

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๗

๑๘. มลวรรควรรณนา

๑. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ ๘
๒. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ๑๒
๓. เรื่องพระติสสเถระ ๑๔
๔. เรื่องพระโฆสุทหายีเถระ ๑๗
๕. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง ๒๐
๖. เรื่องภิกษุชื่ออุฬาสารี ๒๒
๗. เรื่องอุบาสกห้าคน ๒๕
๘. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ ๒๗
๙. เรื่องอุบาสกห้าคน ๒๙
๑๐. เรื่องเมณฑกเศรษฐี ๓๒
๑๑. เรื่องพระอุชฌมานสังญีเถระ ๔๐
๑๒. เรื่องสุภัททปริพาชก ๔๑

๑๙. ธัมมัญญวรรค วรรณนา

๑. เรื่องมหาอมาตย์ผู้วินิจฉัย ๔๔
๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ ๔๖
๓. เรื่องพระเอกุทานเถระ ๔๗
๔. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ ๔๙
๕. เรื่องภิกษุมากรูป ๕๑
๖. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ ๕๒
๗. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ๕๓
๘. เรื่องเตียรถีย์ ๕๔
๙. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ ๕๖
๑๐. เรื่องภิกษุมากรูป ๕๗

๒๐. มัคควรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป ๖๐
๒. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก ๖๓
๓. เรื่องพระประธานกัมมิตติสเถระ ๖๕
๔. เรื่องสุกรเปรต ๖๗
๕. เรื่องพระโฆสิลเถระ ๗๒
๖. เรื่องพระเถระแก่ ๗๕
๗. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ ๗๗

๘. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก ๘๐

๙. เรื่องนางกิสาโคตมี ๘๒

๑๐. เรื่องนางปฎาจารย์ ๘๓

๒๑. ปกิณณวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ ๘๖
๒. เรื่องกุมาริกากินไขไก่ ๙๔
๓. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ ๙๖
๔. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ ๙๘
๕. เรื่องนายทาสากฎีกะ ๑๐๐
๖. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร ๑๐๔
๗. เรื่องจิตตคฤหบดี ๑๐๖
๘. เรื่องนางจุฬสุภัททา ๑๐๗
๙. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี ๑๑๑

๒๒. นิริยวรรค วรรณนา

๑. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี ๑๑๔
๒. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน ๑๑๗
๓. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา ๑๑๘
๔. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ ๑๑๙
๕. เรื่องภิกษุว่ายาก ๑๒๑
๖. เรื่องหญิงชู้หึง ๑๒๓
๗. เรื่องอาคันตุกภิกษุ ๑๒๔
๘. เรื่องนิครนถ์ ๑๒๖
๙. เรื่องสาวกเตียรถีย์ ๑๒๘

๒๓. นาควรรค วรรณนา

๑. เรื่องของพระองค์ ๑๓๑
๒. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง ๑๓๔
๓. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า ๑๓๕
๔. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ๑๔๐
๕. เรื่องसानุสามเณร ๑๔๒
๖. เรื่องช้างชื่อปาเวระกะ ๑๔๖
๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ ๑๔๗
๘. เรื่องมาร ๑๕๐

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๔ ก.ย.๖๒ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 6

แผนผังประกอบ: แผนที่ชมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธศาสนา • ราชวงศ์และตระกูลต่างๆ •

๑๘. มลวรรควรรณา

๑. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์.....๘

[นายโคฆาตก์สั่งให้ภรรยาปั๋งเนื้อ].....๘

[นายโคฆาตก์ตัดลิ้นโคมาปั๋งบริโภค].....๘

[บุตรนายโคฆาตก์หนี].....๙

[ลูกทำบุญให้พ่อ].....๙

[พระศาสดาทรงแสดงธรรม].....๑๐

[แก้อรรถ].....๑๐

[พวกบุตรถวายทานอีก].....๑๑

[แก้อรรถ].....๑๑

๒. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง.....๑๒

[พราหมณ์ทำความเกื้อกูลแก่ภิกษุ].....๑๒

[พราหมณ์สร้างมณฑปและศาลา].....๑๒

[พระศาสดาทรงแสดงธรรม].....๑๒

[แก้อรรถ].....๑๓

๓. เรื่องพระติสสเถระ.....๑๔

[พระติสส่มอบผ้าสาฎกเนื้อหยาบให้พี่สาว].....๑๔

[พระเถระเตรียมจะตัดจีวร].....๑๔

[พระเถระห่วงใยในจีวร ตายแล้วเกิดเป็นเส้น].....๑๔

[พระศาสดารับสั่งไม่ให้แจกจีวร].....๑๕

[พระศาสดารับสั่งให้แจกจีวรของพระติสสเถระ].....๑๕

[ค้นหาทำให้สัตว์ถึงความพินาศ].....๑๕

[แก้อรรถ].....๑๖

๔. เรื่องพระโลหุทายีเถระ.....๑๗

[พระโลหุทายีอวดดีอยากแสดงธรรม].....๑๗

[พระเถระไม่สามารถแสดงธรรมได้].....๑๗

[พระเถระถูกมหาชนไล่ไปตกหลุมคู].....๑๘

[บุรพกรรมของพระโลหุทายี].....๑๘

[แก้อรรถ].....๑๙

๕. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง.....๒๐

[สามีละอายเพราะภริยาประพฤติผิดใจ].....๒๐

[สตรีเปรียบเหมือนของ ๕ อย่าง].....๒๐

[แก้อรรถ].....๒๐

๖. เรื่องภิกษุชื่อจุฬาสรี.....๒๒

[พระจุฬาสรีได้โภชนะเพราะทำเวชกรรม].....๒๒

[ผู้ตั้งอยู่ในอนสนกรรม เป็นอยู่ง่าย].....๒๒

[แก้อรรถ].....๒๒

๗. เรื่องอุบาสกห้าคน.....๒๕

[อุบาสกเลี้ยงกันในเรื่องศีล].....๒๕

[พระศาสดาทรงตัดสิน].....๒๕

[แก้อรรถ].....๒๕

๘. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ.....๒๗

[พระติสสะนินทาคนอื่น แต่ชมเชยญาติของตน].....๒๗

[พวกภิกษุสอบสวนฐานะของติสสะ].....๒๗

[จับโกหกได้].....๒๗

[บุรพกรรมของพระติสสะ].....๒๗

[แก้อรรถ].....๒๘

๙. เรื่องอุบาสกห้าคน.....๒๙

[อุบาสก ๕ คนไปฟังธรรม].....๒๙

[ประวัติเดิมของอุบาสก ๕ คน].....๒๙

[แก้อรรถ].....๓๐

๑๐. เรื่องเมณฑกเศรษฐี.....๓๒

[พระศาสดาเสด็จไปภัททियนคร].....๓๒

[เหตุที่ได้ชื่อว่าเมณฑกเศรษฐี].....๓๒

[บุรพกรรมของท่านเศรษฐี].....๓๒

[เศรษฐีประสบขาดภัก].....๓๓

[เศรษฐีถวายภัตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า].....๓๔

[ทั้ง ๕ คนปรารถนาให้ได้อยู่ร่วมกัน].....๓๕

[อานิสงส์ของการถวายทาน].....๓๖

[เศรษฐีและคณะไปเกิดที่ภัททियนคร].....๓๗

[โทษของคนอื่นเห็นได้ง่าย].....๓๘

[แก้อรรถ].....๓๘

๑๑. เรื่องพระอุชฌมานสังญญีเถระ.....๔๐

[คุณวิเศษไม่เกิดแก่ผู้ฟังโทษผู้อื่น].....๔๐

[แก้อรรถ].....๔๐

๑๒. เรื่องสุภททปริพาชก.....๔๑

[บุรพกรรมของสุภัททะ].....๔๑
 [พระศาสดาทรงแก้ปัญหาของสุภัททะ].....๔๑
 [แก้้อรรถ].....๔๑

๑๙. ัมมัญจวรรค วรรณนา

๑. เรื่องมทอมาตย์ผู้วินิจฉัย.....๔๔
 [พวกภิกษุเห็นมทอมาตย์รับสินบน].....๔๔
 [ลักษณะบุคคลผู้ตั้งอยู่และไม่ตั้งอยู่ในธรรม].....๔๔
 [แก้้อรรถ].....๔๔

๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์.....๔๖
 [ภิกษุฉัพพัคคีย์ทำโรงภัตรให้อากุล].....๔๖
 [ลักษณะบัณฑิตและไม่ใช่นักบัณฑิต].....๔๖
 [แก้้อรรถ].....๔๖

๓. เรื่องพระเอกุทานเถระ.....๔๗
 [พวกเทวดาให้สาธุการแก่เทศนาของพระเถระ].....๔๗
 [พวกเทวดาไม่ให้สาธุการแก่เทศนาของภิกษุ ๒ รูป].....๔๗
 [พวกภิกษุติเตียนเทวดา].....๔๗
 [ลักษณะผู้ทรงธรรมและไม่ทรงธรรม].....๔๘
 [แก้้อรรถ].....๔๘

๔. เรื่องพระลภณฎกภัททิยเถระ.....๔๙
 [พวกภิกษุเห็นพระเถระเข้าใจว่าเป็นสามเณร].....๔๙
 [ลักษณะเถระและมีใช้เถระ].....๔๙
 [แก้้อรรถ].....๔๙

๕. เรื่องภิกษุมากรูป.....๕๑
 [พระเถระบางพวกอยากได้ลาภสักการะ].....๕๑
 [แก้้อรรถ].....๕๑

๖. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ.....๕๒
 [พระหัตถกะพูดอวดดี].....๕๒
 [ลักษณะสมณะและผู้มิใช่สมณะ].....๕๒
 [แก้้อรรถ].....๕๒

๗. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง.....๕๓
 [พราหมณ์อยากให้พระศาสดาเรียกตนว่าภิกษุ].....๕๓
 [ลักษณะภิกษุและผู้มิใช่ภิกษุ].....๕๓
 [แก้้อรรถ].....๕๓

๘. เรื่องเตียรถีย์.....๕๔
 [เหตุที่ทรงอนุญาตอนูโมทนาภาดา].....๕๔
 [พวกเตียรถีย์ติเตียนพุทธสาวก].....๕๔
 [ลักษณะมุนีและผู้ไม่ใช่มุนี].....๕๔

[แก้้อรรถ].....๕๕
๙. เรื่องพราณเบ็ดชื่ออริยะ.....๕๖
 [พราณเบ็ดต้องการให้พระศาสดาตรัสเรียกตนว่าอริยะ].....๕๖
 [ลักษณะผู้เป็นอริยะและไม่ใช่อริยะ].....๕๖
 [แก้้อรรถ].....๕๖

๑๐. เรื่องภิกษุมากรูป.....๕๗
 [ยังไม่สิ้นกิเลส ก็อย่าประมาทในคุณธรรมที่มี].....๕๗
 [แก้้อรรถ].....๕๗

๒๐. มัคควรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป.....๖๐
 [พวกภิกษุพูดถึงทางที่ตนเที่ยวไป].....๖๐
 [อริยมรรคเป็นทางให้พ้นทุกข์].....๖๐
 [แก้้อรรถ].....๖๐

๒. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก.....๖๓
 [ภิกษุเรียนกัมมัญจนา].....๖๓
 [ทางแห่งความหมดจด].....๖๓
 [แก้้อรรถ].....๖๓

[แก้้อรรถ].....๖๔
 [แก้้อรรถ].....๖๔

๓. เรื่องพระปธานกัมมิกิตสเถระ.....๖๕
 [พวกภิกษุประสงค์จะกราบทูลคุณที่ตนได้].....๖๕
 [ความไม่รู้จักกาลให้เกิดความเดือดร้อน].....๖๕
 [ทรงแสดงชาดกในเรื่องไม่รู้จักกาล].....๖๕
 [แก้้อรรถ].....๖๖

๔. เรื่องสุกรเปรต.....๖๗
 [พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นเปรต].....๖๗
 [พระศาสดาตรัสรับรอง].....๖๗
 [บุรพกรรมของสุกรเปรต].....๖๗
 [พระศาสดาตรัสพระธรรมเทศนา].....๗๐
 [แก้้อรรถ].....๗๐

๕. เรื่องพระโปฐิลเถระ.....๗๒
 [รู้มากแต่เอาตัวไม่รอด].....๗๒
 [วิธีขจัดมานะของพระโปฐิล].....๗๒
 [พระโปฐิละหมดมานะ].....๗๓
 [พระโปฐิละปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสามเณร].....๗๓
 [ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งปัญญา].....๗๓
 [แก้้อรรถ].....๗๔

๖. เรื่องพระเถระแก่.....	๗๕
[พวกภิกษุมพิละฆรวาสออกบวช].....	๗๕
[พวกภิกษุแก่ร้องให้รำพันถึงอุบาสิกา].....	๗๕
[พระศาสดาตรัสถามพวกแก่ภิกษุทั้งหลาย].....	๗๕
[แก้อรรถ].....	๗๖
๗. เรื่องสัตถวิฬาริกของพระสารีบุตรเถระ.....	๗๗
[บุตรช่างทองบวชแล้วได้กัมมัฏฐานไม่ถูกจริต].....	๗๗
[พระศาสดาประทานกัมมัฏฐานที่เหมาะสมแก่ภิกษุนั้น].....	๗๗
[ภิกษุนั้นสำเร็จคุณวิเศษ].....	๗๘
[จงตัดความเยื่อใย เจริญทางสงบ].....	๗๘
[แก้อรรถ].....	๗๙
๘. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก.....	๘๐
[พ่อค้าไม่ทราบความตายที่จะมาถึงตน].....	๘๐
[คนเขลาอย่าไม่รู้อันตรายแห่งชีวิต].....	๘๑
[แก้อรรถ].....	๘๑
๙. เรื่องนางกิสาโคตมี.....	๘๒
[ความตายเป็นของเที่ยง].....	๘๒
[มัจจุรยอมพานระไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่].....	๘๒
[แก้อรรถ].....	๘๒
๑๐. เรื่องนางปฏาจารา.....	๘๓
[ไม่มีใครต้านทานมัจจุได้].....	๘๓
[แก้อรรถ].....	๘๓
๒๑. ปกิณณวรรค วรรณนา	
๑. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์.....	๘๖
[เกิดภัย ๓ อย่างในเมืองไพศาลี].....	๘๖
[ชาวเมืองไพศาลีให้ไปทูลเชิญพระศาสดา].....	๘๗
[พระศาสดาเสด็จเมืองไพศาลี].....	๘๗
[ชาวเมืองไพศาลีจัดการต้อนรับพระศาสดา].....	๘๘
[น้ำมนต์แห่งพระปริตรมีอำนาจมาก].....	๘๘
[พวกพญานาคทำการบูชาพระศาสดา].....	๘๙
[พระเจ้าพิมพิสารให้เตรียมรับเสด็จพระพุทธเจ้าอีก].....	๙๐
[พวกภิกษุชมพุทธานุภาพ].....	๙๑
[เรื่องสุสิมมาณพ].....	๙๑
[อาานิสงส์แห่งการบริจาคสุขพอประมาณ].....	๙๒
[แก้อรรถ].....	๙๓
๒. เรื่องกุมาริกากินไขไก่.....	๙๔
[แม่ไก่ผูกอาฆาตในนางกุมาริกา].....	๙๔

[การจ้องเวรกันให้เกิดทุกข์].....	๙๔
[แก้อรรถ].....	๙๕
๓. เรื่องภิกษุชาวนครภัททियะ.....	๙๖
[ภิกษุละเลยสมณกิจ].....	๙๖
[พระศาสดาทรงตำหนิโทษแล้วเทศนา].....	๙๖
[แก้อรรถ].....	๙๖
๔. เรื่องพระลกุณฏกภัททियเถระ.....	๙๘
[อาคันตุกภิกษุเข้าเฝ้าพระศาสดา].....	๙๘
[แก้อรรถ].....	๙๘
[แก้อรรถ].....	๙๙
๕. เรื่องนายทวารุสากฎิกะ.....	๑๐๐
[เด็ก ๒ คนเล่นขลุบ].....	๑๐๐
[เด็กผู้เป็นสัมมาทิฐิไปปากกับบิดา].....	๑๐๐
[เจริญพุทธานุสสติป้องกันอมนุษย์ได้].....	๑๐๐
[อมนุษย์รักษาและบำรุงเด็กผู้นอนให้ปากคนเดียว].....	๑๐๑
[เด็กถูกไต่สวน].....	๑๐๑
[พระศาสดาทรงแสดงฐานะ ๖].....	๑๐๑
[แก้อรรถ].....	๑๐๒
๖. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร.....	๑๐๔
[เสียงกึกก้องเป็นประกายต่อสมณเพศ].....	๑๐๔
[เทวดากล่าวคาถาให้เกิดความสังเวช].....	๑๐๔
[พระศาสดาทรงแสดงทุกข์ ๕ อย่าง].....	๑๐๕
[แก้อรรถ].....	๑๐๕
๗. เรื่องจิตตคฤหบดี.....	๑๐๖
[ลาภสักการะเกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี].....	๑๐๖
[แก้อรรถ].....	๑๐๖
๘. เรื่องนางจูฬสุภัททา.....	๑๐๗
[สองเศรษฐีทำกตีกาต่อกัน].....	๑๐๗
[อุคคเศรษฐีขอนางจูฬสุภัททาเพื่อบุตร].....	๑๐๗
[พ่อผู้ให้นางจูฬสุภัททาไหวซีเปลือย].....	๑๐๘
[ลูกสะใภ้บอกสมณภาพแก่แม่ผู้].....	๑๐๘
[นางจูฬสุภัททานิมนต์ภิกษุสงฆ์ฉันอาหาร].....	๑๐๙
[สัตบุรุษยอมปรากฏในที่ไกล].....	๑๐๙
[แก้อรรถ].....	๑๐๙
[วิสกรรมนิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลัง].....	๑๑๐
[อุคคเศรษฐีกลับเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา].....	๑๑๐
๙. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิฬาริ.....	๑๑๑

[พวกภิกษุทูลเรื่องพระเถระแต่พระศาสดา].....๑๑๑
[ภิกษุพึงเป็นผู้สังัด].....๑๑๑
[แก้้อรรถ].....๑๑๑

๒๒. นiryavรรค วรรณนา

๑. เรื่องนางปริพาชกาชื่อสุนทรี.....๑๑๔

[พวกเดียรถีย์คิดตัดลาภสักการะพระศาสดา].....๑๑๔
[พวกเดียรถีย์ให้นางสุนทรีทำลายพระเกียรติพระศาสดา].....๑๑๔
[พวกภิกษุถูกพวกเดียรถีย์หาว่าฆ่านางสุนทรี].....๑๑๔
[แก้้อรรถ].....๑๑๕
[พวกฆ่านางสุนทรีถูกประหารชีวิต].....๑๑๖

๒. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน.....๑๑๗

[พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตมีแต่ร่างกระดูก].....๑๑๗
[ผู้มีกรรมลามกยอมเข้าถ้ำนรก].....๑๑๗
[แก้้อรรถ].....๑๑๗

๓. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมหา.....๑๑๘

[พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้อง].....๑๑๘
[แก้้อรรถ].....๑๑๘

๔. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ.....๑๑๙

[เขมกะเป็นนักเลงเจ้าชู้ ถูกจับถึง ๓ ครั้ง].....๑๑๙
[พระศาสดาทรงแสดงโทษแห่งปรพการกรรม].....๑๑๙
[แก้้อรรถ].....๑๑๙
[บุรพกรรมของนายเขมกะ].....๑๒๐

๕. เรื่องภิกษุว่ายาก.....๑๒๑

[ภิกษุเด็ดหญ้าแล้วสงสัย].....๑๒๑
[กรรมที่บุคคลทำย่อหย่อนไม่มีผลมาก].....๑๒๑
[แก้้อรรถ].....๑๒๑

๖. เรื่องหญิงชู้หึง.....๑๒๓

[หญิงชู้หึงทำกรรมชั่วแล้วคิดปกปิด].....๑๒๓
[กรรมชั่วยอมเผาผลาญในภายหลัง].....๑๒๓
[แก้้อรรถ].....๑๒๓

๗. เรื่องอาคันตุกภิกษุ.....๑๒๔

[พวกภิกษุไปกรุงสวตถิเพื่อเฝ้าพระศาสดา].....๑๒๔
[พระศาสดาตรัสถามสุขทุกข์กะภิกษุเหล่านั้น].....๑๒๔
[แก้้อรรถ].....๑๒๔

๘. เรื่องนิครนถ์.....๑๒๖

[พวกนิครนถ์ได้วาทะกับพวกภิกษุ].....๑๒๖
[ผู้สมทานผิดยอมถึงทุกติ].....๑๒๖

[แก้้อรรถ].....๑๒๖

๙. เรื่องสาวกเดียรถีย์.....๑๒๘

[บุตรพวกเดียรถีย์สอนบุตรไม่ให้ไหว้สมณะ].....๑๒๘
[บุตรพวกเดียรถีย์นับถือพระพุทธานุชาสนา].....๑๒๘
[ความเห็นเป็นเหตุให้สัตว์ไปทุกติและสุคติ].....๑๒๘
[แก้้อรรถ].....๑๒๙

๒๓. นาควรรค วรรณนา

๑. เรื่องของพระองค์.....๑๓๑

[พระศาสดาถูกพวกมัจฉาทิฏฐิตา].....๑๓๑
[พระอนนท์ทูลให้เสด็จไปนครอื่น ก็ไม่เสด็จไป].....๑๓๑
[พระศาสดาทรงอดกลิ่นค้ำล่วงเกินได้].....๑๓๒
[แก้้อรรถ].....๑๓๒

๒. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นความข้าง.....๑๓๔

[ความข้างฝึกข้างให้ได้ดี เพราะได้นัยจากภิกษุ].....๑๓๔
[ฝึกตนดีแล้ว ย่อมไปสู่ที่ไม่เคยไปได้].....๑๓๔
[แก้้อรรถ].....๑๓๔

๓. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า.....๑๓๕

[บุตรบำรุงบิดาเพราะอยากได้สมบัติ].....๑๓๕
[พราหมณ์ที่ขวททานเขากิน].....๑๓๕
[พระศาสดาให้พราหมณ์เรียนคาถา].....๑๓๖
[พราหมณ์ได้อุบายดี].....๑๓๖
[พราหมณ์คิดถึงอุปการคุณของพระศาสดา].....๑๓๗
[พระศาสดาโปรดบุตรพราหมณ์].....๑๓๗
[การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคล].....๑๓๘
[แก้้อรรถ].....๑๓๘

๔. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล.....๑๔๐

[พระเจ้าปเสนทิโกศลง่วง เพราะเสวยจุกินไป].....๑๔๐
[พระศาสดาทรงติการบริโภคน].....๑๔๐
[แก้้อรรถ].....๑๔๐
[พระศาสดาทรงบอกอุบายบรรเทาการกิน].....๑๔๐

๕. เรื่องसानุสามเณร.....๑๔๒

[सानุสามเณรประกาศธรรม].....๑๔๒
[ยักษ์ณีเคยเป็นมารดาของसानุสามเณร].....๑๔๒
[ยักษ์ณีเข้าสิงกายสามเณร].....๑๔๓
[อุบาสิกาคร่ำครวญ].....๑๔๓
[แก้้อรรถ].....๑๔๕

๖. เรื่องข้างชื่อปาเวระกะ.....๑๔๖

[ข้างของพระเจ้าโกศลติดหล่ม].....๑๔๖	[แก้อรรถ].....๑๔๘
[แก้อรรถ].....๑๔๖	๘. เรื่องมาร..... ๑๕๐
๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ..... ๑๔๗	[มารทูลให้พระศาสดาทรงครองราชสมบัติ].....๑๕๐
[ภิกษุ ๕๐๐ รุกขอยากเข้าเฝ้าพระศาสดา].....๑๔๗	[พระศาสดาตรัสถามเหตุผลที่มารทูล].....๑๕๐
[ข้างปาลีโดยกะจับไม้จะตีพระอนนท์].....๑๔๗	[แก้อรรถ].....๑๕๑
[เที่ยวไปคนเดียว ดีกว่าไปกับเพื่อนชั่ว].....๑๔๘	

๑๘. มลวรรคพรรณนา

๑. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของนายโคฆาตก์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“ปณฺฑุปลาโสภาทานิสฺส เป็นต้น.

[นายโคฆาตก์สั่งให้ภรรยาปิ้งเนื้อ]

ตั้งได้สดับมา นายโคฆาตก์คนหนึ่งในพระนครสาวัตถี ฆ่าโคแล้วถือเอาเนื้อล่าล่า ให้ปิ้งแล้ว
นั่งพร้อมด้วยบุตรและภรรยา เคี้ยวกินเนื้อ และขายด้วยราคา.

เขาทำโคฆาตกรรม^๑ อยู่อย่างนี้ตลอด ๕๕ ปี มิได้ถวายยาคุหรือภัตตแม้มาตราว่าทัฬหีหนึ่งในวันหนึ่ง
แต่พระศาสดา ซึ่งประทับอยู่ในวิหารใกล้.

เขา เว้นจากเนื้อเสีย ย่อมไม่บริโภคน้ำ.

วันหนึ่ง เขาขายเนื้อในตอนกลางวันแล้ว ให้ก้อนเนื้อก้อนหนึ่งแก่ภรรยา เพื่อปิ้ง เพื่อประโยชน์แก่ตน แล้วได้ไปอาบน้ำ.

ลำดับนั้น สหายของเขามาสู่เรือนแล้ว พูดยกภริยาว่า “หล่อนจงให้เนื้อที่จะพึงขายแก่ฉันหน่อยหนึ่ง. (เพราะ) แยกมาที่เรือนฉัน.”

ภริยานายโคฆาตก์. เนื้อที่จะพึงขายไม่มี. สหายของท่านขายเนื้อแล้ว บัดนี้ไปอาบน้ำ.

สหาย. อย่างทำอย่างนี้เลย. ถ้าก้อนเนื้อ มี, ของจึงให้เกิด.

ภริยา. เว้นก้อนเนื้อที่ฉันเก็บไว้เพื่อสหายของท่านแล้ว เนื้ออื่นไม่มี.

เขาคิดว่า “เนื้ออื่นจากเนื้อที่หญิงเก็บเพื่อประโยชน์แก่สหายของเรา ไม่มี,

อนึ่ง สหายของเรานั้น เว้นจากเนื้อ ย่อมไม่บริโภคน้ำ, หญิงนี้จักไม่ให้” จึงถือเอาเนื้อนั้นเองหลีกไป.

ฝ่ายนายโคฆาตก์อาบน้ำแล้วกลับมา, เมื่อภริยานั้นคิดภทรนำเข้าไป พร้อมกับผัดต้ม เพื่อตน, จึงพูดว่า “เนื้ออยู่ที่ไหน?”

ภริยา. นาย เนื้อไม่มี.

นายโคฆาตก์. เราให้เนื้อไว้ เพื่อต้องการปิ้ง แล้วจึงไป มิใช่หรือ?

ภริยา. สหายของท่านมา บอกว่า “แยกของฉันมา, หล่อนจงให้เนื้อที่จะพึงขายแก่ฉัน,” เมื่อฉันแม่ตอบว่า
‘เนื้ออื่นจากเนื้อที่ฉันเก็บไว้เพื่อสหายของท่าน ไม่มี, อนึ่ง สหายของท่านนั้น เว้นจากเนื้อย่อมไม่บริโภคน้ำ,’
ก็ถือเอาเนื้อนั้นโดยพลการเองที่เดียวไปแล้ว.

นายโคฆาตก์. เราเว้นจากเนื้อ ไม่บริโภคน้ำ, หล่อนจงนำภทรนั้นไป.

ภริยา. ฉันอาจทำอย่างไรได้, ของบริโภคน้ำ นาย.

[นายโคฆาตก์ตัดลิ้นโคฆาตปิ้งบริโภคน้ำ]

นายโคฆาตก์นั้นตอบว่า “เราไม่บริโภคน้ำ” ให้ภริยานำภทรนั้นไปแล้ว ถือมีด ไปสู่สำนักโคตวียันที่หลังเรือน
แล้วสอดมือเข้าไปในปาก ดึงลิ้นออกมา เขามีดตัดที่โคน (ลิ้น) แล้วถือไป ให้ปิ้งบนถ่านเพลิงแล้ว วางไว้บนภทร
นั่งบริโภคน้ำก้อนเนื้อก้อนหนึ่ง วางก้อนเนื้อก้อนหนึ่งไว้ในปาก.

ในขณะนั้นเอง ลิ้นของเขาขาดตกลงในถาดสำหรับใส่ภทร.

ในขณะนั้นแล เขาได้วิบากที่เห็นสมด้วยกรรม.

แม้เขาแล เป็นเหมือนโค มีสายเลือดไหลออกจากปาก เข้าไปภายในเรือน เทียวคลาน^๑ ร้องไป.

[บุตรนายโคฆาตก์หนี]

สมัยนั้น บุตรของนายโคฆาตก์ยืนแลดูบิดาอยู่ในที่ใกล้.

ลำดับนั้น มารดาพูดกะเขาว่า “ลูก เจ้าจงดูบิดานี้ เทียวคลานร้องไปในท่ามกลางเรือนเหมือนโค. ความทุกข์นี้จักตกบนกระหม่อมของเจ้า. เจ้าไม่ต้องห่วงแม่ซึ่งแม่^๒ จงทำความสวัสดิแก่ตนหนีไปเถิด.”

บุตรนายโคฆาตก์นั้น ถูกมรณภัยคุกคาม ไหว้มารดาแล้ว หนีไป, ก็แล ครั้นหนีไปแล้ว ได้ไปยังนครตักกสิลา.

แม้นายโคฆาตก์เป็นเหมือนโค เทียวร้องไปในท่ามกลางเรือน ทำกาลแล้วเกิดในเวจี.

แม้โคก็ได้ทำกาลแล้ว.

ฝ่ายบุตรของนายโคฆาตก์ไปนครตักกสิลา เรียนการงานของนายช่างทอง.

ลำดับนั้น อาจารย์ของเขา เมื่อจะกลับบ้าน สั่งไว้ว่า “เธอพึงทำเครื่องประดับชื่อเห็นปานนี้” แล้วหลีกไป.

แม้เขาก็ได้ทำเครื่องประดับเห็นปานนั้นแล.

ลำดับนั้น อาจารย์ของเขามาเห็นเครื่องประดับแล้ว ดำริว่า “ชายผู้นี้ไปในที่ใดที่หนึ่ง เป็นผู้สามารถจะเลี้ยงชีพได้” จึงได้ให้ธิดาผู้เจริญวัยของตน (แก่เขา).

เขาเจริญด้วยบุตรธิดาแล้ว.

[ลูกทำบุญให้พ่อ]

ลำดับนั้น บุตรทั้งหลายของเขาเจริญวัยแล้ว เรียนศิลปะ ในกาลต่อมา ไปพระนครสาวัตถี ดำรงชราวาสอยู่ในพระนครนั้น ได้เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส.

ฝ่ายบิดาของพวกเขาไม่ทำกุศลอะไรๆ เลย ถึงความชราในนครตักกสิลาแล้ว.

ลำดับนั้น พวกบุตรของเขาปรึกษากันว่า “บิดาของพวกเราแก่” แล้วให้เรียก [บิดา] มายังสำนักของตน พูดว่า “พวกฉันจะถวายทานเพื่อประโยชน์แก่บิดา” แล้วนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าประธาน.

วันรุ่งขึ้น พวกเขานิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้นั่งภายในเรือนแล้ว อังคาสโดยเคารพ ในเวลาเสร็จภัตกิจ กราบทูลพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ ถวายภัตตรนี้ให้เป็นชีวิตภัต^๓ เพื่อบิดา, ขอพระองค์จงทรงทำอนุโมทนา แก่บิดาของพวกข้าพระองค์เถิด.”

๑ ชนุกเกหิ วิจรรนโต เทียวไปอยู่ด้วยเขา.

๒ อโนโลเกตวา ไม่แลดูแล้ว.

๓ ภัตตรเพื่อบุคคลผู้เป็นอยู่ ยังมีชีวิตอยู่

[พระศาสดาทรงแสดงธรรม]

พระศาสดา ตรัสเรียกบิดาของพวกเขามาแล้ว ตรัสว่า “อุบาสก ท่านเป็นคนแก่ มีสรีระแก่หง่อมเช่นกับใบไม้เหลือง. เสบียงทางคือกุศล เพื่อจะไปยังปรโลกของท่าน ยังไม่มี. ท่านจงทำที่พึงแก่ตน. จงเป็นบัณฑิต อย่าเป็นพาล.” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงนำอนุโมทนา จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บัดนี้ ท่านเป็นดุจใบไม้เหลือง. อนึ่ง บุรุษแห่งพญายม^๑ ปรากฏแก่ท่านแล้ว. ท่านตั้งอยู่ในใกล้ปากแห่งความเสื่อม. อนึ่ง แม้เสบียงทางของท่านก็ยังมี. ท่านนั้น จงทำที่พึงแก่ตน. จงรีบพยายาม. เป็นบัณฑิต. ท่านกำจัดมลทินได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน จักถึงอริยมุอันเป็นทิพย์.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า ความว่า
อุบาสก บัดนี้ ท่านได้เป็นเหมือนใบไม้ที่เหลือง อันขาด ตกลงบนแผ่นดิน.

ทูตของพญายม พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า
แต่คำนี้ พระองค์ตรัสหมายถึงความตายนั่นเอง. อธิบายว่า “ความตายปรากฏแก่ท่านแล้ว.”

บทว่า ความว่า ก็ท่านเป็นผู้ตั้งอยู่แล้วใกล้ปากแห่งความเสื่อม คือใกล้ปากแห่งความไม่เจริญ.

บทว่า ความว่า แม้เสบียงทางคือกุศลของท่านผู้จะไปสู่ปรโลกก็ยังมี
เหมือนเสบียงทางมีข้าวสารเป็นต้น ของบุคคลผู้เตรียมจะไปยังไม่มี ฉะนั้น.

สองบทว่า ความว่า
ท่านนั้น จงทำที่พึงคือกุศลแก่ตน เหมือนบุคคล เมื่อเรืออัปปางในสมุทร ทำที่พึงกล่าวคือเกาะ (แก่ตน) ฉะนั้น,
และท่านเมื่อทำ จงรีบพยายาม คือจงปรารถนาความเพียรเร็วๆ จงเป็นบัณฑิต ด้วยการทำให้ที่พึง กล่าวคือกุศลธรรมแก่ตน.
ด้วยว่า ผู้ใดทำกุศลในเวลาที่ยังไม่ถึงปากแห่งความตาย สามารถจะทำได้นั่นแล, ผู้ที่นั้นชื่อว่า เป็นบัณฑิต.
อธิบายว่า “ท่านจงเป็นผู้เช่นนั้น อย่าเป็นอันธพาล.”

สองบทว่า ความว่า ท่านทำความเพียรอยู่อย่างนี้
ชื่อว่าผู้กำจัดมลทินได้แล้ว เพราะความเป็นผู้นำมลทินมีรากะเป็นต้นออกเสียได้,
ชื่อว่าไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน คือหมดกิเลสเพราะไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน จักถึงชั้นสุทธาวาส ๕ อย่าง^๒

ในกาลจบเทศนา อุบาสกตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่หมู่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

๑ ยมปุริส ยมทูต หมายถึง ความตาย

๒ ภูมิเป็นที่สุดแห่งพระอริยบุคคลผู้หมดจดแล้ว ได้แก่ อวิหา อตปปา สุทัสสี สุกทัสสี อภินิฏฐา. ภาพทั้ง ๕ นี้ อยู่ในพรหมโลกชั้นสูง ท่านกล่าวว่า เป็นที่เกิดแห่งพระอนาคามี. ดูความพิสดารในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒.

[พวกบุตรถวายทานอีก]

บุตรเหล่านั้น ทูลนิมนต์พระศาสดา แม้เพื่อประโยชน์ในวันรุ่งขึ้น ถวายทานแล้ว ได้กราบทูลพระศาสดาผู้ทรงทำภักดีแล้ว ในเวลาทรงอนุโมทนาว่า “พระเจ้าข้า แม้อภินิหารพวกข้าพระองค์ถวายให้เป็นชีวิตภัต เพื่อบิดาของปวงข้าพระองค์เหมือนกัน, ขอพระองค์จงทรงทำอนุโมทนาแก่บิดานี้แน่.”

พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนาแก่เขา ได้ตรัส ๒ พระคาถานี้ว่า

“บัดนี้ ท่านเป็นผู้มีวิญญานชราณาเข้าไปแล้ว.
เป็นผู้เตรียมพร้อม (เพื่อจะไป) สำนักของพญายม.
อนึ่ง แม้อันที่พิกในระหว่าง (ทาง) ของท่านก็ยังมี.
อนึ่ง ถึงเสปียงทางของท่านก็หาไม่มี.
ท่านนั้นจงทำที่พึ่งแก่ตน. จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิต.
ท่านเป็นผู้มีมลทินอันกำจัดได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน จักไม่เข้าถึงชาติชราอีก.”

[แก้อรรถ]

ศัพท์ว่า อุป ในบทว่า อุปนีตวโย ในพระคาถานั้น เป็นเพียงนิบาต.

ท่านมีวิญญานชราณาไปแล้ว คือมีวิญญานผ่านไปแล้ว ได้แก่มิวิญญานล่วงไปแล้ว.

อธิบายว่า “บัดนี้ ท่านล่วงวัยทั้ง ๓ แล้ว ตั้งอยู่ใกล้ปากของความตาย.

บาทพระคาถาว่า สมปยาโตสิ ยมสส สุนติ ความว่า ท่านตระเตรียมจะไปสู่ปากของความตาย ตั้งอยู่แล้ว.

บาทพระคาถาว่า วาโสปี จ เต นตฺถิ อนุตฺตรา ความว่า

พวกคนเดินทาง ย่อมพักทำกิจนั้นๆ ในระหว่างทางได้ ฉันทใด คนไปสู่ปรโลก ย่อมพักอยู่ฉันทนั้น ไม่ได้.

เพราะคนไปสู่ปรโลกไม่อาจเพื่อจะกล่าวคำเป็นต้นว่า “ท่านจงรอสัก ๒-๓ วัน. ข้าพเจ้าจะให้ท่านก่อน. จะพึงธรรมก่อน.”

ก็บุคคลเคลื่อนจากโลกนี้แล้ว ย่อมเกิดในปรโลกทีเดียว. คำนั้น พระศาสดาตรัสหมายเอาเนื้อความนี้.

บทว่า ปาถะยโย นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในหนหลังแล้ว ก็จริงแล,

ถึงอย่างนั้น พระศาสดาทรงถือเอาในพระคาถาแม้นี้ ก็เพื่อทรงทำให้มันบ่อยๆ แก่อุบาสก.

แม้พยาธิตะมรณะ ก็เป็นอันทรงถือเอาในบทว่า ชาติชฺร นี้เหมือนกัน.

ก็ พระผู้มีพระภาคตรัสสอนาคามิมรรค ด้วยพระคาถาในหนหลัง. ตรัสสอนหัตมรรคในพระคาถานี้.

แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น อุบาสก, เมื่อพระศาสดาแม้ทรงแสดงธรรมด้วยสามารถแห่งมรรคขั้นสูง, ก็บรรลุสุตาปัตติผลขั้นต่ำ

แล้วจึงบรรลุอนาคามีผลในเวลาจบอนุโมทนานี้ ตามกำลังอุปนิสัยของตน

เหมือนเมื่อพระราชาทรงป้อนพระกระยาหารขนาดเท่าพระโอฐของพระองค์ แล้วทรงนำเข้าไปแก่พระโอรส,

พระกุมารทรงรับโดยประมาณพระโอฐของพระองค์เท่านั้น ฉะนั้น.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่เหลือ ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ จบ.

๒. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “อนุพุพเพน เมธาวิ” เป็นต้น.

[พราหมณ์ทำความเกื้อกูลแก่ภิกษุ]

ดังได้สดับมา วันหนึ่ง พราหมณ์นั้น ออกไปแต่เช้าตรู่, ได้ยินแลดูพวกภิกษุห่มจีวร ในที่เป็นที่ห่มจีวรของพวกภิกษุ, ก็ที่นั่นมีหญ้าออกขึ้นแล้ว.

ต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งห่มจีวรอยู่, ชายจีวรเกือกกล้วยที่หญ้า เปียกด้วยหยาดน้ำค้างแล้ว.

พราหมณ์เห็นเหตุเช่นนั้นแล้วคิดว่า “เราควรทำที่นี้ให้ปราศจากหญ้า” ในวันรุ่งขึ้น ก็จอบไปตากที่นั้น ได้ทำให้เป็นที่เช่นมณฑลสถาน.

แม้ในวันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุมาอยู่ที่นั่น ห่มจีวรอยู่, พราหมณ์เห็นชายจีวรของภิกษุรูปหนึ่ง ตกไปบนพื้นดินเกือกกล้วยอยู่ที่ฝุ่น จึงคิดว่า “เราเกลี้ยทรายลงในที่นี้ควร” แล้วขนทรายมาเกลี้ยลง.

[พราหมณ์สร้างมณฑปและศาลา]

ภายหลังวันหนึ่ง ในเวลาก่อนภัตรได้มีแดดกล้า.

แม้ในกาลนั้น พราหมณ์เห็นเหงื่อไหลออกจากกายของพวกภิกษุผู้กำลังห่มจีวรอยู่ จึงคิดว่า “เราให้สร้างมณฑป” ในที่นี้ควร” จึงให้สร้างมณฑปแล้ว.

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ได้มีฝนปรำแต่เช้าตรู่.

แม้ในกาลนั้น พราหมณ์แลดูพวกภิกษุอยู่, เห็นพวกภิกษุมีจีวรเปียก จึงคิดว่า “เราให้สร้างศาลาในที่นี้ควร”

จึงให้สร้างศาลา แล้วคิดว่า “บัดนี้ เราจักทำการฉลองศาลา” จึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธานุเจ้าเป็นประมุข

ให้ภิกษุทั้งหลายนั่งทั้งภายในทั้งภายนอก ถวายทาน ในเวลาเสร็จภัตกิจ รับบาตรพระศาสดา

เพื่อประโยชน์แก่การทรงอนุโมทนา แล้วกราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมด จำเดิมตั้งแต่ต้น ว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ยินแลดูอยู่ในที่นี้ ในเวลาที่พวกภิกษุห่มจีวร เห็นเหตุการณ์อย่างนี้ๆ จึงให้สร้างสิ่งนี้ๆ ขึ้น.”

[พระศาสดาทรงแสดงธรรม]

พระศาสดาทรงสดับคำของเขาแล้ว ตรัสว่า “พราหมณ์ ธรรมดาบัณฑิตทั้งหลายทำกุศลอยู่คราวละน้อยๆ ทุกๆ ขณะ ย่อมนำมาผลพินคืออกุศล ของตนออกโดยลำดับทีเดียว” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้มีปัญญา (ทำกุศลอยู่) คราวละน้อยๆ ทุกๆ ขณะ โดยลำดับ พึงกำจัด
มลทินของตนได้ เหมือนช่างทองปิดเป่าสนิมทองฉะนั้น.”

๑ อปหริตฺ ใหมีของเขียวไปปราศ.

๒ ปะรา

๓ จะแปลโดยไม่ต้องเติม “กุสล กโรนโต” เข้ามา แปลเท่าที่มีก็ได้ เช่น ผู้มีปัญญา พึงกำจัดมลทินของตน คราวละน้อยๆ ...

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุப்புเพน คือ โดยลำดับ.

ผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่า เมธาวิ.

สองบทว่า ขณ ขณ ความว่า ทำกุศลอยู่ทุกๆ โอกาส.

บาทพระคาถาว่า กมมาโร รชตสเสว ความว่า

บัณฑิตทำกุศลอยู่บ่อยๆ ชื่อว่า พึงกำจัดมลทินคือกิเลสมีรากะเป็นต้นของตน,

ด้วยว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น บัณฑิตย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามีมลทินอันขจัดแล้ว คือไม่มีกิเลส

เหมือนช่างทองหลอมแล้ว ทูบทองครั้งเดียวเท่านั้น ย่อมไม่อาจไล่สนิมออกแล้วทำเครื่องประดับต่างๆ ได้,

แต่เมื่อหลอมทูบบ่อยๆ ย่อมไล่สนิมออกได้, ภายหลัง ย่อมทำให้เป็นเครื่องประดับต่างๆ หลายอย่างได้ฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๓. เรื่องพระติสสเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งชื่อติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อัยสวา มลฺ สมนฺภูทาย” เป็นต้น.

[พระติสสเถระมอบผ้าสาฎกเนื้อหยาบให้พี่สาว]

ตั้งได้สัปดาห์มา กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ปรากฏชื่อว่า “ติสสเถระ”

ในกาลต่อมา พระติสสเถระนั้น เข้าจำพรรษา ณ วิหารในชนบท, ได้ผ้าสาฎกเนื้อหยาบประมาณ ๘ ศอก จำพรรษาปวารณาแล้ว ถือบ้านั้นไปวางไว้ใกล้มือพี่สาว.

พี่สาวนั้น ดำริว่า “ผ้าสาฎกผืนนี้ไม่สมควรแก่น้องชายเรา” แล้วตัดผ้าชิ้นด้วยมีดอันคม ทำให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ โขลกในครก แล้วสาง ตีต กรอบ ปั่น ให้เป็นด้ายละเอียด ให้ทอเป็นผ้าสาฎกแล้ว.

[พระเถระเตรียมจะตัดจีวร]

ฝ่ายพระเถระ ก็จัดแจงด้ายและเข็ม, นิมนต์ภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำจีวรให้ประชุมกันแล้ว ไปยังสำนักพี่สาว พูดว่า “พี่จงให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแก่ฉัน. ฉันจักให้ทำจีวร.”

พี่สาวนั้น นำผ้าสาฎกประมาณ ๘ ศอกออกมาวางไว้ใกล้มือของพระผู้น้องชาย.

ท่านรับผ้าสาฎกนั้นมาพิจารณา แล้วพูดว่า “ผ้าสาฎกของฉันเนื้อหยาบ ประมาณ ๘ ศอก. ผืนนี้เนื้อละเอียด ประมาณ ๘ ศอก. ผ้านี้มีใช้ผ้าสาฎกของฉัน. นี่เป็นผ้าสาฎกของพี่. ฉันไม่ต้องการผ้าผืนนี้. พี่จงให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแหละแก่ฉัน.”

พี่สาวตอบว่า “ท่านผู้เจริญ นี่เป็นผ้าของท่านทีเดียว. ขอท่านจงรับผ้าชิ้นเถิด.”

ท่านไม่ปรารถนาเลย.

ลำดับนั้น พี่สาวจึงบอกกิจที่ตนทำทุกอย่างแก่พระเถระนั้นแล้ว ได้ถวายว่า “ท่านผู้เจริญ นั่นเป็นผ้าของท่านทีเดียว, ขอท่านจงรับผ้าชิ้นเถิด.”

ท่านถือบ้านั้นไปวิหาร เริ่มจีวรกรรม.

[พระเถระห่วงใยในจีวร ตายแล้วเกิดเป็นเส้น]

ลำดับนั้น พี่สาวของท่านจัดแจงวัตถุมียาคูและภัตตเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรผู้ทำจีวรของพระติสสเถระนั้น.

ก็ในวันที่จีวรเสร็จ พี่สาวให้ทำสักการะมากมาย.

ท่านแลดูจีวรแล้ว เกิดความเยื่อใยในจีวรนั้น คิดว่า “ในวันพรุ่งนี้ เราจักทรมจีวรนั้น” แล้วพบพาดไว้ที่สายระเดียง^๑

ในราตรีนั้น ไม่สามารถให้อาหารที่ฉันแล้วย่อยไปได้ มรณภาพแล้ว เกิดเป็นเส้นที่จีวรนั้นนั่นเอง.

๑ หวายหรือสายลวดเป็นต้นที่ซึ่งสำหรับตากผ้า (ใช้แก่ภิกษุสามเณร). ราวตากผ้า

[พระศาสดารับสั่งไม่ให้แจกจีวร]

ฝ่ายพี่สาว สดับการมรณภาพของท่านแล้ว ร้องไห้ถึงเกลือกไถ่เท้าของพวกภิกษุ.

พวกภิกษุทำสรริกิ^๑ ของท่านแล้ว พุดกันว่า “จีวรนั้นถึงแก่สงฆ์ทีเดียว เพราะไม่มีคิลานุปัฏฐาก, พวกเราจักแบ่งจีวรนั้น” แล้วให้นำจีวรนั้นออกมา.

เส้นวังร้องไปข้างโน้นและข้างนี้ว่า “ภิกษุพวกนี้แย่งจีวรอันเป็นของเรา.”

พระศาสดาทรงนั่งในพระคันธกุฎีเดียว ทรงสดับเสียงนั้นด้วยโสตธาตุเพียงดังทิพย์ ตรัสว่า

“อานนท์ เธอจงบอกอย่าให้พวกภิกษุแบ่งจีวรของติสสเถระ แล้วเก็บไว้ ๗ วัน.”

พระเถระให้ทำอย่างนั้นแล้ว.

[พระศาสดารับสั่งให้แจกจีวรของพระติสสเถระ]

แม้เส้นนั้น ทำกาละในวันที่ ๗ เกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว.

ในวันที่ ๘ พระศาสดารับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย จงแบ่งจีวรของติสสเถระ แล้วถือเอา.”

พวกภิกษุทำอย่างนั้นแล้ว.

พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า

“เหตุไรหนอแล พระศาสดาจึงให้เก็บจีวรของพระติสสเถระไว้สิ้น ๗ วัน แล้วทรงอนุญาตเพื่อถือเอาในวันที่ ๘?”

[ตัณหาทำให้สัตว์ถึงความพินาศ]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้,” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ติสสเถระเกิดเป็นเส้นที่จีวรของตน,

เมื่อพวกเขาจะแบ่งจีวรนั้น วังร้องไปข้างโน้นและข้างนี้ว่า ‘ภิกษุพวกนี้แย่งจีวรอันเป็นของเรา,’

เมื่อพวกเขาถือเอาจีวรอยู่. เขาขัดใจในพวกเขาแล้วพึงเกิดในนรก, เพราะเหตุนั้น เราจึงให้เก็บจีวรไว้;

ก็บัดนี้เขาเกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว, เพราะเหตุนั้น เราจึงอนุญาตการถือเอาจีวรแก่พวกเขา,”

เมื่อภิกษุพวกนั้นกราบทูลอีกว่า “พระเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าตัณหานี้หยาบหนอ” จึงตรัสว่า

“อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าตัณหาของสัตว์เหล่านี้หยาบ; สนิมตั้งขึ้นจากเหล็ก ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ย่อมไม่ให้เหล็กพินาศไป

ทำให้เป็นของใช้สอยไม่ได้ ฉันท; ตัณหา (ก็) ฉันทนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นภายในของสัตว์เหล่านี้แล้ว ย่อมให้สัตว์เหล่านั้นเกิด

ในอบายมีนรกเป็นต้น ให้ถึงความพินาศ” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“สนิมตั้งขึ้นจากเหล็ก ครันตั้งขึ้นจากเหล็กแล้ว ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉันท;
กรรมทั้งหลายของตน ย่อมนำบุคคลผู้มักประพฤติล่วงปัญญาชื่อว่า โธนา
ไปสู่ทุกติ ฉันทนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อัยสา คือ จากเหล็ก.

บทว่า สมุฏฐาย คือตั้งขึ้นแล้ว.

บทว่า ตตฺถุฏฐาย คือครั้งตั้งขึ้นจากเหล็กนั้น.

ในบทว่า อติโธนาจารินิ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังนี้

ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาปัจจัย ๔ ว่า “การบริโภคนี้ เป็นประโยชน์ด้วยปัจจัยเหล่านี้” แล้วบริโภค
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า โธนา. บุคคลประพฤติก้าวล่วงปัญญาชื่อว่าโธนานั้น ชื่อว่า อติโธนาจารี.

พระผู้มีพระภาคตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า “สนิมเกิดขึ้นจากเหล็ก ตั้งขึ้นจากเหล็ก ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉนใด;
กรรมทั้งหลายของตน คือกรรมเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นของตนนั้นแหละ เพราะตั้งขึ้นในตน

ย่อมนำบุคคลผู้ไม่พิจารณาปัจจัย ๔ แล้วบริโภค ชื่อว่าผู้ประพฤติก้าวล่วงปัญญาชื่อว่าโธนา ไปสู่ทุกติ ฉนนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ.

๔. เรื่องพระโลหุทายีเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระโลหุทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อสุฆมายมลา มนฺตา” เป็นต้น.

[พระโลหุทายีอวดดีอยากแสดงธรรม]

ตั้งได้สดับมา พวกอริยสาวกประมาณ ๕ โภกฺก ในพระนครสาวัตถี ถวายทานในเวลาก่อนภัตแล้ว
ในเวลาหลังภัต จึงถือวัตถุทั้งหลายมีเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยและผ้า เป็นต้น ไปวิหารแล้วฟังธรรมกถาอยู่.
ก็ในเวลาฟังธรรมแล้วเดินไป ย่อมกล่าวคุณของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ.

พระอุทายีเถระ สดับถ้อยคำของอริยสาวกเหล่านั้นแล้ว จึงพูดว่า

“พวกท่านฟังธรรมกถาของเถระทั้ง ๒ นั้น ยังกล่าวถึงอย่างนี้ก่อน, ฟังธรรมกถาของฉันแล้ว จักกล่าวอย่างไรหนอแล?”

พวกมนุษย์ ฟังถ้อยคำของท่านแล้ว คิดว่า

“พระเถระเมื่อนี้จักเป็นพระธรรมกถิกองค์หนึ่ง, พวกเราฟังธรรมกถาของพระเถระเมื่อนี้ ก็ควร.”

วันหนึ่ง พวกเขาอาราธนาพระเถระว่า “ท่านครับ วันนี้ เป็นวันฟังธรรมของพวกกระผม,”

ถวายทานแก่พระสงฆ์แล้ว พูดว่า “ท่านครับ ขอท่านฟังกล่าวธรรมกถาในกลางวันเถิด.”

ฝ่ายพระเถระนั้น รับนิมนต์ของพวกมนุษย์นั้นแล้ว.

[พระเถระไม่สามารถแสดงธรรมได้]

เมื่อพวกมนุษย์นั้นมาในเวลาฟังธรรมแล้ว พูดว่า “ท่านครับ ขอท่านจงกล่าวธรรมแก่พวกกระผมเถิด,”

พระโลหุทายีเถระนั่งบนอาสนะแล้ว จับพัดอันวิจิตรสั้นอยู่ ไม่เห็นบทธรรมแม้บทหนึ่ง พูดว่า

“ฉันจักสวดสรภัญญะ, ขอภิกษุรูปอื่นจงกล่าวธรรมกถา” ดังนี้แล้ว ก็ลง (จากอาสนะ).

มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้กล่าวธรรมกถาแล้ว นิมนต์พระโลหุทายีขึ้นอาสนะอีก เพื่อต้องการสวดสรภัญญะ.

พระโลหุทายีนั้น ไม่เห็นบทธรรมอะไรๆ แม้อีก จึงพูดว่า “ฉันจักกล่าวในกลางคืน, ขอภิกษุรูปอื่นจงสวดสรภัญญะ” แล้วก็ลง.

มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้สวดสรภัญญะแล้ว นำพระเถระมาในกลางคืนอีก.

พระเถระนั้น ก็ยังไม่เห็นบทธรรมอะไรๆ แม้อีกในกลางคืน

พูดว่า “ฉันจักกล่าวในเวลาใกล้รุ่งเทียว, ขอภิกษุรูปอื่นจงกล่าวในกลางคืน” แล้วก็ลง.

มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้กล่าวแล้ว ในเวลาใกล้รุ่ง ก็นำพระเถระนั้นมาอีก.

พระเถระนั้น แม้ในเวลาใกล้รุ่ง ก็ได้เห็นบทธรรมอะไรๆ.

[พระเถระถูกมหาชนไล้ไปตกหลุมคู]

มหาชนถือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น คุกคามว่า

“พระอันธพาล, เมื่อพวกข้าพเจ้ากล่าวสรรเสริญพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ, ท่านพูดอย่างนี้และอย่างนี้. บัดนี้ เหตุไรจึงไม่พูด?” ดังนี้แล้ว ก็ติดตามพระเถระผู้หนีไป.

พระเถระนั้น หนีไปตกลงในเวจกุฎี^๑แห่งหนึ่ง.

มหาชนสนทนากันว่า

“พระโลหุทายี เมื่อถ้อยคำสรรเสริญคุณพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นไปอยู่ อวดอ้างประกาศความที่ตนเป็นธรรมกถิกะ, เมื่อพวกภิกษุทำสักการะแล้ว พูดว่า ‘พวกกระผมจะฟังธรรม,’ นั่งบนอาสนะถึง ๔ ครั้ง ไม่เห็นบทธรรมอะไรๆ ที่สมควรจะฟังกล่าว ถูกพวกภิกษุถือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น คุกคามว่า ‘ท่านถือตัวเท่าเทียม^๒ กับพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานเถระ ผู้เป็นเจ้าของพวกเรา’ ไล้ให้หนีไป ตกลงในเวจกุฎีแล้ว.

[บุรพกรรมของพระโลหุทายี]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขานั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร?” เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้,” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน โลหุทายีนั่น ก็จมลงในหลุมคูเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสชาดก^๓ นี้ให้พิสดารว่า

“สหาย, เรามี ๔ เท้า. สหาย, แม้ท่านก็มี ๔ เท้า. มาเถิด สีหะ, ท่านจงกลับ.

เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงกลัวแล้วหนีไป?”

“สุกร ท่านเป็นผู้ไม่สะอาด มีขนเปื้อนด้วยของเน่า มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป;

ถ้าท่านประสงค์ต่อสุ้, เราจะให้ความชนะแก่ท่าน นะสหาย”

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า “ราชสีห์ในกาลนั้นได้เป็นสารีบุตร, สุกรได้เป็นโลหุทายี.”

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โลหุทายี เรียนธรรมมีประมาณน้อยแท้, อนึ่ง มิได้ทำการท่องเลย; การเรียนปริยัติอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ไม่ทำการท่องปริยัตินั้น เป็นมลทินแท้” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“มนต์ทั้งหลาย มีอันไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน,

เรื่อน มีความไม่หมั่นเป็นมลทิน,

ความเกียจคร้าน เป็นมลทินของผิวพรรณ,

ความประมาทเป็นมลทินของผู้รักษา.”

๑ เวจกุฎี ส้วม

๒ ยุคคคาห์ คณหสิ=ถือความเป็นคู่.

๓ ขุ. ขา. ๒๗/๕๑ ตทญฐกถา ๓/๑๑ สุกรชาตกนติ ขายติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสุชฌายมลา เป็นต้น ความว่า เพราะปริยัติหรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อบุคคลไม่ท่อง ไม่ประกอบเนื่องๆ ย่อมเสื่อมสูญ หรือไม่ปรากฏติดต่อกัน; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “อสุชฌายมลา มนตา.”

อนึ่ง เพราะชื่อว่า เรือนของบุคคลผู้อยู่ครองเรือน ลูกขึ้นเสริญสรรพแล้ว ไม่ทำกิจมีการซ่อมแซมเรือนที่ชำรุด เป็นต้น ย่อมพินาศ ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “อนุฐานมลา ฆรา.”

เพราะกายของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้ไม่ทำการชำระสรีระหรือการชำระบริวาร ด้วยอำนาจความเกียจคร้าน ย่อมมีผิวมัวหมอง; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “มลั วณฺณสฺส โกสขชฺ.”

อนึ่ง เพราะเมื่อบุคคลรักษาโคอยู่ หลับหรือเล่นเพลินด้วยอำนาจความประมาท, โคเหล่านั้น ย่อมถึงความพินาศ ด้วยเหตุมีวิ่งไปสู่วังที่มิใช่ทำเป็นต้นบ้าง ด้วยอันตรายมีพาลมิด^๑ และโจรเป็นต้นบ้าง ด้วยอำนาจการก้าวลงสู่ที่ทั้งหลาย มีนาข้าวสาละ เป็นต้นของชนพวกอื่นแล้วเคี้ยวกินบ้าง, แม้ตนเอง ย่อมถึงอาชญาบ้าง การบริภาษบ้าง.

ก็อีกอย่างหนึ่ง ก็เลสทั้งหลาย ล่วงล้ำเข้าไป^๒ ด้วยอำนาจความประมาท ย่อมยังบรรพชิตผู้ไม่รักษาทวาร ๖ ให้เคลื่อนจากศาสนา; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “ปมาโท รกฺขโต มลฺ.”

อธิบายว่า ก็ความประมาทนั้น ชื่อว่าเป็นมลทิน เพราะความประมาท เป็นที่ตั้งของมลทิน ด้วยการนำความพินาศมา.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระโลหุทายีเถระ จบ.

๑ พาลมิด-เนื้อร้าย.

๒ โอดริตวา-หยั่งลงแล้ว.

๕. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “มลิตถิยา ทุจจิริติ” เป็นต้น.

[สามีละอายเพราะภริยาประพฤตินอกใจ]

ดังได้สดับมา มารดาและบิดา นำกุลสตรีผู้มีชาติเสมอกันมาเพื่อกุลบุตรนั้น.

นางได้เป็นหญิงมักประพฤตินอกใจ^๑ (สามี) จำเดิมแต่วันที่น่ามาแล้ว.

กุลบุตรนั้น ละอาย เพราะการประพฤตินอกใจของนาง ไม่อาจเข้าถึงความเป็นผู้เผชิญหน้าของใครได้ เลิกกุศลกรรมทั้งหลาย มีการบำรุงพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง, เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า “อุบาสก เพราะเหตุไร เราจึงไม่ (ใคร่) เห็นท่าน?” จึงกราบทูลความนั้นแล้ว.

[สตรีเปรียบเหมือนของ ๕ อย่าง]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะกุลบุตรนั้นว่า “อุบาสก แม้ในกาลก่อน เราก็ได้กล่าวแล้วว่า ‘ขึ้นชื่อว่า สตรีทั้งหลาย เป็นเช่นกับแม่น้ำ เป็นต้น. บัณฑิต ไม่ควรทำความโกรธในสตรีเหล่านั้น, แต่ท่านจำไม่ได้ เพราะความเป็นผู้อันภพปกปิดไว้’ อันกุลบุตรนั้นทูลอาราธนาแล้ว ตรัสชาดก^๒ ให้พิสดารว่า

“ธรรมดาสตรีในโลก เป็นเหมือนแม่น้ำ หนทาง โรงคั่ว ที่พักและบ่อน้ำ,
เวลา^๓ ย่อมไม่มีแก่สตรี เหล่านั้น.”

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า “ก็อุบาสก ความเป็นผู้มักประพฤตินอกใจ เป็นมลทินของสตรี, ความตระหนี่ เป็นมลทินของผู้ให้ทาน, อกุศลธรรมเป็นมลทินของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้และโลกหน้า เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องยังสัตว์ให้ฉิบหาย, แต่อวิชชา เป็นมลทินอย่างยอดเยี่ยม กว่ามลทินทั้งปวง” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ความประพฤติชั่ว เป็นมลทินของสตรี, ความตระหนี่ เป็นมลทินของผู้ให้,
ธรรมอันลามกทั้งหลาย เป็นมลทินแล ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า,
เราจะบอกมลทินอันยิ่งกว่ามลทินนั้น, อวิชชาเป็นมลทินอย่างยิ่ง
ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย ละมลทินนั้นได้แล้วย่อม เป็นผู้หมดมลทิน.”

[แก้้อรรถ]

ความประพฤตินอกใจ ชื่อว่า ในพระคาถานั้น.

ก็แม้สามี ย่อมขับไล่สตรีผู้มักประพฤตินอกใจออกไปเสียจากเรือน, สตรีนั้น ไปสู่สำนักของมารดาบิดา (ก็ถูก) มารดาบิดาขับไล่ด้วยคำว่า “เอ็งไม่มีความเคารพตระกูล เราไม่ยอมเห็นแม้ด้วยนัยน์ตาทั้ง ๒”

๑ อติจารินี ผู้มักประพฤติล่วง

๒ ขุ. ขา. ๒๗/๒๑ ตทฎฐกถา ๓/๔๘. ตตถ ปน อนภริตติชาตกนฺติ ขายติ.

๓ ได้แก่ กำหนด, เขตแดน, ความจำกัด.

สตรีนั้น หมดที่พึง เทียวไป ย่อมถึงความลำบากมาก;

เพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงตรัสความประพจน์ชั่วของสตรีนั้นว่า “เป็นมลทิน.”

บทว่า ททโต แปลว่า ของผู้ให้.

ก็เมื่อบุคคลใด ในเวลาใดนา คิดอยู่ว่า “เมื่อนานี้สมบูรณ์แล้ว, เราจักถวายภัตทั้งหลายมีสลาภภัตเป็นต้น,”

เมื่อข้าวกล้าผลัดผลแล้ว, ความตระหนี่เกิดขึ้น ห้ามจิตอันสัมปยุตด้วยจาคะ,

บุคคลนั้น, เมื่อจิตสัมปยุตด้วยจาคะ ไม่อภังคิขิตได้ ด้วยอำนาจความตระหนี่, ย่อมไม่ได้สมบัติ ๓ อย่าง คือ

มนุษย์สมบัติ ทิพยสมบัติ (และ) นิพพานสมบัติ; เพราะฉะนั้น พระศาสดา จึงตรัสว่า “ความตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้.”

แม้ในบทอื่นๆ ซึ่งมีรูปอย่างนี้ ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน.

สองบทว่า ปาปกา ฐมา ความว่า ก็อกุศลธรรมทั้งหลายเป็นมลทินทั้งนั้น ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า.

บทว่า ตโต ความว่า กว่ามลทินที่ตรัสแล้ว ในหนหลัง.

บทว่า มลตรี ความว่า เราจะบอกมลทินอันยิ่งแก่ท่านทั้งหลาย.

บทว่า อวิชชา ความว่า ความไม่รู้ อันมีวัตถุ ๘ นั้นแล เป็นมลทินอย่างยิ่ง.

บทว่า ปหุตวาน ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย ละมลทินนั้นได้แล้ว ย่อมเป็นผู้หามลทินมิได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง จบ.

๖. เรื่องภิกษุชื่อจุฬาสาริ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสังฆกิจของพระสารีบุตรเถระ ชื่อจุฬาสาริ จิตรัสพระธรรมเทศนาว่า “สุชีโวหริเคน” เป็นต้น.

[พระจุฬาสาริได้โภชนะเพราะทำเวชกรรม]

ดังได้สดับมา วันหนึ่ง พระจุฬาสารินั้นทำเวชกรรมแล้ว ได้โภชนะอันประณีตแล้ว ถี้อออกไปอยู่ พบพระเถระในระหว่างทาง จึงเรียนว่า “ท่านครับ โภชนะนี้ กระทบทำเวชกรรมได้แล้ว, ท่านจักไม่ได้โภชนะเห็นปานนี้ในที่อื่น, ขอท่านจงฉันโภชนะนี้, กระทบจักทำเวชกรรม นำอาหารเห็นปานนี้ มาเพื่อท่านตลอดกาลเป็นนิตย์.”

พระเถระฟังคำของพระจุฬาสารินั้นแล้ว ก็นิ่งเฉย หลีกไปแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายมาสู่วิหารแล้ว กราบทูลความนั้นแด่พระศาสดา.

[ผู้ตั้งอยู่ในอนเนสนกรรม เป็นอยู่ง่าย]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาบุคคลผู้ไม่มีความละอาย ผู้คะนอง เป็นผู้เช่นกับกา ตั้งอยู่ในอนเนสนา^๑ ๒๑ อย่าง ย่อมเป็นอยู่ง่าย, ส่วนบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตปปะ ย่อมเป็นอยู่ยาก” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“อันบุคคลผู้ไม่มีความละอาย กล้าเพียงดังกา มีปกติกำจัด (คุณผู้อื่น)
มักเล่นไป (เอาหน้า) ผู้คะนอง ผู้เศร้าหมอง เป็นอยู่ง่าย (ไม่ต้องทนลำบาก).
ส่วนบุคคลผู้มีความละอาย ผู้แสวงหากรรมอันสะอาดเป็นนิตย์ ไม่หุดหู่
ไม่คะนอง มีอาชีวะหมดจด เห็นอยู่ เป็นอยู่ยาก.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิริเคน คือผู้ขาดหิริและโอตตปปะ.

อธิบายว่า อันบุคคลผู้เห็นปานนั้น อาจเรียกหญิงผู้มีใจมารดานั้นแล้ว “มารดาของเรา”

เรียกชายทั้งหลายผู้มีใจบิดาเป็นต้นนั้นแล โดยนัยเป็นต้นว่า “บิดาของเรา” ตั้งอยู่ในอนเนสนา ๒๑ อย่าง เป็นอยู่โดยง่าย.

บทว่า กา ได้แก่ เช่นกาทัวกล้า.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า กาทัวกล้า ใครจะคาบวัตถุทั้งหลายมียาคุเป็นต้น ในเรือนแห่งตระกูลทั้งหลาย จับ ณ ที่ทั้งหลายมีฝาเรือนเป็นต้นแล้ว รู้ว่าเขาแลดูตน จึงทำเป็นเหมือนไม่แลดู เหมือนส่งใจไปในที่อื่น และทำเป็นเหมือนหลับอยู่ กำหนดความเพอเรือของพวกมนุษย์ได้แล้วก็ไผ่ลง,

เมื่อพวกมนุษย์เฝ้า “สุ สุ” อยู่ นั่นแล ก็คาบเอาอาหารเต็มปากจากภาชนะ แล้วบินหนีไป ฉันใด;

แม้บุคคลผู้ไม่มีความละอาย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เข้าไปบ้านกับภิกษุทั้งหลายแล้ว

ย่อมกำหนดที่ทั้งหลาย มีที่ตั้งแห่งยาคุและภัตตรเป็นต้น,

ภิกษุทั้งหลายเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านนั้น รับเอาอาหารสักรวยังอัตภาพให้เป็นไป ไปสู่โรงฉันพิจารณาอยู่ ต่อมียาคูแล้วทำ
กัมมัญฐานไว้ในใจ สาธยายอยู่ ปัดกวาดโรงฉันอยู่;

ส่วนบุคคลนี้ไม่ทำอะไรๆ เป็นผู้บ่าหน้าตรงไปยังบ้าน,

เขาแม่ถูกภิกษุทั้งหลาย บอกว่า “จงดูบุคคลนี้” [ที่ไม่ยอมทำอะไรๆ] แล้วจึงดูอยู่ ก็ทำเป็นเหมือนไม่แลดู เหมือนส่งใจไปในที่อื่น
เหมือนหลับอยู่ ดุจกลัดลูกดุม ทำที่เป็นดุจจัดจิ๋ว พุดว่า “การงานของเราเชื่อมั่นมีอยู่” ลุกจากอาสนะเข้าไปหมู่บ้าน
เข้าไปสู่เรือนหลังใดหลังหนึ่ง บรรดาเรือนที่กำหนดไว้แล้วแต่เช้า,

เมื่อหม่อมมนุษย์ในเรือน แม่แ่มประตุ^๑ แล้วนั่งกรอ (ด้าย) อยู่ริมประตุ, เขามือข้างหนึ่ง ผลักประตุแล้วเข้าไปภายใน.

ลำดับนั้น มนุษย์เหล่านั้นเห็นบุคคลนั้นแล้ว แม่ไม่ปรารถนา ก็นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะแล้ว ถวายของมียาคูเป็นต้นที่มีอยู่.

เขาบริโภคมตามต้องการแล้ว ถือเอาของส่วนที่เหลือด้วยบาตรหลีกไป,

บุคคลนี้ชื่อว่าผู้กล้าเพียงดังกา, อันบุคคลผู้หาหิริมิได้เห็นปานนี้ เป็นอยู่ง่าย.

บทว่า ธ... ความว่า ชื่อว่าผู้มีปกติกำจัด เพราะเมื่อคนทั้งหลาย กล่าวคำเป็นต้นว่า

“พระเถระชื่อโน้น เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย,” กำจัดคุณของคนเหล่านั้นเสีย ด้วยคำเป็นต้นว่า

“ก็แม้พวกเราไม่เป็นผู้มีความปรารถนาน้อยดอกหรือ?”

ก็มนุษย์ทั้งหลายฟังคำของคนเห็นปานนั้นแล้ว เมื่อสำคัญว่า

“แม้ผู้นี้ก็เป็นผู้ประกอบด้วยคุณ มีความเป็นปรารถนาน้อยเป็นต้น” ย่อมสำคัญของที่ตนควรให้.

แต่ว่าจำเดิมแต่นั้นไป เขาเมื่อไม่อาจเพื่อจะยังจิตของบุรุษผู้รู้ทั้งหลายให้ยินดี ย่อมเสื่อมจากลาภแม้นั้น.

บุคคลผู้มีปกติกำจัดอย่างนี้ ย่อมยังลาภทั้งของตนทั้งของผู้อื่นให้ฉิบหายแท้.

บทว่า ป... ความว่า ผู้มักประพฤติเล่นไป คือผู้แสดงกิจของคนเหล่านี้ ให้เป็นดุจกิจของตน.

เมื่อภิกษุทั้งหลายทำวัตรที่ลานพระเจดีย์เป็นต้นแต่เช้าตรู่ นั่งด้วยกระทำไว้ในใจซึ่งกัมมัญฐานหน้อยหนึ่งแล้ว

ลุกขึ้นเข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต, บุคคลนั้นล้างหน้าแล้วตกแต่งอัตภาพ ด้วยการห่มผ้ากาสาอะมีสีเหลือง

หยอดนัยนตาและทาสิริระเป็นต้น ให้ประหารด้วยไม้กวาด ๒-๓ ที เป็นดุจกวากวาดอยู่ เป็นผู้บ่าหน้าไปสู่ขุมประตุ,

พวกมนุษย์มาแต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่า “จักไหว้พระเจดีย์ จักกระทำบูชาด้วยระเบียบดอกไม้”

เห็นเขาแล้วพูดกันว่า “วิหารนี้อาศัยภิกษุหนุ่มนี้ จึงได้การประคัปประคอง, ท่านทั้งหลายอย่าละเลยภิกษุนี้” ดังนี้แล้ว

ย่อมสำคัญของที่ตนพึงให้แก่เขา.

อันบุคคลผู้มักเล่นไปเช่นนี้ เป็นอยู่ง่าย.

บทว่า ป... ความว่า ผู้ประกอบด้วยความคะนองกายเป็นต้น.

สองบทว่า สง... ชี... ความว่า ก็อันบุคคลผู้เลี้ยงชีวิตเป็นอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้เศร้าหมองแล้ว เป็นอยู่.

การเป็นอยู่นั้น ชื่อว่าเป็นอยู่ชั่ว คือเป็นอยู่สามกแท้.

บทว่า ห... ความว่า อันบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตปปะ เป็นอยู่ยาก.

เพราะเขาไม่กล่าวคำว่า “มารดาของเรา” เป็นต้น กะหญิงผู้มีไข่มารดาเป็นต้น เกลียดปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่ชอบธรรมดุจคุณแสวงหา (ปัจจัย) โดยธรรมโดยเสมอ เทียบวิณฑบาตตามลำดับตรอก สำเร็จชีวิต^๑ เป็นอยู่เศร้าหมอง.

บทว่า สฺวจิเคเวสินา ความว่า แสวงหากรรมทั้งหลาย มีกายกรรมเป็นต้น อันสะอาด.

บทว่า อลิเนน ความว่า ไม่หลุดด้วยความเป็นไปแห่งชีวิต.

สองบทว่า สฺวธาซีเวน ปสฺสตา ความว่า ก็บุคคลเห็นปานนี้ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า มีอาชีวะหมดจด, อันบุคคลผู้มีอาชีวะหมดจดแล้วอย่างนั้น เห็นอาชีวะหมดจดนั้นแลโดยความเป็นสาระ ย่อมเป็นอยู่ได้ยาก ด้วยอำนาจแห่งความเป็นอยู่เศร้าหมอง.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชื่อจุฬาสาริ จบ.

๑ ... เลี้ยงชีวิต ใช้/มีชีวิตเศร้าหมอง คือไม่หรุหรา

๗. เรื่องอุบาสกห้าคน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ๕ คน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “โย ปาณมตีมาเปติ” เป็นต้น.

[อุบาสกเถียงกันในเรื่องศีล]

ความพิสดารว่า บรรดาอุบาสกเหล่านั้น อุบาสกคนหนึ่ง ย่อมรักษาศีลขาบคือเจตนาเครื่องงดเว้นจากการยังชีวิตสัตว์ให้ตกลงไปอย่างเดียว. (ส่วน) อุบาสกทั้งหลายนอกนี้ ย่อมรักษาศีลขาบทั้งหลายนอกนี้.

วันหนึ่ง อุบาสกเหล่านั้น เกิดทู่เถียงกันว่า “เราย่อมทำกรรมที่ทำได้โดยยาก, เราย่อมรักษาสິงที่รักษาได้โดยยาก” (ต่าง) ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลความนั้น.

[พระศาสดาทรงตัดสิน]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของอุบาสกเหล่านั้นแล้ว มิได้ทรงกระทำศีลแม้ข้อหนึ่งให้ต่ำต้อย^๑ ตรัสว่า “ศีลทั้งหมด เป็นของรักษาได้โดยยากทั้งนั้น” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“นระใด ย่อมยังสัตว์มีชีวิต ให้ตกลงไป ๑, กล่าวมุสาวาท ๑,
ถือเอาทรัพย์ที่บุคคลอื่นไม่ให้ในโลก ๑, ถึงภริยาของผู้อื่น ๑,
อนึ่ง นระใดย่อมประกอบเนืองๆ ซึ่งการดื่มสุราและเมรัย
นระนี้ (ชื่อว่า) ย่อมชูดซึ่งรากเง่าของตนในโลกนี้ทีเดียว.
บุรุษผู้เจริญ ท่านจงทราบอย่างนี้ว่า ‘บุคคลผู้มีบาปธรรมทั้งหลาย
ย่อมเป็นผู้ไม่สำรวมแล้ว’ ความโลภและสภาพมิใช่ธรรม
จงอย่ารบกวหนท่าน เพื่อความทุกข์ ตลอดกาลนานเลย.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า โย ปาณมตีมาเปติ ความว่า บรรดาประโยคทั้ง ๖ มีสาเหตุติกประโยค^๒ เป็นต้น นระใดยอมเข้าไปตัดอินทรีย์คือชีวิตของผู้อื่น แม้ด้วยประโยคอันหนึ่ง.

บทว่า มุสาวาท ความว่า และยอมกล่าวมุสาวาท อันหักเสียซึ่งประโยชน์ของชนเหล่าอื่น.๑

บทพระคาถาว่า โลก อทินัน อาทิยติ ความว่า

ยอมถือเอาทรัพย์อันบุคคลอื่นหวงแหนแล้ว ด้วยบรรดาอาหารทั้งหลาย มีโภชอาหาร เป็นต้น อาหารแม้อันหนึ่งในสัตว์โลกนี้.

บทพระคาถาว่า ปรทารณจ คจจติ ความว่า

นระเมื่อผิดในภณณะทั้งหลาย ที่บุคคลอื่นรักษาและคุ้มครองแล้ว ชื่อว่า ย่อมประพฤตินอกทาง.

บทว่า สุราเมรัยปาน ได้แก่ การดื่มซึ่งสุราและเมรัย อย่างไรอย่างหนึ่งนั้นเทียว.

๑ กนิฏฐกั.

๒ ประโยคแห่งการฆ่ามี ๖ คือ สาเหตุติกประโยค ๑ นิคคตติยประโยค ๑ อาณัตติกประโยค ๑ ถาวรประโยค ๑ วิชขามยประโยค ๑ อิทธิมยประโยค ๑ สาเหตุติกประโยคนั้น ได้แก่การทำด้วยมือตนเอง. สมณฑปาสาทิกา ๑/๕๒๖.

บพว่า อนุญชติ คือ ย่อมเสพ ได้แก่ ย่อมกระทำให้มาก.

สองบพว่า มฺลฺ ชนฺติ ความว่า ปรโลกจงยกไว้.

ก็ในโลกนี้นั้นแล ภาระนี้จํานองหรือขายขาด แม้ซึ่งทรัพย์อันเป็นต้นทุนมีนาและสวนเป็นต้น อันเป็นเครื่องที่จะพึงดำรงอยู่ได้ ตีมสุราอยู่ ชื่อว่าย่อมชดซึ่งรากเง่าของตน คือเป็นคนหาที่พึงมิได้ เป็นคนกำพรว้าเที่ยวไป.

พระศาสดา ย่อมตรัสเรียกบุคคลผู้ทำกรรมคือทุศีล ๕ ด้วยคำว่า เอวํ โภ.

บพว่า ปาปชฺรมา ได้แก่ ผู้มีธรรมลามก.

บพว่า อสนฺยตา ได้แก่ ผู้เว้นแล้วจากการสำรวม มีการสำรวมทางกายเป็นต้น.

พระบาลีว่า อเจตสา ดังนี้บ้าง. ความว่า ผู้ไม่มีจิต.

สองบพว่า โลโภ อธมฺโม จ ได้แก่ โลภะและโทสะ. แท้จริง กิเลสชาติแม้ทั้ง ๒ นี้ เป็นอกุศลโดยแท้.

บาทพระคาถาว่า จิริ ทุกขาย รณฺธฺย ความว่า

ธรรมเหล่านี้ จงอย่าฆ่า อย่าย่ำยี (ซึ่งท่าน) เพื่อประโยชน์แก่ทุกข์ทั้งหลาย มีทุกข์ในนรกเป็นต้น ตลอดกาลนาน.

ในกาลจบเทศนา อุบาสก ๕ คนนั้น ตั้งอยู่ในไสตยาปัตติผลแล้ว.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสก ๕ คน จบ.

๘. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ททาติ เว ยถาสทฺธ” เป็นต้น.

[พระติสสะนิทานคนอื่น แต่ชมเชยญาติของตน]

ได้ยินว่า พระติสสะนั้น เทียวติเตียนทานของพระอริยสาวก แม่ ๕ โภก คือ อนาถบิณฑิกคฤหบดี นางวิสาขาอุบาสิกา (เป็นต้น), แม่ถึงอสทิสทาน^๑ ก็ติเตียนเหมือนกัน, ได้ของเย็นในโรงทานของอริยสาวกเหล่านั้น ย่อมติเตียนว่า “เย็น,”

ได้ของร้อน ย่อมติเตียนว่า “ร้อน,” แม่เขาให้น้อย ย่อมติเตียนว่า “เพราะเหตุไร ชนเหล่านี้จึงให้ของเพียงเล็กน้อย?”

แม่เขาให้มาก ย่อมติเตียนว่า “ในเรือนของชนเหล่านี้ เห็นจะไม่มีที่เก็บ,

ธรรมดาบุคคล ควรให้วัตถุพออย่างอัตภาพให้เป็นไปแก่ภิกษุทั้งหลายมิใช่หรือ? ยาคุณและภัตตรเท่านั้นย่อมวิบัติไปไม่มีประโยชน์เลย,”

แต่กล่าวปรารภพวกญาติของตนเป็นต้นว่า

“นำชมเชย เรือนของพวกญาติของเรา เป็นโรงเลี้ยงของภิกษุทั้งหลาย ผู้มาแล้วจากทิศทั้ง ๔” แล้ว ย่อมยังคำสรรเสริญให้เป็นไป.

[พวกภิกษุสอบสวนฐานะของติสสะ]

ก็พระติสสะนั้น เป็นบุตรของผู้รักษาประตูคนหนึ่ง เทียวไปกับพวกช่างไม้ ผู้เทียวไปยังชนบท ถึงพระนครสาวัตถี บวชแล้ว.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย เห็นเธอผู้ (เทียว) ติเตียนทานของมนุษย์ทั้งหลายอยู่อย่างนั้น คิดกันว่า “พวกเราจักสอบสวนภิกษุนั้น” จึงถามว่า “ผู้มีอายุ พวกญาติของท่านอยู่ที่ไหน?” ได้ฟังว่า “อยู่ในบ้านชื่อนั้น” จึงส่งภิกษุหนุ่มไป ๒-๓ รูป.

ภิกษุหนุ่มเหล่านั้น ไปในบ้านนั้นแล อันชนชาวบ้าน นิมนต์ให้ที่นั่งที่โรงฉันแล้วกระทำสักการะ จึงถามว่า

“เด็กหนุ่มชื่อติสสะออกจากบ้านนี้ไปบวชแล้ว มีอยู่หรือ? ชนเหล่าไหนเป็นญาติของติสสะนั้น.”

มนุษย์ทั้งหลาย (ต่าง) คิดว่า “ในบ้านนี้ เด็กผู้ออกจากเรือนแห่งตระกูลไปบวชแล้ว ไม่มี; ภิกษุเหล่านี้ พุดถึงใครหนอ?”

แล้วเรียนว่า “ท่านครับ กระผมทั้งหลาย ได้ยินว่า ‘บุตรของผู้รักษาประตูคนหนึ่ง เทียวไปกับพวกช่างไม้ บวชแล้ว;’

ท่านทั้งหลาย เห็นจะกล่าวหมายเอาผู้ใดนั้นกระมัง?”

[จับโกหกได้]

ภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ทราบว่า พวกญาติผู้ใหญ่ของติสสะภิกษุหนุ่มนั้นไม่มีในบ้านนั้นแล้ว (จึงพากัน) กลับไปสู่พระนครสาวัตถี แจ้งเรื่องนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ท่านผู้เจริญ พระติสสะ ย่อมเทียวพุดเพื่อถึงสิ่งอันหาเหตุมิได้เลย.”

แม้ภิกษุทั้งหลาย ก็กราบทูล (เรื่องนั้น) แก่พระตถาคต.

[บุรพกรรมของพระติสสะ]

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น ย่อมเทียวโอ้อวด ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้;

แม้ในกาลก่อน เธอก็ได้เป็นผู้โอ้อวดแล้ว,” อันภิกษุทั้งหลาย ทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว

ทรงยังกฐาหกชาติ^๒ นี้ให้พิสดารว่า

๑ หาทานเสมอเหมือนมิได้.

๒ ขุ. ชา. ๒๗/๔๐. ตพ. ๒/๓๒๖.

“นายกฐาหะนั้น ไปสู่ชนบทอื่น ฟังพูดอวดซึ่งทรัพย์แ้มมาก,
นายมาตามแล้ว ฟังประทุษร้าย, กฐาหะ ท่านจงบริโภคนาคะทั้งหลายเถิด.”

ดังนี้แล้ว ติสสะว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลใด เมื่อชนเหล่าอื่นให้ซึ่งวัตถุเล็กน้อยก็ตาม มากก็ตาม เศร้าหมองก็ตาม ประณีตก็ตาม หรือให้วัตถุแก่ชนเหล่าอื่น (แต่) ไม่ให้แก่ตน ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน; ฌานก็ดี วิปัสสนาก็ดี มรรคและผลก็ดี ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ชนยอมให้ (ทาน) ตามศรัทธา ตามความเลื่อมใสแล,
ชนใด ย่อมเป็นผู้เก้อเขินในเพราะน้ำและข้าวของชนเหล่าอื่นนั้น,
ชนนั้นย่อมไม่บรรลุสมาธิ ในกลางวันหรือในกลางคืน.
ก็อกุศลกรรมอันบุคคลใดตัดขาดแล้ว ถอนขึ้น ทำให้มีรากขาดแล้ว,
บุคคลนั้นแล ย่อมบรรลุสมาธิ ในกลางวันหรือในกลางคืน.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ททาติ เว ยถาสถิ ความว่า ชนเมื่อให้บรรดาวัตถุมีของเศร้าหมองและประณีตเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่ายอมให้ตามศรัทธา คือ ตามสมควรแก่ศรัทธาของตนนั้นแล.

บทว่า ยถาสถา ความว่า ก็บรรดาภิกษุผู้เป็นเถระและภิกษุใหม่เป็นต้น ความเลื่อมใสในภิกษุใดๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น, เมื่อถวาย (ทาน) แก่ภิกษุนั้น ชื่อว่ายอมถวายตามความเลื่อมใส คือ ตามสมควรแก่ความเลื่อมใสของตนนั้นแล.

บทว่า ตตถ เป็นต้น ความว่า ย่อมถึงความเป็นผู้เก้อเขินในเพราะทานของชนอื่นนั้นว่า “เราได้อวัตถุเล็กน้อย, เราได้ของเศร้าหมอง.”

บทว่า สมาธิ เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้นย่อมไม่บรรลุสมาธิด้วยสามารถแห่งอุปจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ หรือด้วยสามารถแห่งมรรคและผล ในกลางวันหรือในกลางคืน.

สองบทว่า ยสส เจต ความว่า อกุศลกรรมนั้น กล่าวคือความเป็นผู้เก้อเขินในฐานะเหล่านี้ อันบุคคลใดตัดขาดแล้ว ถอนขึ้น ทำให้มีรากขาดแล้ว ด้วยอหัตถมรรคญาณ. บุคคลนั้น ย่อมบรรลุสมาธิ มีประการดังกล่าวแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุหนุ่มชื้อติสสะ จบ.

๙. เรื่องอุบาสกห้าคน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ๕ คน ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “นตฺถิ รากสโม อคฺคิ” เป็นต้น.

[อุบาสก ๕ คนไปฟังธรรม]

ได้ยินว่า อุบาสกเหล่านั้น ใครจะฟังธรรม ไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

ก็ความดำริว่า “ผู้นี้เป็นกษัตริย์, ผู้เป็นพราหมณ์, ผู้นี้เป็นคนมั่งมี, ผู้นี้เป็นคนยากจน. เราจักแสดงธรรมให้ยวดถึงแก่ผู้นี้, จักไม่แสดง (ธรรมให้ยวดถึง) แก่ผู้นี้” ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรมปรารภบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมทรงทำความเคารพธรรมไว้เป็นเบื้องหน้า แล้วจึงแสดงประหนึ่งเทพเจ้าผู้มีฤทธิ์ บันดาลให้น้ำในอากาศหลังไหลลงอยู่ณนั้น.

ก็บรรดาอุบาสกเหล่านั้น ผู้นั่งแล้วในสำนักของพระตถาคตผู้ทรงแสดง (ธรรม) อยู่อย่างนั้น อุบาสกคนหนึ่ง นั่งหลับแล้วเทียว, คนหนึ่งนั่งเขียนแผ่นดินด้วยนิ้วมือ, คนหนึ่งนั่งเขยาดันไม้, คนหนึ่งนั่งแหงน (หน้า) มองดูอากาศ, แต่คนหนึ่งได้ฟังธรรมโดยเคารพ.

พระอานนทเถระ ถวายงานพัดพระศาสดาอยู่ แลดูอาการของอุบาสกเหล่านั้น กราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงบันลือลั่น ดุจมหาเมฆคำรน^๑ ทรงแสดงธรรมแก่อุบาสกเหล่านี้, แต่อุบาสกเหล่านั้น เมื่อพระองค์ตรัสธรรมอยู่, นั่งทำกรรมนี้และนี้.”

พระศาสดา. อานนท เธอไม่รู้จักอุบาสกเหล่านั้นหรือ?

อานนท. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่รู้จัก พระเจ้าข้า.

[ประวัติเดิมของอุบาสก ๕ คน]

พระศาสดา. ก็บรรดาอุบาสกเหล่านั้น อุบาสกผู้นั่งหลับแล้วนั้น เกิดในกำเนิดแห่งจุลิน ๕๐๐ ชาติ พาดศีระชะไว้บนขนดทั้งหลายหลับแล้ว. แม้ในบัดนี้ ความอ้อมในการหลับของเขาย่อมไม่มี, เสียงของเขา ย่อมไม่เข้าไปสู่หูของเขา.

อานนท. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสโดยลำดับหรือตรัสเป็นตอนๆ?^๒

พระศาสดา. อานนท แท้จริง แม้พระสัพพัญญุตญาณก็ไม่อาจทรงกำหนดซึ่งความอุบัติของอุบาสกนั้น ผู้อุบัติอยู่ในระหว่างๆ อย่างนี้คือ ‘ความเป็นมนุษย์ตามกาล, ความเป็นเทพตามกาล, ความเป็นนาคตามกาล,’ แต่อุบาสกนั้นเกิดแล้วในกำเนิดแห่งนาคสิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ แม้หลับอยู่ (ก็) ไม่อ้อมในการหลับเสียเลย. ฝ่ายบุรุษผู้นั่งเขียนแผ่นดินด้วยนิ้วมือ เกิดในกำเนิดไส้เดือนสิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ ขุดแผ่นดินแล้ว, ถึงบัดนี้ ก็เขียนแผ่นดินอยู่ ด้วยอำนาจความประพฤติที่ตนได้เคยประพฤติแล้วในกาลก่อน ย่อมไม่ฟังเสียงของเรา.

๑ คำราม, กระหึ่ม.

๒ อนุตรนตรา ในระหว่างๆ.

ฝ่ายบุรุษผู้นั่งเขยัดต้นไม้อยู่นั้น เกิดแล้วในกำเนิดลิง สิ้น ๕๐๐ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ ก็เขยัดต้นไม้อยู่ ด้วยสามารถแห่งความประพฤตินี้ที่ตนได้เคยประพฤติมาแล้วในกาลก่อนนั้นเทียว.

เสียงของเรา ย่อมไม่เข้าหูของเขา.

แม้พราหมณ์ผู้นั่งหงน (หน้า) มองอากาศอยู่นั้น ก็เกิดเป็น (หมอ) ผู้บอกฤกษ์สิ้น ๕๐๐ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ แม้ในวันนี้ ก็ยังหงน (หน้า) ดูอากาศอยู่ ด้วยสามารถแห่งความประพฤตินี้ที่ตนได้เคยประพฤติมาแล้ว ในกาลก่อนนั้นเทียว. เสียงของเรา ย่อมไม่เข้าหูของเขา.

ส่วนพราหมณ์ผู้ฟังธรรมด้วยความเคารพนั้น เกิดเป็นพราหมณ์ผู้ท่อมนต์^๑ ถึงฝั่งแห่งเวท ๓ สิ้น ๕๐๐ชาติ โดยลำดับ, ถึงบัดนี้ ก็ย่อมฟังธรรมโดยเคารพ เป็นดังเทียบเคียงมนต์อยู่.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์ย่อมแทรกอวัยวะทั้งหลายมีผิวเป็นต้น (เข้า) ไปจดเยื่อกระดูกตั้งอยู่; เพราะเหตุไร อุบาสกเหล่านี้, แม้เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมอยู่, จึงไม่ฟังโดยเคารพ?

พระศาสดา. อานนท์ เธอเห็นจะทำความสำคัญว่า ‘ธรรมของเรา อันบุคคลฟังได้โดยง่ายกระมัง?’

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ธรรม (ของพระองค์) อันบุคคลฟังได้โดยยากหรือ?

พระศาสดา. ถูกแล้ว อานนท์.

อานนท์. เพราะเหตุไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ บทว่า ‘พุทฺโธ’ ก็ดี ‘ธมฺโม’ ก็ดี ‘สงฺฆ’ ก็ดี อันสัตว์เหล่านี้ไม่เคยสดับแล้ว ในแสนกับแม่เป็นอนnek, เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านี้ จึงไม่สามารถฟังธรรมนี้ได้.

แต่ในสงสาร มีที่สุดอันใครๆ ตามรู้ไม่ได้ สัตว์เหล่านี้ ฟังดิริจฉานกถาอย่างต่างๆ นั้นแล มาแล้ว.

เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านี้ จึงเที่ยวขบร้องพ้อนร่าอยู่ ในที่ทั้งหลายมีโรงตีมธุรสและสนามเป็นที่เล่นเป็นต้น, จึงไม่สามารถจะฟังธรรมได้.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกทั้งหลายนั้น อาศัยอะไร จึงไม่สามารถ?

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสแก่พระอานนท์นั้นว่า “อานนท์

อุบาสกเหล่านั้น อาศัยราคะ อาศัยโทสะ อาศัยโมหะ อาศัยตัณหา จึงไม่สามารถ. ชื่อว่าไฟ เช่นกับด้วยไฟคือราคะไม่มี, ไฟใด ไม่แสดงแม้ซึ่งเง้า ย่อมไหม้สัตว์ทั้งหลาย; แท้จริง แม้ไฟซึ่งยังกับให้พินาศ ที่อาศัยความปรากฏแห่งพระอาทิตย์ ๗ ดวง บังเกิดขึ้น ย่อมไหม้โลก ไม่ให้วัตถุใดๆ เหลืออยู่เลยก็จริง, ถึงกระนั้น ไฟนั้น ย่อมไหม้ในบางคราวเท่านั้น;

ชื่อว่ากาลที่ไฟคือราคะจะไม่ไหม้ ย่อมไม่มี: เพราะฉะนั้น ไฟเสมอด้วยราคะก็ดี ผู้จับเสมอด้วยโทสะก็ดี ข่ายเสมอด้วยโมหะก็ดี ชื่อว่าแม่น้ำเสมอด้วยตัณหาก็คดี ‘ไม่มี’ ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ไฟเสมอด้วยราคะ ไม่มี, ผู้จับเสมอด้วยโทสะไม่มี,
ข่ายเสมอด้วยโมหะ ไม่มี, แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา ไม่มี.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ราคสโม ความว่า

ชื่อว่าไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี ด้วยสามารถแห่งอันไม่แสดงอะไร บรรดาควันเป็นต้น ตั้งขึ้นเผาภายในนั่นเอง.

บทว่า โทสฺสโม ความว่า ผู้จับทั้งหลาย มีผู้จับคือยักษ์ ผู้จับคืองูเหลือม และผู้จับคือจระเข้เป็นต้น ย่อมสามารถจับได้ใน
อัทธภาพเดียวเท่านั้น, แต่ผู้จับคือโทสะ ย่อมจับโดยส่วนเดียวทีเดียว เพราะฉะนั้น ชื่อว่าผู้จับเสมอด้วยโทสะย่อมไม่มี.

สองบทว่า โมหสมฺหิ ชาลฺล ความว่า ก็ชื่อว่าช่ายเสมอด้วยโมหะย่อมไม่มี เพราะอรรถว่าวิ่งรัดและรวบรัดได้.

บทว่า ตณฺหาสมา ความว่า เวลาเต็มก็ดี เวลาพร่องก็ดี เวลาแห้งก็ดี ของแม่น้ำทั้งหลาย มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น ย่อมปรากฏ,
แต่เวลาเต็มหรือเวลาแห้งแห่งตัณหา ย่อมไม่มี, ความพร่องอย่างเดียว ย่อมปรากฏเป็นนิตย์
เพราะฉะนั้น ชื่อว่าแม่น้ำ เสมอด้วยตัณหา ชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะอรรถว่าให้เต็มได้โดยยาก.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกผู้ฟังธรรมอยู่โดยเคารพนั้น ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว.

พระธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม่แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกห้าคน จบ.

๑๐. เรื่องเมณฑกเศรษฐี

พระบรมศาสดา เมื่อทรงอาศัยภัททियนครประทับอยู่ในชาติยาวนาน^๑ ทรงปรารภเมณฑกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุทสส วุชชมณเฑสิ” เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จไปภัททियนคร]

ได้ยินว่า พระศาสดา เมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในอังคตตราปถชนบททั้งหลาย ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติผล ของคนเหล่านี้ คือ เมณฑกเศรษฐี ๑, ภรรยาของเศรษฐีนั้น ชื่อว่านางจันทปทุมมา ๑, บุตรชื่อธัญชัยเศรษฐี ๑, หญิงสะใภ้ชื่อนางสุนนเทวี ๑^๒, หลานสาวชื่อ วิสาखा ๑, ทาสชื่อปุณณะ ๑, จึงเสด็จไปสู่ภัททियนคร ประทับอยู่ในชาติยาวนาน.

เมณฑกเศรษฐี ได้สดับการเสด็จมาของพระศาสดาแล้ว.

[เหตุที่ได้นามว่าเมณฑกเศรษฐี]

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร เศรษฐีนั้น จึงชื่อว่า เมณฑกเศรษฐี?”

แก้วว่า ได้ยินว่า แพะทองคำทั้งหลาย ประมาณเท่าช้าง ม้า และโคสุภะ

ชำแรกแผ่นดินเอาหลังคุดหลังกัน ผุดขึ้นในที่ประมาณ ๘ กรีส^๓ ที่ข้างหลังเรือนของเศรษฐีนั้น.

กรรมใส่กลุ่มด้าย ๕ สีไว้ในปากของแพะเหล่านั้น.

เมื่อมีความต้องการ ด้วยเกสขมิเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นต้น หรือด้วยวัตถุมิผ้าเครื่องปกปิด เงินและทอง เป็นต้น, ชนทั้งหลาย ย่อมนำกลุ่มด้ายออกจากปากของแพะเหล่านั้น.

เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ผ้าเครื่องปกปิด เงินและทอง ย่อมไหลออกจากปากแพะแม่ตัวหนึ่ง

ก็เป็นของเพียงพอกแก่ชาวชมพูทวีป.

จำเดิมแต่นั้นมา เศรษฐีนั้น จึงปรากฏว่าเมณฑกเศรษฐี.

[บุรพกรรมของท่านเศรษฐี]

ถามว่า ก็บุรพกรรมของเศรษฐีนั้น เป็นอย่างไร?

แก้วว่า ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี

เศรษฐีนั้นเป็นหลานของกุกุมพิชชีอวโรชะ ได้มีชื่อว่า อวโรชะ ซึ่งมีชื่อพ้องกับลุง.

ครั้งนั้น ลุงของเขาปรารภเพื่อจะสร้างคันธกุฎี เพื่อพระศาสดา.

เขาไปสู่สำนักของลุงแล้ว กล่าวว่า “ลุง เราแม่ทั้ง ๒ จงสร้างรวมกันทีเดียว” ในเวลาที่ถูกลุงนั้นห้ามว่า

“เราคนเดียวเท่านั้น จักสร้างไม่ให้อาหารกับด้วยชนเหล่าอื่น” จึงคิดว่า “เมื่อลุงสร้างคันธกุฎีในที่นี้แล้ว, เราควรได้ศาลารายในที่นี้”

จึงให้คนนำเครื่องไม้มาจากป่า ให้ทำเสาอย่างนี้ คือ “เสาด้านหนึ่ง บุด้วยทองคำ, ด้านหนึ่ง บุด้วยเงิน, ด้านหนึ่ง บุด้วยแก้วมณี”

๑ ปาโมมะลี

๒ ที่อื่นๆ ว่า สุนนเทวี

๓ มาตราวัดความยาว เท่ากับ ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก หรือ ๑๒๕ ศอก

ให้ทำชื่อ พริ้ง บานประตู บานหน้าต่าง กลอน เครื่องมุงแลอิฐแม่ทั้งหมด บุด้วยวัตถุมิทองคำเป็นต้นเทียว
ให้ทำศาลาราย สำเร็จด้วยรัตนนะ ๗ ประการ แต่พระตถาคตในที่ตรงหน้าพระคันธกุฎี.

ในเบื้องบนแห่งศาลารายนั้น ได้มีจอมยอด ๓ ยอด อันสำเร็จแล้วด้วยทองคำอันสุกเป็นแท่งแก้วผลึกและแก้วประพาฬ.

นายอโรรหะให้สร้างมณฑป ประดับด้วยแก้ว ในที่ท่ามกลางแห่งศาลาราย, ให้ตั้งธรรมาสน์ไว้.

เท่าธรรมาสน์นั้น ได้สำเร็จด้วยทองคำสีสุกเป็นแท่ง, แม่แคว ๔ อันก็เหมือนกัน,

แต่เขาให้กระทำแพะทองคำ ๔ ตัว ตั้งไว้ในภายใต้แห่งเท้าทั้ง ๔ แห่งอาสนะ,

ให้กระทำแพะ ๒ ตัวตั้งไว้ในใต้ตั้งสำหรับรองเท้า, ให้กระทำแพะทองคำ ๒ ตัว ตั้งแวดล้อมมณฑป;

ให้ถักธรรมาสน์ด้วยเชือกเส้นเล็กสำเร็จด้วยด้ายก่อนแล้ว จึงให้ถักด้วยเชือกอันสำเร็จด้วยทองคำในท่ามกลาง
แล้วให้ถักด้วยเชือกสำเร็จด้วยแก้วมุกดาในเบื้องบน;

พนักแห่งธรรมาสน์นั้น ได้สำเร็จด้วยไม้จันทน์.

นายอโรรหะ ครั้นให้ศาลารายสำเร็จอย่างนี้แล้ว

เมื่อจะกระทำการฉลองศาลา จึงนิมนต์พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุ ๖ ล้าน ๘ แสน ได้ถวายทานตลอด ๔ เดือน.

ในวันสุดท้าย เขาได้ถวายไตรจีวร.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น จีวรมีค่าพันหนึ่ง ถึงแก่ภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์แล้ว.

เขาทำบุญกรรม ในกาลแห่งพระวิปัสสิพุทธเจ้าอย่างนั้นแล้ว เคลื่อนจากอัตภาพนั้น ท่องเที่ยวไป

ในเทวดาและในมนุษย์ทั้งหลายในภัททกัปนี้ เกิดในสกุลเศรษฐีมีโภคะมาก ในกรุงพาราณสี ได้มีนามว่า พาราณสีเศรษฐี.

[เศรษฐีประสบฉัตรภัย]

วันหนึ่ง เศรษฐีไปอยู่ที่บารุงพระราช พบบุโรหิต จึงกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ท่านตรวจดูฤกษ์ยามหรือ?”

บุโรหิต. ครับ ผมตรวจดู, เราทั้งหลาย จะมีการงานอะไรอื่น?

เศรษฐี. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นไปในชนบทจักเป็นเช่นไร?

บุโรหิต. ภัยอย่างหนึ่ง จักมี.

เศรษฐี. ชื่อว่าภัยอะไร?

บุโรหิต. ฉัตรภัย^๑ ท่านเศรษฐี.

เศรษฐี. จักมี เมื่อไร?

บุโรหิต. จักมี โดยล่วงไป ๓ ปี แต่ปีนี้.

เศรษฐี ฟังคำนั้นแล้วให้บุคคลทำกรรมเป็นอันมาก รับ (ซื้อ) จำเพาะข้าวเปลือกแม่ด้วยทรัพย์ที่มีอยู่ในเรือน

ให้กระทำฉาง ๑,๒๕๐ ฉาง บรรจุฉางทั้งหมดให้เต็มด้วยข้าวเปลือก.

เมื่อฉางไม่พอ ก็บรรจุภาชนะมีตุ่มเป็นต้นให้เต็มแล้ว ขุดหลุมฝังข้าวเปลือกที่เหลือในแผ่นดิน.

ให้ขยำข้าวเปลือกที่เหลือจากที่ฝังไว้กับด้วยดิน ฉาบทาฝาทั้งหลาย.

๑ ภัยคือความอดอยากหรือความหิว.

โดยสมัยอื่นอีก เศรษฐีนั้น เมื่อภัยคือความอดอยากถึงเข้าแล้ว ก็บริโภคน้ำข้าวเปลือกตามที่เก็บไว้, เมื่อข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในฉางและในภาชนะมีตุ่มเป็นต้นหมดแล้ว, จึงให้เรียกคนผู้เป็นบริวารมาแล้ว กล่าวว่ “พ่อทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไป จงเข้าไปสู่ภูเขาแล้วเป็นอยู่ ประสงค์จะมาสู่สำนักของเรา ก็จงมาในเวลาที่มีภิกษาอันหาได้ง่าย, ถ้าไม่อยากจะมา, ก็จงเป็นอยู่ในที่นั้นเถิด.”

ชนเหล่านั้นได้กระทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

ส่วนทาสผู้ทำการรับใช้^๑ คนหนึ่งชื่อว่าปุณณะ เหลืออยู่ในสำนักของเศรษฐีนั้น.

รวมเป็นคน ๕ คนเท่านั้น คือ เศรษฐี ภรรยาของเศรษฐี บุตรของเศรษฐี บุตรสะใภ้ของเศรษฐี กับนายปุณณะนั้น

ชนเหล่านั้น, แม้เมื่อข้าวเปลือกที่ฝังไว้ในหลุมในแผ่นดินหมดสิ้นแล้ว, พังดินที่ฉาบไว้ที่ฝาแล้ว แชน้ำ ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยข้าวเปลือกที่ได้แล้วจากฝานั้น.

ครั้งนั้น ภรรยาของเศรษฐีนั้น เมื่อความหิวครอบงำอยู่ เมื่อเดินขึ้นไปอยู่ พังดินที่เหลืออยู่ในส่วนแห่งฝาทั้งหลายลงแล้ว แชน้ำ ได้ข้าวเปลือกประมาณกึ่งอาพหะ^๒ ต่ำแล้ว ถือเอาข้าวสารประมาณทะนานหนึ่ง ใส่ไว้ในหม้อในหนึ่ง เพราะความกลัวแต่โจร ว่า “ในเวลาเกิดชาติภพ พวกโจรมีมาก” ปิดแล้วฝังตั้งไว้ในแผ่นดิน.

ลำดับนั้น เศรษฐีมาจากที่บำรุงแห่งพระราชแล้ว กล่าวกะนางว่า “นางผู้เจริญ ฉันทิว, อะไรๆ มีไหม?”

นางนั้น ไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่ว่า “ไม่มี” กล่าวว่ “นาย ข้าวสารมีอยู่ทะนานหนึ่ง.”

เศรษฐี. ข้าวสารทะนานหนึ่งนั้น อยู่ที่ไหน?

ภรรยา. ฉันทฝังไว้ เพราะกลัวแต่โจร.

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น หล่อนจงขุดมันขึ้นมาแล้ว หุงต้มอะไรๆ เถิด.

ภรรยา. ถ้าฉันทจักต้มข้าวต้ม, ก็จักเพียงพอกัน ๒ มือ;

ถ้าฉันทจักหุงข้าวสวย, ก็จักเพียงพอเพียงมือเดียวเท่านั้น; ฉันทจักหุงต้มอะไรละ? นาย.

เศรษฐี. ปัจจัยอย่างอื่นของพวกเราไม่มี, พวกเราต่อบริโภคน้ำข้าวสวยแล้วก็จักตาย; หล่อนจงหุงข้าวสวยนั้นแหละ.

ภรรยาของเศรษฐีนั้น หุงข้าวสวยแล้ว แบ่งให้เป็น ๕ ส่วน คดข้าวสวยส่วนหนึ่งวางไว้ข้างหน้าของเศรษฐี.

[เศรษฐีถวายภัตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า]

ในขณะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาทน์ ออกจากสมาบัติ.

ทราบว่ ในภายในสมาบัติ ความหิวย่อมไม่เบียดเบียน เพราะผลแห่งสมาบัติ,

แต่ว่ เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายออกจากสมาบัติแล้ว ความหิวมีกำลังย่อมเกิดขึ้น เป็นราวกะว่เผาพื้นท้องอยู่;

เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ตรวจดูฐานะที่จะได้ (อาหาร) แล้ว จึงไป.

ก็ในวันนั้น ชนทั้งหลาย ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้ว

ย่อมได้สมบัติ บรรดาสมบัติมีตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง;

๑ เวชยาวจกโร โดยพยัญชนะแปลว่ ผู้กระทำซึ่งกรรมแห่งบุคคลผู้ชวนชวย.

๒ อาพหกหนึ่ง คือ ๔ ทะนาน กึ่งอาพหก คือ ๒ ทะนาน.

เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อนั้น ตรวจสอบอยู่ด้วยทิพยจักขุ ดำริว่า “ฉาดกภัย เกิดขึ้นแล้วในชมพูทวีปทั้งสิ้น, และในเรือนเศรษฐี เขาหุงข้าวสุก” อันสำเร็จด้วยข้าวสารทะนานหนึ่ง เท่านั้นเพื่อคน ๕ คน;

ชนเหล่านั้นจักมีศรัทธา หรืออาจเพื่อจะทำความสงเคราะห์แก่เราหรือหนอแล?” เห็นความที่ชนเหล่านั้นเป็นผู้มีศรัทธา ทั้งสามารถเพื่อจะทำความสงเคราะห์ จึงถือเอาบาตรจีวรไปแสดงตนยืนอยู่ที่ประตู (เรือน) ข้างหน้าของเศรษฐี.

เศรษฐีนั้น พอเห็นท่านเข้า ก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า “เราประสบฉาดกภัยเห็นปานนี้ เพราะความที่เราไม่ให้ทานแม่ในกาลก่อน, ก็แลภตฺรนี้ พึงรักษาเราไว้สิ้นวันเดียวเท่านั้น, ส่วนภัตที่เรากวายนแล้วแก่พระผู้เป็นเจ้า จักนำประโยชน์เกื้อกูลมาแก่เราหลายโกฏิก็” แล้วนำถาดแห่งภัตนั้นออก เข้าไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้า ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือน, เมื่อท่านนั่งบนอาสนะแล้ว, จึงล้างเท้า (ของท่าน) วาง (ถาดภัต) ไว้บนตั้งทอง แล้วถือเอาถาดภัตนั้น มาตักลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า.

เมื่อภัตเหลือกึ่งหนึ่ง, พระปัจเจกพุทธเจ้า เอามือปิดบาตรเสีย.

ที่นั่น เศรษฐี จึงกล่าวกะพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นี่เป็นส่วนหนึ่งแห่งข้าวสุกที่เขาหุงไว้เพื่อคน ๕ คน ด้วยข้าวสารทะนานหนึ่ง, กระผมไม่อาจเพื่อจะแบ่งภัตนี้ให้เป็น ๒ ส่วน, ขอท่านจงอย่ากระทำความสงเคราะห์แก่กระผมในโลกนี้เลย, กระผมใคร่เพื่อจะถวายไม่ให้มีส่วนเหลือ” แล้วได้ถวายภัตทั้งหมด.

ก็แล ครั้นถวายแล้ว ได้ตั้งความปรารถนาว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าอย่าได้ประสบฉาดกภัยเห็นปานนี้ ในที่ข้าพเจ้าเกิดอีกเลย, ตั้งแต่บัดนี้ไป ข้าพเจ้าจึงสามารถเพื่อจะให้ภัตอันเป็นพืชแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น, ไม่พึงทำการงานเลี้ยงชีพด้วยมือของตนเอง, ในขณะที่ข้าพเจ้าใช้ให้คนชำระฉาง ๑,๒๕๐ ฉางแล้ว สนานศิระษะนั่งอยู่ที่ประตูแห่งฉางเหล่านั้นแล้ว แลดูในเบื้องบนเท่านั้น ธารแห่งข้าวสาเลียงแดง พิงตกลงมายังฉางทั้งหมดให้เต็มเพื่อข้าพเจ้า, และผู้นั้นนั่นแหละจงเป็นภรรยา, ผู้นั้นนั่นแหละจงเป็นบุตร, ผู้นี้แหละจงเป็นหญิงสะใภ้, ผู้นั้นนั่นแหละ จงเป็นทาสของข้าพเจ้า ในสถานที่ข้าพเจ้าเกิดแล้ว.”

[ทั้ง ๕ คนปรารถนาให้ได้อยู่ร่วมกัน]

ฝ่ายภรรยาของเศรษฐีนั้น ก็คิดว่า “เมื่อสามีของเราถูกความหิวเบียดเบียนอยู่ เราก็ไม่อาจเพื่อจะบริโภคได้”

จึงถวายส่วนของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วตั้งความปรารถนาว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้ ดิฉันไม่พึงประสบฉาดกภัยเห็นปานนี้ ในสถานที่ดิฉันเกิดแล้ว, อนึ่ง แม้เมื่อดิฉันวางถาดภัตไว้ข้างหน้า ให้อยู่ซึ่งภัตแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น, ดิฉันยังไม่ลุกขึ้นเพียงใด, ที่แห่งภัตที่ดิฉันตักแล้วๆ จงเป็นของบริบูรณ์อยู่อย่างเดิมเพียงนั้น, ท่านผู้นี้แหละจงเป็นสามี, ผู้นี้แหละจงเป็นบุตร, ผู้นี้แหละจงเป็นหญิงสะใภ้, ผู้นี้แหละจงเป็นทาส (ของดิฉัน).”

แม้บุตรของเศรษฐีนั้น ก็ถวายส่วนของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ตั้งความปรารถนาว่า

“จำเดิมแต่นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงประสบฉาดกภัยเห็นปานนี้,

อนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าถือเอาอุกกาปณะหนึ่งพัน แม้ให้กหาปณะแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นอยู่ ถูนี้จึงเต็มอยู่อย่างเดิม, ท่านทั้ง ๒ นี้แหละจงเป็นมารดาบิดา, หญิงคนนี้จะภรรยา, ผู้นี้จึงเป็นทาส ของข้าพเจ้า.”

แม้ลูกสะใภ้ของเศรษฐีนั้น ถวายส่วนของตนแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ก็ตั้งความปรารถนาว่า
“จำเดิมแต่นี้ไป ดิฉันไม่พึงพบเห็นฉัตรกษัตริย์เห็นปานนี้, อนึ่ง เมื่อดิฉันตั้งกระบุงข้าวเปลือกกระบุงหนึ่งไว้ข้างหน้า
แม่ให้อยู่ซึ่งภัตรอันเป็นพืชแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ความหมดสิ้นไป อย่าปรากฏ,
ท่านทั้ง ๒ นั้นนั่นแหละจงเป็นแม่ผัวและพ่อผัว, ผู้นี้นั่นแหละจงเป็นสามี, ผู้นี้นั่นแหละจงเป็นทาส (ของดิฉัน).”

แม้ทาสของเศรษฐีนั้น ก็ถวายส่วนของตนแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ก็ตั้งความปรารถนาว่า
“จำเดิมแต่นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงพบเห็นฉัตรกษัตริย์เห็นปานนี้, คนเหล่านี้ทั้งหมดจงเป็นนาย. และเมื่อข้าพเจ้าไถนาอยู่,
รอย ๗ รอยประมาณเท่าเรือโกลน คือ ‘ข้างนี้ ๓ รอย ข้างโน้น ๓ รอย ในท่ามกลางรอย ๑, จงเป็นไป.”

นายปุณณะนั้น ปรารถนาตำแหน่งเสนาบดีก็สามารถจะได้ในวันนั้นเทียว

แต่ว่า ด้วยความรักในนายทั้งหลาย เขาจึงตั้งความปรารถนาว่า “คนเหล่านี้นั่นแหละจงเป็นนายของข้าพเจ้า.

ในที่สุดแห่งถ้อยคำของชนทั้งหมด พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า “จงเป็นอย่างนั้นเถิด”

แล้วกระทำอนุโมทนาด้วยคาถาของพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วคิดว่า “เรายังจิตของชนทั้งหลายเหล่านี้ให้เลื่อมใส ย่อมควร”
จึงอธิษฐานว่า “ชนเหล่านี้ จงเห็นเราจนถึงภูเขาคันธมาทน์” ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป.

แม้ชนเหล่านั้น ได้ยินแลดูอยู่เทียว.

พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นไปแล้ว แบ่งภัตรนั้นกับด้วยพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์.

ด้วยอานุภาพแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ภัตรนั้นเพียงพอแล้วแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมด.

ชนแม่เหล่านั้น ได้ยินแลดูอยู่ที่เดียว.

[อาณิสยส์ของการถวายทาน]

ก็เมื่อเวลาเที่ยงล่วงไปแล้ว ภรรยาเศรษฐีล้างหม้อข้าวแล้ว ปิดตั้งไว้.

ฝ่ายเศรษฐี ถูกความหิวบีบคั้น นอนแล้วหลับไป.

เศรษฐีนั้น ตื่นขึ้นในเวลาเย็น กล่าวกะภรรยาว่า “นางผู้เจริญ ฉันทิวเหลือเกิน, ข้าวตั้ง^๑ ก้นหม้อมีอยู่บ้างไหมหนอ?”

ภรยานั้น แม้ทราบความที่ตนล้างหม้อตั้งไว้แล้ว ก็ไม่กล่าวว่า “ไม่มี”

คิดว่า “เราเปิดหม้อข้าวแล้วจึงจะบอก” ดังนี้แล้ว จึงลุกขึ้นไปสู่ที่ใกล้หม้อข้าวแล้ว เปิดหม้อข้าว.

ในขณะนั่นเอง หม้อข้าวเต็มด้วยภัตร มีสีเช่นกับดอกมะลิตุ้ม ได้คุณฝาละมี^๒ ตั้งอยู่แล้ว.

ภรยานั้น เห็นภัตรนั้นแล้ว เป็นผู้มิสรระอันปิติถูกต้องแล้ว กล่าวกะเศรษฐีว่า “จงลุกขึ้นเถิด นาย, ดิฉันล้างหม้อข้าวปิดไว้,
แต่หม้อข้าวนั้นนั่น เต็มด้วยภัตร มีสีเช่นกับด้วยดอกมะลิตุ้ม, ชื่อว่าบุญทั้งหลายควรที่จะกระทำ, ชื่อว่าทานควรจะให้;
ขอท่านจงลุกขึ้นเถิด นาย, บริโภคเสียเถิด.”

ภรยานั้น ได้ให้ภัตรแก่บิดาและบุตรทั้ง ๒ แล้ว.

เมื่อบิดาและบุตรนั้น บริโภคเสร็จ ลุกขึ้นแล้ว, นางนั่งบริโภคน้ำกับด้วยลูกสะใภ้แล้ว ได้ให้ภัตรแก่นายปุณณะ.

๑ เมล็ดข้าวอันไฟไหม้ทั้งหลาย.

๒ ฝาละมี สิ่งที่ปิดปากหม้อดินที่เป็นหม้อข้าวหม้อแกง

ที่แห่งภตรอันชนเหล่านั้ดักแล้วๆ ย่อมไม่สิ้นไป. ปรากฎเฉพาะตรงที่ดักด้วยทัพพีคราวเดียวเท่านั้น.

ในวันนั้นนั้นแล ฉางเป็นต้น ก็กลับเต็มแล้วโดยทำนองที่เต็ม ในก่อนนั้นแล.

นางให้กระทำการโฆษณาในเมืองว่า “ภตรเกิดขึ้นแล้วในเรือนของเศรษฐี, ผู้มีความต้องการด้วยภตรอันเป็นพีชจงมารับเอา.”

มนุษย์ทั้งหลาย ถือเอาภตรอันเป็นพีชจากเรือนของเศรษฐีนั้นแล้ว.

แม้ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็อาศัยเศรษฐีนั้น ได้ชีวิตแล้วนั้นแล.

[เศรษฐีและคณะไปเกิดที่ภททียนคร]

เศรษฐีนั้น เคลื่อนจากอัทภพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก

ในพุทธรูปบาทกาลนี้ บังเกิดในสกุลเศรษฐี ในภททียนคร.

แม้ภรรยาของเขา บังเกิดในสกุลมีโภคะมากเจริญวัยแล้ว ก็ได้ไปสู่เรือนของท่านเศรษฐีนั้นนั่นเอง.

แพะทั้งหลายมีประการดังกล่าวแล้ว อาศัยกรรมในกาลก่อนของเศรษฐีนั้นผูกขึ้นแล้วที่ภายหลังเรือน,

แม้บุตรก็ได้เป็นบุตรของท่านเหล่านั้นแหละ, หญิงสะใภ้ก็ได้เป็นหญิงสะใภ้เหมือนกัน, ทาสก็ได้เป็นทาสเที่ยว.

ต่อมาวันหนึ่ง ท่านเศรษฐี ใคร่จะทดลองบุญของตน จึงให้คนชำระฉาง ๑,๒๕๐ ฉาง สนานศีรชะแล้วนั่งที่ประตู แหงนดูเบื้องบน.

ฉางแม้ทั้งหมด เต็มแล้วด้วยข้าวสาลีแดง มีประการดังกล่าวแล้ว.

เศรษฐีนั้น ใคร่จะทดลองบุญแม่ของชนที่เหลือ จึงกล่าวภรรยาและบุตรเป็นต้นว่า

“เธอทั้งหลาย จงทดลองบุญแม่ของพวกเธอเกิด.”

ลำดับนั้น ภรรยาของเศรษฐีนั้น ประดับแล้วด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง, เมื่อมหาชนกำลังแลดูอยู่นั้นแล,

ใช้ให้คนตวงข้าวสารทั้งหลาย ให้หุงข้าวสวยด้วยข้าวสารเหล่านั้น นั่งบนอาสนะอันเขาปูลาดแล้วที่ซุ้มประตู ถือทัพพีทองคำแล้ว

ให้ปวารณาว่า “ผู้มีความต้องการด้วยภตรจงมา” แล้วได้ให้จนเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้วๆ รับเอา.

เมื่อนางนั้นให้อยู่แม้จนหมดวัน ก็ปรากฏเฉพาะตรงที่ดักด้วยทัพพีเท่านั้น.

ก็ปทุมลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือข้างซ้าย, จันลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือข้างขวา, เพราะนางจับหม้อข้าวด้วยมือซ้าย

จับทัพพีด้วยมือขวา แล้วถวายนภตรจนเต็มบาตรของภิกษุสงฆ์ แม่ของพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้แล.

ก็เพราะเหตุที่นางถือเอาธมกรกรองน้ำถวายนภตรแก่ภิกษุสงฆ์เที่ยวไปๆ มาๆ;

ฉะนั้น จันลักษณะจึงเกิดเต็มฝ่าเท้าเบื้องขวาของนาง, ปทุมลักษณะจึงเกิดจนเต็มฝ่าเท้าเบื้องซ้ายของนางนั้น.

เพราะเหตุนี้ ญาติทั้งหลายจึงขนานนามของนางว่า “จันทปทุมมา.”^๑

แม้บุตรของเศรษฐีนั้น สนานศีรชะแล้ว ถือเอาลูกหาปณะพื้นหนึ่ง

กล่าวว่า “ผู้มีความต้องการด้วยลูกหาปณะทั้งหลายจงมา” แล้วได้ให้จนเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้วๆ รับเอา.

ลูกหาปณะพื้นหนึ่งก็คงมีอยู่ในอุ้งนั้นเอง.

๑ มีลักษณะเหมือนพระจันทร์และดอกปทุม

แม้ลูกสะใภ้ของเศรษฐีนั้น ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ถือเอากระบุงข้าวเปลือกแล้ว นั่งที่ลานกลางแจ้ง กล่าวว่า “ผู้มีความต้องการด้วยภัตรอันเป็นพืช จงมา” แล้วได้ให้จันเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้วๆ รับเอา.

กระบุง (ข้าวเปลือก) ก็คงเต็มอยู่ตามเดิมนั่นเอง.

แม้ทาสของเศรษฐีนั้น ประดับแล้วด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง เทียมโคทั้งหลายที่แอกทองคำด้วยเชือกทองคำ ถือเอาค้ำมปฏักทองคำ ให้ของหอมอันบุคคลพึงเจิมด้วยนิ้วทั้ง ๕ แกโคทั้งหลาย สวมปลอกทองคำที่เขาทั้งหลาย ไปสุ่นาแล้วขับไป.

รอย ๗ รอย คือ “ข้างนี้ ๓ รอย ข้างโน้น ๓ รอย ในท่ามกลางรอย ^๑” ได้แตกแยกกันไปแล้ว.

ชาวชมพูทวีปถือเอาสิ่งของ บรรดาภัตรพืชเงินทองเป็นต้น ตามที่ตนชอบใจจากเรือนของเศรษฐีเท่านั้น.

เศรษฐีผู้มีอำนาจมากอย่างนั้น สดับว่า “ได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จมาแล้ว” จึงคิดว่า “เราจักกระทำการรับเสด็จพระศาสดา” ออกไปอยู่ พบพวกเดียรฉัตรในระหว่างทาง, แม้ถูกพวกเดียรฉัตรเหล่านั้นห้ามอยู่ว่า

“คุณบดี ท่านเป็นผู้กิริยาวาตะ” จะไปสู่สำนักของพระสมณโคดมผู้เป็นอกิริยาวาตะ^๒ เพราะเหตุไร?”

ก็มีได้เชื่อถ้อยคำของพวกเดียรฉัตรเหล่านั้นเลย ไปแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง,

[โทษของคนอื่นเห็นได้ง่าย]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสอนุบุพพิกกาแก่เศรษฐีนั้น.

ในเวลาจบเทศนา เศรษฐีนั้นบรรลुโสดาปัตติผล แล้วกราบทูลความที่ตนถูกพวกเดียรฉัตรกล่าวโทษแล้วห้ามไว้แต่พระศาสดา.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านเศรษฐีนั้นว่า “คุณบดี ขึ้นชื่อว่าสัตว์เหล่านี้ย่อมไม่เห็นโทษของตนแม้มาก, ย่อมไปรยโทษของชนเหล่านี้แม้ไม่มีอยู่ กระทำให้มี รวากะบุคคลไปรยแกลบลงในที่นั้นๆ ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“โทษของบุคคลเหล่านี้เห็นได้ง่าย, ฝ่ายโทษของตนเห็นได้ยาก;
เพราะว่า บุคคลนั้นย่อมไปรยโทษของบุคคลเหล่านี้ เหมือนบุคคลไปรยแกลบ,
แต่ว่าย่อมปกปิด (โทษ) ของตน เหมือนพรานนก ปกปิดอัตรภาพ
ด้วยเครื่องปกปิดฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุตสสุ ความว่า โทษคือความพลั้งพลาดของบุคคลอื่น แม้มีประมานน้อย
อันบุคคลเห็นได้ง่าย คืออาจเพื่อจะเห็นได้โดยง่ายทีเดียว, ส่วนโทษของตน แม้ใหญ่ยิ่ง อันบุคคลเห็นได้ยาก.

บทว่า ปุเรสฺสึ หิ ความว่า เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล บุคคลนั้นย่อมไปรยโทษทั้งหลายของชนเหล่านี้ในท่ามกลางสงฆ์เป็นต้น
เหมือนบุคคลยีนบนที่สุดแล้วไปรยแกลบลงอยู่ฉะนั้น.

อัตรภาพชื่อว่า กลี ด้วยสามารถที่ประพตติผิดในนกทั้งหลาย ในคำว่า กลีว กิตวา สโร^๔ นี้.

๑ หมายความว่า มีลักษณะเหมือนพระจันทร์และดอกปทุม.

๒ ผู้กล่าวว่า กรรมอันบุคคลทำแล้ว ชื่อว่าเป็นอันทำ.

๓ ผู้กล่าวว่า กรรมอันบุคคลทำแล้วว่า ไม่เป็นอันทำ.

๔ แก้อรรถตอนนี้ บางอาจารย์เห็นว่าใช้วินิจฉัย.

เครื่องปกปิด มีกิ่งไม้ที่พอกได้เป็นต้น ชื่อว่า กิตวา (ในคำว่า “กิตวา” นี้).

นายพราน ชื่อว่า สโร (ในคำว่า “สโร” นี้.)

อธิบายว่า นายพรานนกประสงค์จะจับนกฆ่า ย่อมปกปิดอวัยวะด้วยเครื่องปกปิดชนิด, บุคคลย่อมปกปิดโทษของตนนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเมณฑกเศรษฐี จบ.

๑๑. เรื่องพระอุชฌมานสังกัณเฑาะระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระรูปหนึ่ง อุชฌมานสังกัณเฑาะระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า
“ปรวชชานุปสสิสส” เป็นต้น

[คุณวิเศษไม่เกิดแก่ผู้เพ่งโทษผู้อื่น]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น เทียวแสหาแต่โทษของภิกษุทั้งหลายเท่านั้นว่า “ภิกษุนั้น ย่อมมุ่งอย่างนี้, ภิกษุนี ย่อมหม้อย่างนี้.”

พวกภิกษุกราบทูลแต่พระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเถระชื่อโน้น ย่อมกระทำอย่างนี้.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในข้อวัตร กล่าวสอนอยู่อย่างนี้ ใครๆ ไม่ควรติเตียน,
ส่วนภิกษุใด แสวงหาโทษของชนเหล่าอื่น เพราะความมุ่งหมายในการยกโทษ กล่าวอย่างนี้แล้วเทียวไปอยู่,
บรรดาคุณวิเศษมีมานเป็นต้น คุณวิเศษแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น,
อาสวะทั้งหลายเท่านั้น ย่อมเจริญอย่างเดียว” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ผู้คอยดูโทษของบุคคลอื่น
ผู้มีความมุ่งหมายในอันยกโทษเป็นนิตย์,
บุคคลนั้น เป็นผู้ไกลจากความสิ้นไปแห่งอาสวะ.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุชฌมานสังกัณเฑาะระ ความว่า บรรดาธรรมทั้งหลายมีมานเป็นต้น
ธรรมแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่เจริญแก่บุคคลผู้ชื่อว่ามากไปด้วยการยกโทษ เพราะความเป็นผู้แสหาโทษของชนเหล่าอื่นว่า
“ควรนุ่งอย่างนี้, ควรหม้อย่างนี้” เป็นต้น, โดยที่แท้ อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญ;
เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ที่อยู่ไกลคือแสนไกล จากความสิ้นไปแห่งอาสวะ กล่าวคือ พระอรหันต์.
ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอุชฌมานสังกัณเฑาะระ จบ

๑๒. เรื่องสุภททปริพาชก

พระศาสดา บรรทมแล้วบนพระแท่นเป็นที่ปรินิพพาน ในสาลวันของเจ้ามัลละทั้งหลาย อันเป็นที่แหว่งพัก ใกล้พระนครกุสินารา ทรงปรารภปริพาชกชื่อว่าสุภททะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อากาเสว ปทํ นตฺถิ” เป็นต้น.

[บุรพกรรมของสุภททะ]

ได้ยินว่า ในอดีตกาล สุภททปริพาชกนั้น เมื่อน้องชายให้ทานอันเลิศถึง ๙ ครั้ง ในเพราะข้าวกล้าครั้งหนึ่ง, ไม่ปรารถนาเพื่อจะให้ ท้อถอยแล้ว ได้ให้ในกาลเป็นที่สุด.

เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้เพื่อจะเฝ้าพระศาสดา ทั้งในปฐมโพธิกาลทั้งในมัชฌิมโพธิกาล,

แต่ว่า ในปัจฉิมโพธิกาล ในเวลาเป็นที่ปรินิพพานแห่งพระศาสดา คิดว่า “เราถามความสงสัยของตน ในปัญหา ๓ ข้อ

กะปริพาชกทั้งหลายซึ่งเป็นคนแก่ ไม่ถามกะพระสมณโคดม ด้วยความสำคัญว่า ‘(พระสมณโคดม) เป็นเด็ก,’

ก็บัดนี้ เป็นกาลปรินิพพานของพระสมณโคดมนี้, วิปฏิสาร์^๑ พึงบังเกิดแก่เราในภายหลัง เพราะเหตุไม่ถามพระสมณโคดม”

แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แม้ถูกพระอานนทเถระห้ามอยู่ เข้าไปแล้วสู่ภายในม่าน

เพราะความที่พระศาสดาทรงกระทำโอกาสแล้ว ตรัสว่า “อานนทฺ เธออย่าห้ามสุภททะเลย, สุภททะจงถามปัญหากะเรา”

จึงนั่งใกล้ข้างล่างเตี้ย ทูลถามปัญหาเหล่านี้ว่า “ข้าแต่พระสมณะผู้เจริญ ชื่อว่ารอยเท้าในอากาศ มีอยู่หรือหนอแล?

ชื่อว่าสมณะภายนอกแต่ศาสนา มีอยู่หรือ? สังขารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง มีอยู่หรือ?”

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหของสุภททะ]

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสบอกความไม่มีแห่งรอยเท้าในอากาศเป็นต้นเหล่านั้น แก่เขา

จึงทรงแสดงธรรมด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

“รอยเท้าในอากาศนั้นเที่ยว ไม่มี; สมณะภายนอกไม่มี;

หมู่มืดเป็นผู้ยินดีอยู่แล้วในธรรมเครื่องเน้นซ้ำ,

พระตถาคตทั้งหลาย หารธรรมเครื่องเน้นซ้ำมิได้.

รอยเท้าในอากาศนั้นเที่ยวไม่มี, สมณะภายนอกไม่มี,

สังขารทั้งหลาย (ชื่อว่า) เที่ยง ไม่มี,

กิเลสชาติเครื่องห่วงไหว ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปทํ ความว่า ชื่อว่ารอยเท้าแห่งสัตว์ใดๆ อันบุคคลพึงบัญญัติว่า “มีรูปอย่างนี้”

ด้วยสามารถแห่งสีและสัณฐาน ในอากาศนี้ ไม่มี.

บทว่า ปทํหิโร ความว่า ชื่อว่าสมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผลภายนอก จากศาสนาของเรา ไม่มี.

บทว่า ปชฺชา ความว่า หมู่มืด กล่าวคือสัตว์โลกนี้ ยินดีอยู่แล้วในธรรมเครื่องเน้นซ้ำ มีต้นหาเป็นต้น เท่านั้น.

บทว่า นิปฺปปลฺยจา ความว่า ส่วนพระตถาคตทั้งหลาย เป็นผู้เชื่อว่าหาธรรมเครื่องเนิ่นช้ำมิได้ เพราะความที่พระองค์ตัดธรรมเครื่องเนิ่นช้ำทิ้งปวงได้ขาดแล้ว ที่ควงแห่งไม้โพธิ์นั้นแล.

ชั้น ๕ ชื่อว่า สังขาร. ในชั้น ๕ เหล่านี้ ชั้นอันหนึ่งชื่อว่าเที่ยง ไม่มี.

บทว่า อิณฺชิตฺตํ ความว่า ก็ชนทั้งหลายพึงถือเอาว่า “สังขารทั้งหลาย เป็นสภาพเที่ยง” ด้วยบรรดาภิเลสชาติเครื่องหวนไหว คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิอันใด, แมภิเลสชาติเครื่องหวนไหวนั้นอันหนึ่ง มิได้มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.”^๑

ในเวลาจบเทศนา สุภัททปริพาชก ตั้งอยู่แล้วในอนาคามีผล.

พระธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสุภัททปริพาชก จบ.

มลวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๘ จบ.

๑ ถ้าแปลตัด พึงแปลอย่างนี้ ก็บรรดาภิเลสชาติเครื่องหวนไหวคือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ กิเลสชาติแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุที่สัตว์ทั้งหลายพึงยึดถือว่า “สังขารทั้งหลายเที่ยง” ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

๑๙. ชัมมัญญวรรค วรรณนา

๑. เรื่องมหาอมาตย์ผู้วินิจฉัย

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมหาอมาตย์ผู้วินิจฉัย ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น เตน โหติ ฐมมัญญู” เป็นต้น.

[พวกภิกษุเห็นมหาอมาตย์รับสินบน]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกภิกษุเที่ยวบิณฑบาตในบ้านใกล้ประตูด้านทิศอุดร แห่งนครสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตแล้วมาสู่วิหาร โดยท่ามกลางพระนคร.

ขณะนั้น เมฆใหญ่ตั้งขึ้นยังฝนให้ตกแล้ว.

ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปสู่ศาลที่ทำการวินิจฉัยอันตั้งอยู่ตรงหน้า

เห็นพวกมหาอมาตย์ผู้วินิจฉัยรับสินบน แล้วทำเจ้าของไม่ให้เป็นเจ้าของ จึงคิดว่า

“โอ! มหาอมาตย์เหล่านี้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม, แต่พวกเราได้มีความสำคัญว่า ‘มหาอมาตย์เหล่านี้ทำการวินิจฉัยโดยธรรม,’

เมื่อฝนหายขาดแล้ว, มาถึงวิหาร ถวายบังคมพระศาสดานั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง แล้วกราบทุกความนั้น

[ลักษณะบุคคลผู้ตั้งอยู่และไม่ตั้งอยู่ในธรรม]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกมหาอมาตย์ผู้วินิจฉัย เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจอคติมีฉันทาคติ เป็นต้น ตัดสินความโดยผลุนผลัน ไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม, ส่วนพวกที่ไต่สวนความผิดแล้ว ตัดสินความโดยละเอียดลอบตามสมควรแก่ความผิดนั้นแหละ เป็นผู้เชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บุคคลไม่เชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรมเพราะเหตุที่นำคติไปโดยความผลุนผลัน;
ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยคดีและไม่ใช่คดีทั้ง ๒ ย่อมนำบุคคลเหล่านี้ไป
โดยความละเอียดลอบ โดยธรรมสม่ำเสมอ, ผู้ที่อันธกรรมคุ้มครองแล้ว
เป็นผู้มีปัญญา เรากล่าวว่า ‘ตั้งอยู่ในธรรม.’”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตน แปลว่า เพราะเหตุเพียงเท่านั้นเอง.

บทว่า ฐมมัญญู ความว่า

บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมเครื่องวินิจฉัย ที่พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายจะพึงทรงกระทำด้วยพระองค์ ไม่เป็นผู้เชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม.

บทว่า เยน แปลว่า เพราะเหตุใด.

บทว่า อุตถึ ความว่า ซึ่งคดีที่ยังลงแล้วอันควรตัดสิน.

สองบทว่า สหสา นเย ความว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอคติมีฉันทาคติ เป็นต้น ตัดสินโดยผลุนผลัน คือโดยกล่าวเท็จ.

อธิบายว่า จริงอยู่ ผู้ใด

ตั้งอยู่ในความพอใจ^๑ กล่าวมุสาวาท ย่อมทำญาติหรือมิตรของตนซึ่งมิใช่เจ้าของนั้นแลให้เป็นเจ้าของ,

ตั้งอยู่ในความซัง^๑ กล่าวเท็จ ย่อมทำคนที่เป็นศัตรูของตนซึ่งเป็นเจ้าของแท้จริงไม่ให้เป็นเจ้าของ,
ตั้งอยู่ในความหลง^๒ รับสินบนแล้ว ในเวลาตัดสิน ทำเป็นเหมือนส่งจิตไปในที่อื่น แลดูข้างโน้นและข้างนี้
กล่าวเท็จ ย่อมนำบุคคลอื่นออกด้วยคำว่า “ผู้นี้ชนะ, ผู้นี้แพ้,”
ตั้งอยู่ในความกลัว^๓ ย่อมยกความชนะให้ผู้นั้นใหญ่บางคนนั้นแลแม้ถึงความแพ้;
ผู้นี้ เชื่อว่าย่อมนำคดีไปโดยผลุนผลัน. ผู้นั้นไม่เป็นผู้เชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม.

บาทพระคาถาว่า โย จ อตถ์ อนตถยจ ความว่า ซึ่งเหตุที่จริงและไม่จริง.

สองบทว่า อโภ นิจเฉยย ความว่า ส่วนผู้นั้นเป็นบัณฑิต วินิจฉัยที่เป็นคดีและไม่เป็นคดีทั้ง ๒ แล้วย่อมกล่าว.

บทว่า อสหาเสน คือ โดยไม่กล่าวเท็จ.

บทว่า ฐมนเณ แปลว่า โดยธรรมเครื่องวินิจฉัย คือ หาใช่โดยอำนาจอคติ มีฉันทาคติเป็นต้นไม่.

บทว่า สมนเณ คือ ย่อมนำบุคคลเหล่าอื่นไป คือ ให้ถึงความชนะหรือความแพ้โดยสมควรแก่ความผิดนั้นเอง.

สองบทว่า ฐมมสส คุตโต ความว่า ผู้นั้นอันธรรมคุ้มครองแล้ว คือ อันธรรมรักษาแล้ว ประกอบแล้วด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม
ชื่อว่า มีปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘ผู้ตั้งอยู่ในธรรม’ เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมเครื่องวินิจฉัย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมหาอมาตย์ผู้วินิจฉัย จบ.

๑ โทสาคติ

๒ โมหาคติ

๓ ภยาคติ.

๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น เตน ปณฺธิโต โหติ” เป็นต้น.

[ภิกษุฉัพพัคคีย์ทำโรงภัตต์ให้อากุล]

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น เทียวทำโรงภัตต์ให้อากุล ในวัดบ้าง ในบ้านบ้าง.

ครั้งวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ถามภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำภตฺติกิจในบ้านแล้วมาว่า “ท่านผู้มีอายุ โรงภัตต์เป็นเช่นไร?”

ภิกษุหนุ่มและสามเณรตอบว่า “อย่าถามเลย ครับ, พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ กล่าววว่า

‘พวกเราแหละเป็นผู้ฉลาด, พวกเราเป็นบัณฑิต จักประหารภิกษุเหล่านี้ โปรยหายากเยื่อที่ศีรษะแล้วนำออกไป’

แล้วจับหลังพวกกระผมโปรยหายากเยื่ออยู่ ทำโรงภัตต์ให้อากุล.”

ภิกษุทั้งหลาย ไปสู่สำนักพระศาสดาแล้ว กราบทูลความนั้น.

[ลักษณะบัณฑิตและไม่ใช่มบัณฑิต]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกคนที่พูดมาก เปียดเบียนผู้อื่นว่า ‘เป็นบัณฑิต,’

แต่เราเรียกคนที่มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัยเลยวว่า ‘เป็นบัณฑิต” ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลไม่ชื่อว่า เป็นบัณฑิต เพราะเหตุเพียงพูดมาก;

(ส่วน) ผู้มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัย เรากล่าววว่า ‘เป็นบัณฑิต.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา เป็นต้น ความวว่า บุคคล ไม่ชื่อว่า เป็นบัณฑิต เพราะเหตุที่พูดมากในท่ามกลางสงฆ์ เป็นต้น,

ส่วนบุคคลใด ตนเองเป็นคนมีความเกษม ชื่อวว่าไม่มีเวร เพราะเวร ๕ ไม่มี

ผู้ไม่มีภัย คือภัยย่อมไม่มีแก่มหาชน เพราะอาศัยบุคคลนั้น, ผู้นั้นชื่อว่า ‘เป็นบัณฑิต’ ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๓. เรื่องพระเอกุทานเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระขีณาสพชื่อว่าเอกุทานเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า
“น ตาวตา ธมมธโร” เป็นต้น.

[พวกเทวดาให้สาธุการแก่เทศนาของพระเถระ]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น อยู่ในราวไพรแห่งหนึ่งแต่องค์เดียว.

อุทานที่ท่านข้าของมีอุทานเดียวเท่านั้นว่า

“ความโศกทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิตมั่นคง ไม่ประมาท เป็นมุณี
ศึกษาในทางแห่งโมณปฏิบัติ ผู้คงที่ ระวังแล้ว มีสติทุกเมื่อ.”

ได้ยินว่า ในอุโบสถ ท่านป่าวร้องการฟังธรรมเอง ย่อมกล่าวคาถานี้.

เสียงเทวดาสาธุการดุจว่าเสียงแผ่นดินทุด.

ครั้งวันอุโบสถวันหนึ่ง ภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก ๒ รูป มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้ไปอยู่ที่อยู่ของท่าน.

ท่านพอเห็นภิกษุเหล่านั้น ก็ชื่นใจ กล่าววว่า

“ท่านทั้งหลายมาในที่นี้ เป็นอันทำความดีแล้ว, วันนี้ พวกกระผมจักฟังธรรมในสำนักของท่านทั้งหลาย.”

พวกภิกษุ. ท่านผู้มีอายุ ก็คนฟังธรรมในที่นี้ มีอยู่หรือ?

พระเอกุทาน. มี ครับ, ราวไพรนี้ มีความบันลือลั่นเป็นอันเดียวกัน เพราะเสียงเทวดาสาธุการในวันฟังธรรม.

[พวกเทวดาไม่ให้สาธุการแก่เทศนาของภิกษุ ๒ รูป]

บรรดาภิกษุ ๒ องค์นั้น พระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกองค์หนึ่งสวดธรรม, องค์หนึ่งกล่าวธรรม.

เทวดาแม้องค์หนึ่งก็ได้ให้สาธุการ.

ภิกษุเหล่านั้น จึงพูดกันว่า

“ท่านผู้มีอายุ ท่านกล่าวว่า ‘ในวันฟังธรรม พวกเทวดาในราวไพรนี้ ย่อมให้สาธุการด้วยเสียงดัง,’ นี่ชื่ออะไรกัน?”

พระเอกุทาน. ในวันอื่นๆ เป็นอย่างนั้น ครับ, แต่วันนี้กระผมไม่ทราบวว่า ‘นี่เป็นเรื่องอะไร.’

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าวธรรมดูก่อน.

ท่านจับพัทธวินัยนั่งอาสนะแล้ว กล่าวคาถานั้นนั่นแล.

เทวดาทั้งหลายได้ให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง.

[พวกภิกษุติเตียนเทวดา]

ครั้งนั้น ภิกษุที่เป็นบริวารของพระเถระทั้ง ๒ ยกโทษว่า “เทวดาในราวไพรนี้ ให้สาธุการด้วยเห็นแก่หน้ากัน,
เมื่อภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก แม้กล่าวอยู่ประมาณเท่านี้, ก็ไม่กล่าวแม้สักว่าความสรรเสริญอะไร,
เมื่อพระเถระแก่องค์เดียวกล่าวคาถาหนึ่งแล้ว, พวกมันให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง.”

ภิกษุเหล่านั้นแม้ไปถึงวิหารแล้ว กราบพูลความนั้นแต่พระศาสดา.

[ลักษณะผู้ทรงธรรมและไม่ทรงธรรม]

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกผู้เรียนมากหรือพูดมาก ว่า ‘เป็นผู้ทรงธรรม’ ส่วนผู้ใดเรียนคณาแม้คณาเดียวแล้วแทงตลอดสัจจะทั้งหลาย, ผู้นี้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคล ไม่ชื่อว่าทรงธรรม เพราะเหตุที่พูดมาก;
ส่วนบุคคลใด ฟังมนต์น้อย ย่อมเห็นธรรมด้วยนามกาย,
บุคคลใด ไม่ประมาทธรรม, บุคคลนั้นแล เป็นผู้ทรงธรรม.”

[แก้อรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่ชื่อว่าผู้ทรงธรรม เพราะเหตุที่พูดมาก ด้วยเหตุมีการเรียน และการทรงจำและบอก เป็นต้น, แต่ชื่อว่าตามรักษาวงศ์ รักษาประเพณี.

บทว่า อูปปี เป็นต้น ความว่า ส่วนผู้ใดฟังธรรมแม้มีประมาณน้อย อาศัยธรรมะ อาศัยอรรถะ เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม กำหนดรู้สัจจะมีทุกข์ เป็นต้น ชื่อว่าย่อมเห็นสัจธรรม ๔ ด้วยนามกาย, ผู้นั้นแล ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม.

บาทพระคาถาว่า โย ธมมํ นปมชชติ ความว่า แม้ผู้ใดเป็นผู้มีความเพียรปรารภแล้ว หวังการแทงตลอดอยู่ว่า “(เราจักแทงตลอด) ในวันนี้ๆ แล” ชื่อว่าย่อมไม่ประมาทธรรม, แม้ผู้นี้ก็ชื่อว่าผู้ทรงธรรมเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเอกุทานเถระ จบ.

๔. เรื่องพระลฤกษณ์ภักทียเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลฤกษณ์ภักทียเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น เตน เถโร โหติ” เป็นต้น.

[พวกภิกษุเห็นพระเถระเข้าใจว่าเป็นสามเณร]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง, เมื่อพระเถระนั้น ไปอยู่ที่บารุงพระศาสดา พอหลีกไปแล้ว, ภิกษุผู้อยู่ป่าประมาณ ๓๐ รูป พอเห็นท่านก็มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามปัญหาที่ว่า “พระเถระองค์หนึ่งไปจากนี้ พวกเธอเห็นไหม?”

พวกภิกษุ. ไม่เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พวกเธอเห็นพระเถระนั้นมิใช่หรือ?

พวกภิกษุ. เห็นสามเณรรูปหนึ่ง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย นั้นไม่ใช่สามเณร, นั้นเป็นพระเถระ.

พวกภิกษุ. เล็กนัก พระเจ้าข้า.

[ลักษณะเถระและมิใช่เถระ]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกว่า ‘เถระ’ เพราะความเป็นคนแก่ เพราะเหตุสักว่านั่งอาสนะพระเถระ, ส่วนผู้ใด ทางตลอดสัจจะทั้งหลายแล้ว ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนมหาชน, ผู้นี้ ชื่อว่าเป็นเถระ” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บุคคล ไม่ชื่อว่าเป็นเถระ เพราะมีผมหงอกบนศีรษะ,
ผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้น เราเรียกว่า ‘แก่เปล่า’,
(ส่วน) ผู้ใด มีสัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัจญมมะ และทมะ,
ผู้นั้นแล ผู้มีมลทินอันกายแล้ว ผู้มีปัญญา, เรากล่าวว่า “เป็นเถระ.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า ปริปกโก ความว่า อันชราอันไม่ไปรอบแล้ว คือถึงความเป็นคนแก่แล้ว.

บทว่า โมฆชิณฺโณ ความว่า ชื่อว่าแก่เปล่า เพราะภายในไม่มีธรรมเครื่องทำให้เป็นเถระ.

บทว่า สจฺจณฺญ ความว่า ก็บุคคลใดมีสัจจะทั้ง ๔ เพราะความเป็นผู้แห่งตลอดด้วยอาการ ๑๖ และมีโลกุตรธรรม ๙ อย่าง เพราะความเป็นผู้ทำให้แจ้งด้วยญาณ.

คำว่า อหิสา นั้น สักว่าเป็นหัวข้อเทศนา. อธิบายว่า อปัมฺญญากาวนาแม่ ๔ อย่าง มีอยู่ในผู้ใด.

สองบทว่า สญฺญโม ทโม ได้แก่ ศีลและอินทริย์สังวร.

บทว่า วนฺตมโล คือ มีมลทินอันนำออกแล้วด้วยมรรคญาณ.

บทว่า อิโร คือ สมบูรณ์ด้วยปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ.

บพว่า ...เถโร ความว่า ผู้ที่นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เถระ” เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมเครื่องทำความเป็นผู้มั่นคง เหล่านี้
ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณภูภักทียเถระ จบ.

๕. เรื่องภิกษุมารูป

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมารูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น วากรรมมตฺเตน” เป็นต้น.

[พระเถระบางพวกอยากได้ลาภสักการะ]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระเถระบางพวกเห็นภิกษุหนุ่มและสามเณร

ทำการรับใช้สอยทั้งหลายมีอันยอมจิวรเป็นต้น แก่อาจารย์ผู้บอกรรมของตนนั้นแล คิดว่า

“แม้เราก็คงลาได้ในลัทธิปัญชณะ, ผลอะไร ไม่มีแก่เราเลย; ฉะนั้น เราพึงเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลอย่างนี้ว่า

‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นผู้ฉลาดในลัทธิปัญชณะ, ขอพระองค์จงบังคับภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายว่า

‘พวกเธอแม้เรียนธรรมในสำนักของอาจารย์อื่นแล้ว ยังไม่สอบทานในสำนักของภิกษุเหล่านี้แล้ว อย่าสาธยาย,’

ลาภสักการะจักเจริญแก่เราทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้แล.”

พระเถระเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลอย่างนั้น.

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงทราบว่

“ใครๆ ก็พูดเช่นนั้นได้ ด้วยสามารถประเพณีในพระศาสนาเท่านั้น, แต่ภิกษุเหล่านี้ เป็นผู้อาศัยลาภสักการะ” จึงตรัสว่า

“เราไม่เรียกพวกเธอว่า ‘คนดี’ เพราะเหตุสักว่าพูดจัดจ้าน,^๑ ส่วนผู้ใด ตัดธรรมมีความริษยาเป็นต้นเหล่านี้ได้แล้ว ด้วยอรหัตมรรค

ผู้นั้นแหละชื่อว่าคนดี” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“นระผู้มีริษยา มีความตระหนี่ โอ้อวด จะชื่อว่าคนดี เพราะเหตุสักว่า
ทำการพูดจัดจ้าน หรือเพราะมีผิวกายงามก็หาไม่,
ส่วนผู้ใด ตัดโทสชาติมีความริษยาเป็นต้นนี้ได้ขาด ถอนขึ้นให้รากขาด,
ผู้นั้น มีโทสะอันคายแล้ว มีปัญญา เราเรียกว่า ‘คนดี.’”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น วากรรมมตฺเตน ความว่า เพราะเหตุสักว่าทำการพูด คือสักว่าถ้อยคำอันถึงพร้อมด้วยลักษณะ.

บทว่า วณฺณโปกฺขรตฺตาย วา คือ เพราะความเป็นผู้ยังใจให้เอิบอาบโดยมีสิริระสมบูรณ์ด้วยวรรณะ.

บทว่า นโร เป็นต้น ความว่า นระผู้มีริษยา ในเพราะลาภของคนอื่นเป็นต้น ประกอบด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง^๒

ชื่อว่าผู้โอ้อวด เพราะคบธรรมฝ่ายข้าศึก จะชื่อว่าคนดี เพราะเหตุเพียงเท่านั้นหาไม่ได้.

สองบทว่า ยสฺส เจตฺ เป็นต้น ความว่า ส่วนบุคคลใดตัดโทสชาติมีความริษยาเป็นต้นนี้ได้ขาดแล้ว ด้วยอรหัตมรรคญาณ

ถอนขึ้นทำให้รากขาดแล้ว, บุคคลนั้นมีโทสะอันคายแล้ว ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คนดี.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุมารูป จบ.

๑ เพราะเหตุสักว่าทำการกระทำซึ่งคำพูด.

๒ ตระหนี่ ๕ อย่าง คือ อวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่. กุลมัจฉริยะ ตระหนี่สกุล. ลาภมัจฉริยะ ตระหนี่ลาภ. วัฒนมัจฉริยะ ตระหนี่วรรณะ.

ธัมมมัจฉริยะ ตระหนี่ธรรม.

๖. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุชื่อหัตถกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น มุณฑเกณ สมโณ” เป็นต้น.

[พระหัตถกะพูดวาที]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นพูดฟุ้งไป* กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายพึงไปสู่วิวาตโน้น ในกาลโน้น, เราจักทำวาทะ” แล้วไปในที่นั้นก่อน
กล่าวคำทั้งหลายเป็นต้นว่า “คุณเกิดท่านทั้งหลาย, พวกเดียรฉัตรไม่มาเพราะกลัวผม,
นี่แหละเป็นความแพ้ของพวกเดียรฉัตรเหล่านั้น” เทียวพูดฟุ้งไป กลบเกลื่อนคำอื่นด้วยคำอื่น.

[ลักษณะสมณะและผู้มิใช่สมณะ]

พระศาสดาทรงสดับว่า “ได้ยินว่า ภิกษุชื่อหัตถกะทำอย่างนั้น” แล้วรับสั่งให้เรียกเธอมา ตรัสถามว่า
“หัตถกะ ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ?” เมื่อเธอกราบทูลว่า “จริง,” จึงตรัสว่า
“เหตุไฉน เธอจึงทำอย่างนั้น? ด้วยว่า ผู้ทำมุสาวาทเห็นปานนั้น จะชื่อว่า เป็นสมณะ เพราะเหตุสักว่ามีศีระชะโล้น เป็นต้น
เท่านั้นหามิได้; ส่วนผู้ใด ยังบาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบแล้วตั้งอยู่ ผู้นี้แหละชื่อว่าสมณะ” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผู้ไม่มีวัตร พูดเหลวไหล ไม่ชื่อว่าสมณะ เพราะศีระชะโล้น,
ผู้ประกอบด้วยความอยากและความโลภ จะเป็นสมณะอย่างไรได้;
ส่วนผู้ใด ยังบาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบโดยประการทั้งปวง,
ผู้นั้น เรากล่าวว่า ‘เป็นสมณะ’ เพราะยังบาปให้สงบแล้ว.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุณฑเกณ ความว่า เพราะเหตุสักว่ามีศีระชะโล้น.

บทว่า อพพโต คือเว้นจากศีลวัตรและชุตงควัตถ.

สองบทว่า อลิเก ภณ ความว่า ผู้กล่าวมุสาวาท

ประกอบด้วยความอยากในอารมณ์อันยังไม่ถึง และด้วยความโลภในอารมณ์อันถึงแล้ว จักชื่อว่า เป็นสมณะอย่างไรได้.

บทว่า สมมติ ความว่า ส่วนผู้ใด ยังบาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบ,

ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘เป็นสมณะ’ เพราะยังบาปเหล่านั้นให้สงบแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ จบ.

๗. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น เตน ภิกขุ โส โหติ” เป็นต้น.

[พราหมณ์อยากให้พระศาสดาเรียกตนว่าภิกษุ]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นบวชในลัทธิภายนอก เทียบภิกษาอยู่ คิดว่า “พระสมณโคดมเรียกสาวกของตนผู้เทียบภิกษาว่า ‘ภิกษุ,’ การที่พระสมณโคดมเรียกแม้เราว่า ‘ภิกษุ’ ก็ควร.” เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลว่า “ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ แม้ข้าพเจ้าก็เทียบภิกษาเลี้ยงชีพอยู่, พระองค์ขอจงเรียกแม้ข้าพเจ้าว่า ‘ภิกษุ.’”

[ลักษณะภิกษุและผู้มิใช่ภิกษุ]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพราหมณ์นั้นว่า “พราหมณ์ เราหาเรียกว่า ‘ภิกษุ’ เพราะอาการเพียงขอ (เขา) ไม่, เพราะผู้สมาทานธรรมอันเป็นพิชแล้วประพฤติดูอยู่ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าภิกษุหาไม่ได้, ส่วนผู้ใดเที่ยวไปด้วยพิจารณาสังขารทั้งปวง, ผู้นั้นชื่อว่าภิกษุ” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บุคคลชื่อว่าภิกษุ เพราะเหตุที่ขอกะคนพวกอื่น หาไม่ได้,
บุคคลสมาทานธรรมอันเป็นพิช ไม่ชื่อว่าภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น;
ผู้ใดในศาสนา นี้ ลอยบุญและบาปแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ (วัตรธรรม) ใน
โลก ด้วยการพิจารณา เทียบไป ผู้นั้นแลเราเรียกว่า ‘ภิกษุ.’”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา ความว่า ชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะเหตุสักว่าขอกะคนพวกอื่น หาไม่ได้.

บทว่า วิสึ เป็นต้น ความว่า

ผู้ที่สมาทานธรรมไม่เสมอ หรือธรรมมีกายกรรม เป็นต้น อันมีกลิ่นเป็นพิช ประพฤติดูอยู่ หาชื่อว่าภิกษุไม่.

บทว่า โยธ เป็นต้น ความว่า

ผู้ใดในศาสนา นี้ ลอยคือบรรเทาบุญและบาปแม้ทั้งสองนี้ ด้วยมรรคพรหมจรรย์ ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์.

บทว่า สงฺขาย คือด้วยญาณ.

บทว่า โลเก เป็นต้น ความว่า บุคคลวัตรธรรมแม้ทั้งหมด ในโลกมีขันธโลกเป็นต้น อย่างนี้ว่า “ขันธเหล่านี้เป็นภายใน, ขันธเหล่านี้เป็นภายนอก” เทียบไป, ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ‘ภิกษุ’ เพราะเป็นผู้ทำลายกิเลสทั้งหลายด้วยญาณนั้นแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๘. เรื่องเตียรถีย์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกเตียรถีย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น โมนน” เป็นต้น.

[เหตุที่ทรงอนุญาตอนูโมนากถา]

ได้ยินว่า พวกเตียรถีย์เหล่านั้น ทำอนูโมนาแก่พวกมนุษย์ในสถานที่ตนบริโภคนแล้ว กล่าวมงคลโดยนัยเป็นต้นว่า “ความเกษมจมี, ความสุขจมี, อายุจเจริญ; ในที่ชื่อโน้นมีเปือกตม, ในที่ชื่อโน้นมีหนาม, การไปสู่อันเห็นปานนั้นไม่ควร” แล้วจึงหลีกไป.

ก็ในปฐมโพธิกาล ในเวลาที่ยังไม่ทรงอนุญาตวิธีอนูโมนาเป็นต้น

ภิกษุทั้งหลาย ไม่ทำอนูโมนาแก่พวกมนุษย์ในโรงภัตตเลย ย่อมหลีกไป.

พวกมนุษย์ยกโทษว่า “พวกเราได้ฟังมงคลแต่สำนักของเตียรถีย์ทั้งหลาย, แต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายนี้เฉยหลีกไปเสีย.”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลความนั้นแต่พระศาสดา.

พระศาสดา ทรงอนุญาตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไป ท่านทั้งหลาย จงทำอนูโมนาในที่ทั้งหลายมีโรงภัตตเป็นต้น ตามสบายเถิด, จงกล่าวอุปนิสันทนากถาเถิด.”^๑

ภิกษุเหล่านั้น ทำอย่างนั้นแล้ว.

[พวกเตียรถีย์ติเตียนพุทธสาวก]

พวกมนุษย์ ฟังวิธีอนูโมนาเป็นต้น ถึงความอดุสาหะแล้ว นิมนต์ภิกษุทั้งหลาย เทียวทำสักการะ.

พวกเตียรถีย์ยกโทษว่า

“พวกเราเป็นมุณีทำความเป็นผู้หนึ่ง, พวกสาวกของพระสมณโคตม เทียวกล่าววาทมากมาย ในที่ทั้งหลายมีโรงภัตตเป็นต้น.

[ลักษณะมุณีและผู้ไม่ใช่มุณี]

พระศาสดา ทรงสดับความนั้น ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเรา ‘มุณี’ เพราะเหตุสักว่าเป็นผู้หนึ่ง;

เพราะคนบางพวกไม่รู้ ย่อมไม่พูด, บางพวกไม่พูด เพราะความเป็นผู้ไม่แก้แล้ว,

บางพวกไม่พูด เพราะตระหนี่ว่า ‘คนเหล่านี้ไม่รู้เนื้อความอันดียิ่งนี้ของเรา;

เพราะฉะนั้น คนไม่ชื่อว่า เป็นมุณี เพราะเหตุสักว่าเป็นคนหนึ่ง, แต่ชื่อว่า เป็นมุณี เพราะยังบาปให้สงบ.” ดังนี้แล้ว

ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บุคคลเขลา ไม่รู้โดยปกติ ไม่ชื่อว่า เป็นมุณี เพราะความเป็นผู้หนึ่ง,
ส่วนผู้ใด เป็นบัณฑิต ถีธรรมอันประเสริฐ ดุจบุคคลประคองตราซึ่ง
เว้นบาปทั้งหลาย, ผู้นั้นเป็นมุณี, ผู้นั้นเป็นมุณีเพราะเหตุนี้;
ผู้ใดรู้สรรพทั้ง ๒ ในโลก, ผู้นั้นเรากล่าวว่า ‘เป็นมุณี’ เพราะเหตุนี้.”

๑ กถาที่กล่าววาทแก่บุคคลผู้ใกล้.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า น โมนเนน ความว่า ก็บุคคลชื่อว่าเป็นมนี เพราะโมนะคือมรรคญาณ^๑ กล่าวคือข้อปฏิบัติเครื่องเป็นมนีก็จริงแล, ถึงอย่างนั้นในพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า โมนเนน หมายเอาความเป็นผู้หนึ่ง.

บทว่า มฺหฺหฺรโป คือ เป็นผู้เปล่า.

บทว่า อวิทฺทสฺสุ คือ ไม่รู้โดยปกติ. อธิบายว่า “ก็บุคคลเห็นปานนั้น แม้เป็นผู้หนึ่ง ก็ไม่ชื่อว่าเป็นมนี; อีกอย่างหนึ่ง ไม่ชื่อว่าเป็นมนี, แต่เป็นผู้เปล่าเป็นสภาพและไม่รู้โดยปกติ.

บาทพระคาถาว่า โย จ ตลฺลํ ว ปคฺคยฺห ความว่า

เหมือนอย่างคนยืนถือตราซึ่งอยู่, ถ้าวอกมากเกินไป, ก็นำออกเสีย, ถ้าวอกน้อย, ก็เพิ่มเข้า ฉนใด;

ผู้ใดนำออก ชื่อว่าเว้นบาป ดุจคนเอาของที่มากเกินไปออก บำเพ็ญกุศลอยู่ ดุจคนเพิ่มของอันน้อยเข้า ฉนนั้นเหมือนกัน;

ก็แล เมื่อทำอย่างนั้น ชื่อว่าถือธรรมอันประเสริฐ คือสูงสุดทีเดียว กล่าวคือศีล สมาธิ ปัญญาวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ

เว้นบาป คือกรรมที่เป็นอกุศลทั้งหลาย.

สองบทว่า ส มฺนิ ความว่า ผู้หนึ่งชื่อว่าเป็นมนี.

หลายบทว่า เตน โส มฺนิ ความว่า หากมีคำถามสอดเข้ามาว่า “ก็เพราะเหตุไร ผู้หนึ่งจึงชื่อว่าเป็นมนี?”

ต้องแก้ว่า “ผู้หนึ่งเป็นมนี เพราะเหตุที่กล่าวแล้วในหนหลัง.”

บาทพระคาถาว่า โย มฺนาติ อโภ โลก ความว่า บุคคลผู้ได้อรรถทั้ง ๒ นี้ ในโลกมีชั้นนี้เป็นต้นนี้ โดยนัยเป็นต้นว่า

“ชั้นเหล่านี้เป็นภายใน, ชั้นเหล่านี้เป็นภายนอก” ดุจบุคคลยกตราซึ่งขึ้นซึ่งอยู่ ฉะนั้น.

หลายบทว่า มฺนิ เตน ปวฺจจติ ความว่า ผู้หนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก ‘เป็นมนี’ เพราะเหตุนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเตียรถีย์ จบ.

๙. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพรานเบ็ดชื่ออริยะคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น เตน อริโย โหติ” เป็นต้น.

[พรานเบ็ดต้องการให้พระศาสดาตรัสเรียกตนว่าอริยะ]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรค ของนายอริยะนั้น เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในบ้านใกล้ประตูด้านทิศอุดร แห่งกรุงสวตถิ อันภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จมาแต่บ้านนั้น.

ขณะนั้น พรานเบ็ดนั้นตกปลาอยู่ด้วยเบ็ด เห็นภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข ได้ทิ้งคันเบ็ดยืนอยู่แล้ว.

พระศาสดา เสด็จกลับยืนอยู่ ณ ที่ไม่ไกลพรานเบ็ดนั้น

ตรัสถามชื่อของพระสาวกทั้งหลายมีพระสารีบุตรเถระเป็นต้นว่า “เธอชื่อไร? เธอชื่อไร?”

แม้พระสาวกเหล่านั้น ก็กราบทูลชื่อของตนๆ ว่า “ข้าพระองค์ชื่อสารีบุตร, ข้าพระองค์ชื่อโมคคัลลานะ” เป็นต้น.

พรานเบ็ดคิดว่า “พระศาสดาย่อมตรัสถามชื่อสาวกทุกองค์, เห็นจักตรัสถามชื่อของเราบ้าง.”

[ลักษณะผู้เป็นอริยะและไม่ใช่อริยะ]

พระศาสดา ทรงทราบความปรารถนาของพรานเบ็ดนั้น จึงตรัสถามว่า “อุบาสก เธอชื่อไร?”

เมื่อเขาทูลว่า “ข้าพระองค์ชื่ออริยะ พระเจ้าข้า” ตรัสว่า “อุบาสก ผู้ที่ฆ่าสัตว์เช่นท่าน จะชื่อว่าอริยะไม่ได้, ส่วนผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนมหาชน จึงจะชื่อว่าอริยะ” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลไม่ชื่อว่า เป็นอริยะ เพราะเหตุที่เบียดเบียนสัตว์;
บุคคลที่เราเรียกว่า ‘เป็นอริยะ’ เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิสฺสา ความว่า เพราะไม่เบียดเบียน.

มีคำอธิบายไว้เช่นนี้ว่า: “บุคคลไม่เป็นผู้ชื่ออริยะ เพราะเหตุที่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย;

ส่วนผู้ใด ตั้งอยู่ไกลจากความเบียดเบียน เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงด้วยฝ่ามือ เป็นต้น

คือ เพราะความที่ตนตั้งอยู่แล้ว ในภวานามิเมตตา เป็นต้น, ผู้นี้ พระผู้พระภาคตรัสเรียกว่า ‘อริยะ.’

ในกาลจบเทศนา พรานเบ็ดตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ จบ.

๑๐. เรื่องภิกษุมารูป

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมารูป ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น สีสัพพตมตเตน” เป็นต้น.

[ยังไม่สิ้นกิเลส ก็อย่าประมาทในคุณธรรมที่มี]

ได้ยินว่า บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกได้มีความคิดอย่างนี้ว่า

“พวกเรามีศีลสมบูรณ์แล้ว. พวกเราทรงซึ่งธุดงค์, พวกเราเป็นพหูสูต, พวกเราอยู่ในเสนาสนะอันสงัด, พวกเราได้ฌาน, พระอรหัตพวกเราได้ไม่ยาก, พวกเราจักบรรลุพระอรหัต ในวันที่พวกเราปรารถนานั้นเอง.”

บรรดาภิกษุเหล่านั้น แม้ภิกษุผู้เป็นอนาคามี ได้มีความคิดเช่นนี้ว่า “บัดนี้ พระอรหัต พวกเราได้ไม่ยาก.”

วันหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ อันพระศาสดาตรัสถามว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กิจแห่งบรรพชิตของพวกเธอถึงที่สุดแล้วหรือหนอ?”

ต่างก็กราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เห็นปานนี้ๆ; เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์จึงคิดว่า ‘พวกเราสามารถเพื่อบรรลุพระอรหัตในขณะที่ปรารถนาแล้วๆ นั้นเอง’ ดังนี้แล้วอยู่.”

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุ จะเห็นว่า ‘ทุกขีในภพของพวกเราน้อย’ ด้วยคุณสักว่าความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิเป็นต้น หรือด้วยคุณสักว่าความสุขของพระอนาคามี ไม่ควร, และยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ไม่พึงให้ความคิดเกิดขึ้นว่า ‘เราถึงสุขแล้ว’ ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ภิกษุ ภิกษุยังไม่ถึงอัสวัชยะ อย่าเพิ่งถึงความวางใจ
ด้วยเหตุสักว่าศีลและวัตร ด้วยความเป็นพหูสูต ด้วยการได้สมาธิ
ด้วยการนอนในที่สงัด หรือ (ด้วยเหตุเพียงรู้ว่า)
‘เราถูกต้องสุขในเนกขัมมะ ซึ่งปุถุชนเสพไม่ได้แล้ว.’”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีสัพพตมตเตน คือด้วยเหตุสักว่า ปาวิสุทธิศีล ๔^๑ หรือสักว่าธุดงค์คุณ ๑๓.^๒

บทว่า พานุสจเจณ วา ความว่า หรือด้วยเหตุสักว่าความเป็นผู้เรียนปิฎก^๓.

บทว่า สมาธิลาภเณ ความว่า หรือด้วยการได้สมาบัติ ๘.^๔

บทว่า เนกขัมมสุขัง คือสุขของพระอนาคามี.

เพราะฉะนั้น ภิกษุอย่าเพิ่งถึงความวางใจ ด้วยเหตุมีประมาณเพียงรู้เท่านั้นว่า ‘เราถูกต้องสุขของพระอนาคามี.’

บทว่า อปุถุชนเสวิตัง ความว่า อันปุถุชนทั้งหลายเสพไม่ได้ คืออันพระอริยะเสพแล้วอย่างเดียว.

๑ พึงดูในนวโกวาทหมวดที่ ๔.

๒ พึงดูในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ ตอนอดีตทศก

๓ อจ. ทสก. ๒๔/๒๑๐.

๔ มีชื่อเช่นเดียวกับรูปมาณ ๔ อรูปมาณ ๔.

ภิกษุเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงทักรูปใดรูปหนึ่ง ก็ตรัสว่า “ภิกษุ.”

บพว่า วิสสาสมาปาที ความว่า อย่าเพิ่งถึงความวางใจ.

มีคำอธิบายไว้ฉะนี้ว่า “ภิกษุ, ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้ยังไม่บรรลुพระอรหัต กล่าวคือความสิ้นไปแห่งอาสวะ ไม่พึงถึงความวางใจว่า ‘ภพของเราน้อย นิดหน่อย’ ด้วยเหตุสักว่าความเป็นผู้มีคุณมีศีลสมบูรณ์เป็นต้นนี้เท่านั้น; เหมือนคุณแม้มีประมาณน้อยก็ยังมีกลิ่นเหม็นฉุนใด, ภาพแม้มีประมาณน้อยก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ฉุนนั้น.”

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

เรื่องภิกษุมารูป จบ.

ธัมมัญญวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๙ จบ.

๒๐. มัคควรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มคคานฐังคิโก” เป็นต้น.

[พวกภิกษุพูดถึงทางที่ตนเที่ยวไป]

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น, เมื่อพระศาสดาเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบทแล้ว เสด็จมาสู่กรุงสาวัตถีอีก, นั่งในโรงเป็นที่บำรุง พุทธรคคภาปรารภทางที่ตนเที่ยวไปแล้ว โดยนัยเป็นต้นว่า “ทางแห่งบ้านโน้นจากบ้านโน้นสม่าเสมอ, ทางแห่งบ้านโน้น (จากบ้านโน้น) ไม่สม่าเสมอ, มีกรวด, ไม่มีกรวด.

[อริยมรรคเป็นทางให้พ้นทุกข์]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของภิกษุเหล่านั้น เสด็จมาอย่างที่แล้ว ทรงนั่งเหนืออาสนะที่เขาปูไว้ ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยคำอะไรเล่า?” เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบพูลว่า “ด้วยถ้อยคำนี้,” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางที่พวกเธอพูดถึงนี้ เป็นทางภายนอก ธรรมดาภิกษุทำกรรมในอริยมรรคจึงควร, (ด้วยว่า) ภิกษุเมื่อทำอย่างนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บรรดาทางทั้งหลาย ทางมีองค์ ๘ ประเสริฐ,
บรรดาสัจจะทั้งหลาย บท ๔ ประเสริฐ,
บรรดาธรรมทั้งหลาย วิราคะประเสริฐ,
บรรดาสัตว์ ๒ เท้า และ(อรุปรธรรมทั้งหลาย) พระตถาคตผู้มีจักขุประเสริฐ;
ทางนั้นเท่านั้น เพื่อความหมดจดแห่งทสสนะ ทางอื่นไม่มี, เพราะฉะนั้น
ท่านทั้งหลายจงดำเนินทางนั้น อันเป็นที่ลุ่มหลงแห่งมารและเสนามาร,
ด้วยว่า ท่านทั้งหลายดำเนินทางนั้นแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้;
เราทราบทางเป็นที่สลัดลูกศรแล้ว จึงบอกแก่ท่านทั้งหลาย,
ท่านทั้งหลาย พึงทำความเพียรเครื่องเผากิเลส,
(เพราะ) พระตถาคตทั้งหลาย เป็นแต่ผู้บอก,
ชนทั้งหลายผู้ดำเนินไปแล้ว มีปกติเพ่ง ย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกของมาร.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มคคานฐังคิโก ความว่า

ทางทั้งหลาย จงเป็นทางไปด้วยแข็งเป็นต้นก็ตาม เป็นทางที่ภิกษุ ๖๒ ก็ตาม.

บรรดาทางแม้ทั้งหมด ทางมีองค์ ๘ อันทำการละทาง ๘ มีมีจนาภิกษุ เป็นต้น ด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ทำนิโรธให้เป็นอารมณ์ ยังกิจมีอันกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น ในสัจจะแม้ทั้ง ๔ ให้สำเร็จ ประเสริฐ คือยอดเยี่ยม.

บาทพระคาถาว่า สจฺจจํ จตุโร ปทา ความว่า บรรดาสัจจะเหล่านี้ แม้ทั้งหมด

จงเป็นวิสัยจะอันมาแล้ว (ในพระบาลี) ว่า “บุคคลพึงกล่าวคำสัตย์, ไม่พึงโกรธ,” เป็นต้นก็ตาม,

เป็นสมมติสัจจะ อันต่างโดยสัจจะเป็นต้นว่า “เป็นพราหมณ์ จริง, เป็นกษัตริย์ จริง” ก็ตาม,
เป็นทิวฐิสัจจะ (โดยนัย) ว่า “สิ่งนี้เท่านั้นจริง, เป็นกษัตริย์ จริง” เปล่า, ” เป็นต้นก็ตาม,
เป็นปรมัตถสัจจะ อันต่างโดยสัจจะเป็นต้นว่า “ทุกข์เป็นของจริงอันประเสริฐ” ก็ตาม,

บท ๔ มีว่า “ทุกข์ เป็นของจริงอันประเสริฐ” เป็นต้น ชื่อว่าประเสริฐ
เพราะอรรถว่าทุกข์อันโยคาวจรควรกำหนดรู้ เพราะอรรถว่าสมุทัยอันโยคาวจรควรละ
เพราะอรรถว่านิโรธอันโยคาวจรควรทำให้แจ้ง, เพราะอรรถว่ามรรคมืองค์ ๘ อันโยคาวจรควรเจริญ
เพราะอรรถว่าแห่งตลอดได้ด้วยญาณอันเดียว^๑ และเพราะอรรถว่าแห่งตลอดได้โดยแน่นอน.

บาทพระคาถาว่า วิราโค เสฏโฐ ธมมานิ ความว่า บรรดาธรรมทั้งปวง วิราคะ กล่าวคือพระนิพพาน ชื่อว่าประเสริฐ
เพราะพระพุทธรพจน์ว่า^๒ “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่ปัจจัยปรุงแต่งก็ดี ที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งก็ดี มีประมาณเพียงไร,
บรรดาธรรมเหล่านั้น วิราคะเรากล่าวว่าเป็นยอด.”

บาทพระคาถาว่า ทิปทานญจ จกขมา ความว่า บรรดาสัตว์ ๒ เท้า อันต่างโดยเทวดาและมนุษย์เป็นต้นแม้ทั้งหมด
พระตถาคตผู้มีจักขุ^๓ ๕ ประการเท่านั้น ประเสริฐ.

จ ศัพท์ มีอันประมวลมาเป็นอรรถ ย่อมประมวลเอาอรุปรธรรมทั้งหลายด้วย;
เพราะฉะนั้น แม้บรรดาอรุปรธรรมทั้งหลาย พระตถาคตก็เป็นผู้ประเสริฐ คือสูงสุด.

บาทพระคาถาว่า ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา ความว่า
ทางใดที่เรา (ตถาคต) กล่าวว่า “ประเสริฐ” ทางนั้นเท่านั้น เพื่อความหมดจดแห่งทสฺสนะคือมรรคและผล; ทางอื่นย่อมไม่มี.
บทว่า เอตฺ นี้ ความว่า เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายจงดำเนินทางนั้น นั้นแหละ.

ก็บทว่า มารเสนปโปหนิ นั้น พระผู้มีพระภาคยอมตรัสว่า “เป็นที่หลงแห่งมาร คือเป็นที่ลวงแห่งมาร.”

บทว่า ทุกฺขสฺส ความว่า ท่านทั้งหลายจักทำที่สุด คือเขตแดนแห่งความทุกข์ในวิภูฏะแม้ทั้งสิ้นได้.

บทว่า สลลสฺสตนฺ เป็นต้น ความว่า เราเว้นจากกิจทั้งหลายมีการได้ฟัง (จากผู้อื่น) เป็นต้น ทราบทางนั้น อันเป็นที่สลัดออก
คือ ย้ายได้แก่ ถอนออกซึ่งลูกศรทั้งหลาย มีลูกศรคือราคะ เป็นต้น โดยประจักษ์แก่ตนแล้วทีเดียว จึงบอกทางนี้,
บัดนี้ท่านทั้งหลายพึงทำ ได้แก่ควรทำ ความเพียรคือสัมมัปปธาน อันถึงซึ่งการันว่าอาดปยะ
เพราะเป็นเครื่องเผากิเลสทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุทางนั้น, เพราะพระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกอย่างเดียว;
เพราะฉะนั้น ชนทั้งหลายผู้ปฏิบัติแล้ว ด้วยสามารถแห่งทางที่พระตถาคตเจ้าเหล่านั้น ตรัสบอกแล้ว
มีปกติเพ่งด้วยฉาน ๒ อย่าง ย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร กล่าวคือวิภูฏะอันเป็นไปภูมิ ๓.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ดำรงอยู่แล้วในพระอรหัตตผล.

พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้วดังนี้แล.

๑ อจ. ทสก. ๒๔/๒๑๐.

๒ แปลว่า เพราะอรรถว่า แห่งตลอดได้ในขณะเดียวกัน ก็มี.

๓ ชุ. อิติ. ๒๕/๒๙๘.

๔ มंसจกฺขุ จักขุคือดวงตา ๑ ทิพฺพจกฺขุ จักขุทิพย์ ๑ ปณฺญาจกฺขุ จักขุ คือ ปัญญา ๑ พุทฺธจกฺขุ จักขุแห่งพระพุทธรเจ้า ๑
สมนตจกฺขุ จักขุโดยรอบ ๑.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป จบ.

๒. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สพเพ สงฆาราม” เป็นต้น.

[ภิกษุเรียนกัมมัฏฐาน]

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว แม้พากเพียร พยายามอยู่ในป่า ก็ไม่บรรลุพระอรหัตต์ จึงคิดว่า “เราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษ” ดังนี้แล้วได้ไปสู่สำนักพระศาสดา.

[ทางแห่งความหมจดจ]

พระศาสดา ทรงพิจารณาว่า “กัมมัฏฐานอะไรหนอแล เป็นที่สบายของภิกษุเหล่านี้?” จึงทรงดำริว่า “ภิกษุเหล่านี้ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ตามประกอบแล้วในอนิจจลักษณะ สิ้นสองหมื่นปี, เพราะฉะนั้น การแสดงคาถาด้วยอนิจจลักษณะนั้นแล แก่เธอทั้งหลาย สักคาถา ๑ ควร” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สังฆารามทั้งปวงในภพทั้งหลายมีกามภพเป็นต้น เป็นสภาพไม่เที่ยงเลย เพราะอรรถว่ามีแล้วไม่มี” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า ‘สังฆารามทั้งปวงไม่เที่ยง,’

เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์.

ความหน่ายในทุกข์นั้น เป็นทางแห่งความหมจดจ.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า สพเพ สงฆาราม เป็นต้น ความว่า เมื่อใดบัณฑิตย่อมเห็นด้วยวิปัสสนาปัญญา^๑ ว่า

“ขันธทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วในภพทั้งหลายมีกามภพเป็นต้น ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะต้องดับในภพนั้นๆ เอง,”

เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์อันเนื่องด้วยการบริหารขันธนี้.

เมื่อหน่ายย่อมแห่งตลอดสังขจะทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งกิจมีการกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า เอส มคโค วิสุทธิยา ความว่า ความหน่ายในทุกข์นั้น เป็นทางแห่งความหมจดจ คือแห่งความผ่องแผ้ว.^๒

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตตผลแล้ว.

เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก จบ.

แม้ในพระคาถาที่ ๒ เรื่องก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

ก็ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความที่ภิกษุเหล่านั้นทำความเพียรในอันกำหนดสังขารโดยความเป็นทุกข์แล้ว

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขันธแม้ทั้งปวง เป็นทุกข์แท้ เพราะอรรถว่าถูกทุกข์บีบคั้น” ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑ ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง.

๒ วิสุทธิตถาย โวทานตถาย ๒ ศัพท์นี้ ในศัพท์หนึ่งๆ มี อตถ ศัพท์อยู่เบื้องหลัง แต่จะแปล อตถ ศัพท์ด้วย ไม่ได้ความ จึงตัดออกเสีย แปลแต่ ศัพท์หน้า

“เมื่อใด บัณฑิต ย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า ‘สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์,’
เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์.
ความหน่ายในทุกข์นั้น เป็นทางแห่งความหมดจด.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกฺขา ความว่า ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะอรรถว่าถูกทุกข์บีบคั้น.

บทที่เหลือ ก็เช่นกับบทอันมีในก่อนนั้นแล.

แม้ในพระคาถาที่ ๓ ก็มีนัยเช่นนั้นเหมือนกัน.

ก็ในพระคาถาที่ ๓ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความที่ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ตามประกอบแล้ว

ในอันกำหนดสังขารโดยความเป็นอนัตตา ในกาลก่อนอย่างสิ้นเชิงแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชันธัมม์ทั้งปวงเป็นอนัตตาแท้ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“เมื่อใด บัณฑิต ย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา,’
เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์.
ความหน่ายในทุกข์นั้น เป็นทางแห่งความหมดจด.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า สัพฺเพ ธมฺมา พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาชั้น ๕ นี้เอง.

บทว่า อนตฺตา ความว่า (ธรรมเหล่านั้น) อันใครๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า “ธรรมทั้งปวง จงอย่าแก่งแย่งอย่าตาย.”

เหตุนี้ (ธรรมเหล่านั้น) จึงชื่อว่า เป็นอนัตตา คือว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ ได้แก่ไม่มีอิสระ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ

บทที่เหลือ ก็เช่นกับบทที่มีแล้วในก่อนนั้นเอง ดังนี้แล.

๓. เรื่องพระปธานกัมมิกตีสสเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปธานกัมมิกตีสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุฏฐานกาลมहि” เป็นต้น.

[พวกภิกษุประสงค์จะกราบทูลคุณที่ตนได้]

ได้ยินว่า กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถี ประมาณ ๕๐๐ คน บวชในสำนักพระศาสดา เรียนกัมมัฏฐานแล้ว ได้ไปสู่วป่า.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น รูปหนึ่งพักอยู่ในที่นั่นเอง.

ที่เหลือทำสมณธรรมอยู่ในป่า บรรลุพระอรหัต คิดว่า “พวกเราจักกราบทูลคุณอันตนได้แล้วแต่พระศาสดา” ได้ (กลับ) ไปยังกรุงสาวัตถีอีก.

อุบาสกคนหนึ่ง เห็นภิกษุเหล่านั้น ผู้เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง ในที่ประมาณโยชน์หนึ่งจากกรุงสาวัตถี จึงต้อนรับด้วยวัตถุทั้งหลายมียาและภัตเป็นต้น ฟังอนุโมทนาแล้ว จึงนิมนต์เพื่อประโยชน์แก่การฉันในวันรุ่งขึ้น.

ภิกษุเหล่านั้น ไปถึงกรุงสาวัตถีในวันนั่นเอง เก็บบาตรและจีวรไว้แล้ว ในเวลาเย็น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมนั่งอยู่แล้ว.

พระศาสดา ทรงแสดงความยินดีอย่างยิ่ง กับด้วยภิกษุเหล่านั้น ได้ทรงทำการต้อนรับแล้ว.

[ความไม่รู้จักกาลให้เกิดความเดือดร้อน]

ขณะนั้น ภิกษุผู้สหายแห่งภิกษุเหล่านั้น ผู้ยังเหลืออยู่ในที่นั้น คิดว่า “เมื่อพระศาสดาทรงทำการต้อนรับภิกษุเหล่านี้, พระโอษฐ์ย่อมไม่พอ (จะตรัส), แต่หาตรัสปราศรัยกับด้วยเราไม่ เพราะมรรคและผลของเราไม่มี, ในวันนี้แหละ เราบรรลุพระอรหัตแล้ว จักให้พระศาสดาตรัสปราศรัยกับด้วยเรา.”

ภิกษุแม่เหล่านั้น ทูลลาพระศาสดาว่า

“พวกข้าพระองค์ อันอุบาสกคนหนึ่ง ในหนทางเป็นที่มา นิมนต์เพื่อฉันเช้าในวันพรุ่งนี้ จักไปในที่นั้น แต่เข้าเที่ยว.”

ลำดับนั้น ภิกษุผู้สหายแห่งภิกษุเหล่านั้น เดินจงกรมตลอดคืนยังรุ่ง ล้มลงที่แผ่นดินแห่งหนึ่ง ในที่สุดจงกรม ด้วยอำนาจแห่งความหลับ.

กระดุกขาแตกแล้ว.

เธอร้องด้วยเสียงดัง.

พวกภิกษุผู้เป็นสหายเหล่านั้นของเธอ จำเสียงได้ ต่างวิ่งเข้าไปข้างโน้นและข้างนี้.

เมื่อภิกษุเหล่านั้น ตามประทีป ทำกิจที่ควรทำแก่ภิกษุผู้นอนอยู่นั้นแล, อรุณขึ้นแล้ว.

ภิกษุเหล่านั้น ไม่ได้โอกาสไปบ้านนั้น.

[ทรงแสดงขาดกในเรื่องไม่รู้จักกาล]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ไปสู่วป่า เป็นที่เที่ยวภิกษาหรือ?

ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า” แล้วกราบทูลเรื่องนั้น.

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น ทำอันตรายลาภของพวกเธอในบัดนี้เท่าที่นั่นหาไม่ได้, แม้ในกาลก่อน เธอก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน” อันภิกษุเหล่านั้น ทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสชาดก^๑ ให้พิสดารว่า

“บุคคลใด^๒ ย่อมปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อน ไว้ (ทำ) ภายหลัง,
บุคคลนั้น ย่อมเดือดร้อนภายหลัง, เหมือนมาณพผู้หักกิ่งไม้กุ่มฉะนั้น.”

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น ได้เป็นมาณพ ๕๐๐ ในกาลนั้น, มาณพผู้เกียจคร้าน ได้เป็นภิกษุนี้, ส่วนอาจารย์ได้เป็นพระตถาคต ด้วยประการฉะนี้.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลใด ไม่ทำความขยัน ในกาลที่ควรขยัน เป็นผู้มีความดำริอันจมแล้ว เป็นผู้เกียจคร้าน, บุคคลนั้น ย่อมไม่บรรลุคุณวิเศษอันต่างโดยคุณมีมานเป็นต้น” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็บุคคลยังหนุ่มแน่นมีกำลัง (แต่) ไม่ขยันในกาลที่ควรขยัน
เข้าถึงความเป็นผู้เกียจคร้าน มีใจประกอบด้วยความดำริอันจมแล้ว
ขี้เกียจ เกียจคร้าน ย่อมไม่ประสบทาง ด้วยปัญญา.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนฺนฺภูทฺทาโน ความว่า ไม่ขยัน คือ ไม่พยายาม.

สองบทว่า ยฺว พฺลึ ความว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นคนรุ่นหนุ่ม ทั้งถึงพร้อมด้วยกำลัง.

สองบทว่า อาลสิยํ อฺเปโต ความว่า ย่อมเป็นผู้เข้าถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้เกียจคร้าน คือ กินแล้วๆ กินนอน.

บทว่า สํสนนสงกปฺปมโน ความว่า ผู้มีจิตประกอบด้วยความดำริอันจมถึงลงแล้ว เพราะมีฉฉาวิตก ๓.

บทว่า กฺสูโต ได้แก่ ผู้ไม่มีความเพียร.

บทว่า อลฺโส ความว่า บุคคลนั้นเกียจคร้านมาก เมื่อไม่เห็นอริยมรรคอันพึงเห็นด้วยปัญญา จึงชื่อว่า ย่อมไม่ประสบ คือ ไม่ได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลुरुยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปธานกัมมิกตีสสเถระ จบ.

๑ ขุ. ขา. ๒๗/๒๓. ตพฺฐกฺกถา. ๒/๑๑๙. ตตถ วรฺณชาตกนฺติ ขายติ.

๒ เวลาแปลโดยพยัญชนะ รวบรวมว่า โย โส ปุคฺคโล บุคฺคฺลนฺนํโต.

๔. เรื่องสุกรเปรต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภสุกรเปรต ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “วาจาอนุรกฺขี” เป็นต้น.

[พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นเปรต]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระลงจากภูเขาชิลมกุฏ^๑ กับพระลักขณเถระ ได้ทำการยืมแยมในประเทศแห่งหนึ่ง อันพระลักขณเถระถามว่า “ท่านผู้มีอายุ อะไรหนอ เป็นเหตุแห่งการทำความยืมแยมให้ปรากฏ?” กล่าวว่ “ท่านผู้มีอายุ กาลนี้มีไข้กาลแห่งปัญหานี้, ท่านควรถามผมในสำนักของพระศาสดา” ดังนี้แล้ว เทียววิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ กับพระลักขณเถระนั่นเอง กลับจากวิณฑบาตแล้ว ไปสู่พระเวฬุวัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

ลำดับนั้น พระลักขณเถระถามความนั้นกะท่าน.

ท่านกล่าวว่า “ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตคนหนึ่ง, สรีระของมันประมาณ ๓ คาวุต, สรีระนั้นคล้ายสรีระของมนุษย์, ส่วนสรีระของมันเหมือนสรีระของสุกร, หางของมันเกิดที่ปาก, หมู่นอนไหลออกจากปากนั้น, ผมคิดว่า ‘เราไม่เคยเห็นสัตว์มีรูปร่างนี้’ ครั้นเห็นเปรตนั้นแล้ว จึงได้ทำการยืมแยมให้ปรากฏ.”

[พระศาสดาตรัสรับรอง]

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกสาวกของเรามีจักขุอยู่หนอ” แล้วตรัสว่า “แม้เราก็ได้เห็นสัตว์นั้นที่ควงแห่งต้นโพธิ์เหมือนกัน, แต่ไม่พูด ด้วยอนุเคราะห์แก่ชนเหล่านั้นว่า ‘ก็ชนเหล่าใดไม่ฟังเชื่อต่อเรา, ความไม่เชื่อนั้น พึงมีเพื่อกรรมมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้น’ บัดนี้เราได้โมคคัลลานะเป็นพยาน จึงกล่าว, โมคคัลลานะพูดจริง ภิกษุทั้งหลาย.”

ภิกษุทั้งหลายฟังเรื่องนั้นแล้ว ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็บุรพกรรมของเปรตนั้นเป็นอย่างไร?”

พระศาสดาตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้น พวกเธอจงฟังเถิด ภิกษุทั้งหลาย” แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้น (ดังต่อไปนี้)

[บุรพกรรมของสุกรเปรต]

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ พระเถระ ๒ รูปอยู่พร้อมเพรียงกันในอาวาสใกล้หมู่บ้านตำบลหนึ่ง.

ในพระเถระ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งมีพรรษา ๖๐, รูปหนึ่งมีพรรษา ๕๙,

รูปที่มีพรรษา ๕๙ นั้น ถือบาตรและจีวรของพระเถระนอกนี้เทียวไป ได้ทำวัตรปฏิบัติทุกอย่างเหมือนสามเณร.

เมื่อพระเถระทั้ง ๒ นั้นอยู่พร้อมเพรียงกัน ดุจพี่น้องที่อยู่ห้องมารดาเดียวกัน,

พระธรรมกถิหารูปหนึ่งมาสู่ที่อยู่ (ของพระเถระทั้ง ๒) แล้ว.

ก็กาลนั้น เป็นวันธัมมัสสวนะ.

พระเถระทั้ง ๒ สงเคราะห์พระธรรมกถิหารแล้วพูดว่า “ท่านสัตบุรุษ ขอท่านจงกล่าวธรรมกถาแก่พวกผมเถิด.”

๑ ภูเขาชิลมกุฏ คือภูเขาที่มียอดเหมือนแฉ่ง ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย สมัยนี้เรียกว่า ฮินดูคุช

พระธรรมกถิกะนั้นก็กล่าวธรรมกถาแล้ว.

พระเถระทั้ง ๒ มีจิตยินดีว่า “พวกเราได้พระธรรมกถิกะแล้ว” รุ่งขึ้นพาท่านเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านใกล้เคียง ทำภักติกเสริญในบ้านนั้นแล้ว กล่าวว่่า “ท่านผู้มีอายุ ขอท่านจงกล่าวธรรมกถาหน่อยหนึ่งจากที่ที่ได้พักไว้ในวันวาน” แล้วนิมนต์ให้ท่านกล่าวธรรมแก่พวกมนุษย์.

พวกมนุษย์ฟังธรรมกถาแล้ว นิมนต์แม่เพื่อต้องการ (ให้ฉัน) ในวันรุ่งขึ้น.

พระเถระทั้ง ๒ พาพระธรรมกถิกะนั้นเที่ยวบิณฑบาต ในบ้านเป็นที่เที่ยวภิกษา บ้านละ ๒ วันโดยรอบอย่างนี้.

พระธรรมกถิกะคิดว่า “พระเถระ ๒ รูปนี้ เป็นผู้อ่อนโยนยิ่งนัก, การที่เราให้พระเถระแม่ทั้ง ๒ รูปนี้หนีไปเสีย แล้วอยู่ในวัดนี้ ควร.”

ในตอนเย็นท่านไปสู่ที่บำรุงของพระเถระ ในเวลาที่ภิกษุทั้ง ๒ ลูกไปแล้ว กลับเข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่่า “ท่านผู้เจริญ เรื่องบางอย่างที่ผมควรจะพูดมีอยู่,” เมื่อพระมหาเถระกล่าวว่า “จงพูดเถิด ผู้มีอายุ,” คิดหน่อยหนึ่งแล้วพูดว่่า “ท่านผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าภการพูดมีโทษมาก” ไม่พูดอะไร แล้วหลีกไป.

พระธรรมกถิกะนั้น ไปสู่สำนักแม่ของพระอนุเถระก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน.

ในวันที่ ๒ ท่านก็ทำอย่างนั้นเหมือนกัน, ในวันที่ ๓ เมื่อความรวนเรอย่างยิ่ง เกิดแก่พระเถระทั้ง ๒ นั้นแล้ว, เข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่่า “ท่านผู้เจริญ คำบางอย่างที่ผมควรจะพูดมีอยู่, แต่ผมไม่อาจพูดในสำนักของท่านได้,” ถูกพระเถระรบเร้าว่่า “ไม่เป็นไร คุณ, จงพูดเถิด” จึงกล่าวว่่า “ท่านผู้เจริญ ก็ทำไม พระอนุเถระจึงไม่ถูกกับท่าน?”

พระมหาเถระ. ท่านสัตบุรุษ ท่านพูดอะไรนั้น; ผมทั้ง ๒ เป็นเหมือนบุตรผู้อยู่ในท้องมารดาเดียวกัน, ในผมทั้ง ๒ รูปหนึ่งได้สิ่งของแล้ว รูปแม่นอกนี้ก็เป็อันได้เหมือนกัน, โทษของพระเถระนั้น อันผมเคยเห็น ย่อมไม่มี ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้.

พระธรรมกถิกะ. อย่างนั้นหรือ? ท่านผู้เจริญ.

พระมหาเถระ. อย่างนั้น คุณ.

พระธรรมกถิกะ. ท่านผู้เจริญ พระอนุเถระพูดกะผมอย่างนี้ว่่า “ท่านสัตบุรุษ ท่านเป็นกุลบุตร, ทำการคบหากับพระมหาเถระนั้น ด้วยทำใจว่่า ‘พระมหาเถระนี้ มีความละเอียด มีศีลเป็นที่รัก’ ควรพิจารณาแล้วจึงทำ.” ตั้งแต่วันที่ผมมาถึง พระอนุเถระนั้นพูดกะผม อย่างนี้.

พระมหาเถระพอได้ฟังคำนั้น ก็มีใจโกรธแค้น แดกแล้ว ตูจภาษนะที่ทำด้วยดิน อันบุคคลตีด้วยไม้ฉะนั้น.

พระธรรมกถิกะแม่นอกนี้ลูกไปสำนักของพระอนุเถระ แล้วได้พูดเหมือนอย่างนั้น.

แม้พระอนุเถระก็ได้แตกอย่างนั้นเหมือนกัน.

ในพระเถระ ๒ รูปนั้น แม่รูปหนึ่ง ชื่อว่่าเคยแยกกันเข้าไปบิณฑบาต ย่อมไม่มี ตลอดกาลเท่านี้ แม้ก็จริง, ถึงดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น พระเถระทั้ง ๒ ได้แยกกันเข้าไปบิณฑบาต,

พระอนุเถระมาถึงก่อนแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ศาลาเป็นที่บำรุง, พระมหาเถระได้มาถึงในภายหลัง.

พระอนุเถระเห็นท่านแล้วจึงคิดว่่า “เราควรรับบาตรและจีวรของพระเถระนี้หรือไม่หนอ?”

ท่านแม่คิดว่า “บัดนี้เราจักไม่รับ” ดังนี้แล้ว ก็ยังทำจิตให้อ่อนได้ ด้วยทำในใจว่า “ช่างเถิด, กรรมเห็นปานนี้ อันเราไม่เคยทำ, การที่เรายังวัตรของตนให้เสียไปไม่สมควร” ดังนี้แล้ว เข้าไปหาพระเถระ กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านจงให้บาตรและจีวร.”

พระมหาเถระนอกนี้ ชี้นิ้วตวาดว่า “จงไป คนหัวดี้อ, คุณไม่ควรจะรับบาตรและจีวรของฉัน,” เมื่อพระอนุเถระนั้นกล่าวว่า “จริงละครับ, ถึงผมก็คิดแล้วว่า ‘จักไม่รับบาตรและจีวรของท่าน,’” กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุผู้ใหม่ ทำไม ท่านจึงคิดว่า ‘ความเกี่ยวข้องอะไร ในวิหารนี้ของเรามีอยู่?’”

แม้พระอนุเถระนอกนี้ก็กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ก็ทำไม ท่านจึงสำคัญอย่างนี้ว่า ‘ความเกี่ยวข้องอะไร ในวิหารนี้ของเรามีอยู่?’ นี่เป็นวิหารของท่าน,” แล้วถือบาตรและจีวรออกไป.

ถึงพระมหาเถระนอกนี้ได้ออกไป (เหมือนกัน).

พระเถระทั้ง ๒ นั้น ไม่ไป^๑ แม้โดยหนทางเดียวกัน,

รูปหนึ่งถือเอาหนทางโดยประตูด้านปัจฉิมทิศ, รูปหนึ่งถือเอาหนทางโดยประตูด้านปุรัตทิศ.

พระธรรมกถิกะกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ อย่าทำอย่างนี้, อย่าทำอย่างนี้” เมื่อพระเถระกล่าวว่า “จงหยุดเถิด คุณ,” แล้วกลับ.

ในวันรุ่งขึ้นพระธรรมกถิกะนั้น เข้าไปบ้านใกล้เคียง, เมื่อพวกมนุษย์กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญทั้ง ๒ ไปไหน? ครับ,” กล่าวตอบว่า “คุณ อย่าถามเลย, พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้เข้าถึงสกุลของพวกท่าน วานนี้ทำการทะเลาะกันแล้วออกไป, ฉันแม้ร้องขอยู่ก็ไม่สามารถจะให้กลับได้.”

ในคนเหล่านั้น คนที่โง่เขลาได้นิ่งเสีย,

ส่วนคนฉลาดคิดว่า “ชื่อว่าความพลั้งพลาดอะไรๆ ของท่านผู้เจริญทั้ง ๒ เราทั้งหลาย ไม่เคยเห็นสิ้นกาลประมาณเพียงนี้, ภัยเมื่อเกิดขึ้นแก่พระผู้เป็นเจ้าของทั้ง ๒ นั้น คงเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระธรรมกถิกะรูปนี้” แล้วได้เป็นผู้ถึงความเสียใจ.

พระมหาเถระแม่เหล่านั้น ไม่ได้ความสบายจิตในที่ไปแล้ว.

พระมหาเถระคิดว่า “โอ! กรรมของภิกษุใหม่หนัก^๒,

(เพราะ) เธอได้พูดกะภิกษุผู้จรรยา ที่ตนเห็นแล้วครู่เดียวว่า ‘ท่านอย่าได้ทำการคบหากันพระมหาเถระ.’”

ถึงพระอนุเถระนอกนี้ได้คิดว่า “โอ! กรรมของพระมหาเถระหนัก^๓

(เพราะ) ท่านได้พูดกะภิกษุผู้จรรยา อันตนเห็นแล้วครู่เดียวว่า ‘อย่าได้ทำการคบหากับพระอนุเถระนี้.’”

การสาธยายและการทำไว้ในใจ มิได้มีแล้วแก่พระเถระทั้ง ๒ นั้น.

โดยกาลล่วงไป ๑๐๐ ปี พระเถระทั้ง ๒ นั้นได้ไปสู่วิหารแห่งเดียวกันในปัจฉิมทิศ.

เสนาสนะอันเดียวกันนั้นแล ได้ถึงแก่พระเถระทั้ง ๒ นั้น.

เมื่อพระมหาเถระเข้าไปนั่งบนเตียงแล้ว, แม้พระอนุเถระนอกนี้ได้เข้าไป.

พระมหาเถระพอสั่งพระอนุเถระนั้นจำได้ ไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้.

๑ ปริสิตวา เป็นกิริยาปานนี้ ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ในที่เช่นนี้.

๒ ถ้าแปล กต ด้วย พึงแปลดังนี้ ภิกษุใหม่ทำกรรมหนักแล้ว

๓ ถ้าแปล กต ด้วย พึงแปลอย่างนี้ก่อน.

ถึงพระอนุเถระนอกนี้ ก็จำพระมหาเถระได้ มีนัยน์ตาอันเต็มแล้วด้วยน้ำตา คิดว่า “เราจะพูดหรือไม่พูดหนอแล?” แล้วคิดว่า “ข้อนั้นไม่ควรเชื่อ” แล้วไหว้พระเถระ กล่าวว่ “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ผมถือบาตรและจีวรของท่านได้เที่ยวไปตลอดกาลประมาณเพียงนี้, เออ ก็ มารยาทอันไม่สมควรอะไร ในทวารทั้ง ๖ มีกายทวารเป็นต้นของผม อันท่านเคยเห็นแล้วหรือ?

พระมหาเถระ. ไม่เคยเห็น ผู้มีอายุ.

พระอนุเถระ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไม ท่านจึงได้พูดกะพระธรรมกถิกะว่า ‘อย่าได้ทำการคบหากับพระอนุเถระนั้น?’

พระมหาเถระ. ผู้มีอายุ ผมหาพูดอย่างนั้นไม่, นัยว่า ท่านพูดอย่างนี้ ในระหว่างของเรา.

พระอนุเถระ. ท่านผู้เจริญ แม้ผมก็ได้พูด.

ในขณะนั้น พระเถระทั้ง ๒ นั้น ก็ทราบได้ว่า “พระธรรมกถิกะนั้น จึงใคร่ทำลายเราทั้ง ๒ จึงพูดอย่างนั้น” แล้วยังกันและกันให้แสดงโทษแล้ว.

พระเถระทั้ง ๒ นั้น ไม่ได้ความสบายใจตลอด ๑๐๐ ปี เป็นผู้พร้อมเพรียงกันในวันนั้น ชวนกันว่า “มาเถิด, เราจักคร่าพระธรรมกถิกะนั้นออกจากวิหารนั้น” แล้วหลีกไป ได้ถึงวิหารนั้นโดยลำดับ.

แม้พระธรรมกถิกะเห็นพระเถระทั้ง ๒ แล้ว เข้าไปใกล้เพื่อรับบาตรและจีวร.

พระเถระทั้ง ๒ ขึ้นพูดว่า “ท่านไม่ควรจะอยู่ในวิหารนี้ (ต่อไป).”

พระธรรมกถิกะนั้นไม่อาจดำรงอยู่ได้ ออกหนีไปในทันใดนั่นเอง.

ครั้งนั้น สมณธรรมที่เธอบำเพ็ญแล้วสิ้นสองหมื่นปี มิได้อาจเพื่อจะทรงเธอไว้ได้.

เธอเคลื่อนจากอัทภาพนั้นแล้ว เกิดในอเวจี ไหม้อยู่สิ้นพุทธรันดรหนึ่ง มีอัทภาพมีประการดังกล่าวแล้ว เสวยทุกข์อยู่ที่ภูเขาคิณฑกฏในบัดนี้.

[พระศาสดาตรัสพระธรรมเทศนา]

พระศาสดา ครั้นทรงนำบุรพกรรมนี้ ของสุกรเปรตนั้นมาแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดว่าภิกษุ พึงเป็นผู้เข้าไปสงบด้วยกายเป็นต้น” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลผู้มีปกตริภษาวาจา ส่ำรวมดีแล้วด้วยใจ
และไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย พึงยังกรรมบถทั้ง ๓ เหล่านี้ ให้หมดจด
พึงยินดีทางที่ท่านผู้แสวงหาคุณ ประกาศแล้ว.”

[แก้้อรรถ]

ความแห่งพระคาถานั้นว่า “บุคคล ชื่อว่าผู้มีปกตริภษาวาจา เพราะวันวิจิจุจริต^๑ ๔, ชื่อว่าส่ำรวมดีแล้วด้วยดี เพราะไม่ยังมโนจุจริตมือภิกษมาเป็นต้นให้เกิดขึ้น, และเมื่อละกายจุจริต มีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่าไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย, พึงยังกรรมบถ ๓ เหล่านั้น ให้หมดจดด้วยอาการอย่างนี้; ก็เมื่อให้หมดจดได้อย่างนั้น ชื่อว่าพึงยินดีมรรคมืองค์ ๘ อันท่านผู้แสวงหาคุณทั้งหลาย มีพระพุทเจ้าเป็นต้น ผู้แสวงหากองแห่งศีลเป็นต้น ประกาศแล้ว.

๑ วิจิจุจริต ๔ คือ ๑. พุดเทจ ๒. พุดหยาบ ๓. พุดส่อเสียด ๔. พุดเพ้อเจ้อ คือ ตัดเสียซึ่งประโยชน์ตนและคนอื่น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสุกรเปรต จบ.

๕. เรื่องพระโปฏิฐิเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระนามว่า โปฏิฐิเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “โยคา เว” เป็นต้น.

[รู้มากแต่เอาตัวไม่รอด]

ดังได้สดับมา พระโปฏิฐิเถระนั้นเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในศาสนาของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ บอกรับกรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป.

พระศาสดาทรงดำริว่า “ภิกษุนี้ ย่อมไม่มีแม้ความคิดว่า ‘เราจักทำการสลัดออกจากทุกข์แก่ตน; เราจักยังเธอให้สังเวช.’”

จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ย่อมตรัสกะพระเถระนั้น ในเวลาที่พระเถระมาสู่ที่บารุงของพระองค์ว่า

“มาเถิด คุณโบลานเปล้า, นั่งเถิด คุณโบลานเปล้า, ไปเถิด คุณโบลานเปล้า”

แม้ในเวลาทีพระเถระลุกไป ก็ตรัสว่า “คุณโบลานเปล้า ไปแล้ว.”

พระโปฏิฐิเถระนั้นคิดว่า “เราย่อมทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา, บอกรับกรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ถึง ๑๘ คณะใหญ่,

ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดายังตรัสเรียกเราเรื่อยๆ ว่า ‘คุณโบลานเปล้า’

พระศาสดาตรัสเรียกเราอย่างนี้ เพราะความไม่มีคุณวิเศษ มีมานเป็นต้น แน่แท้.”

ท่านมีความสังเวชเกิดแล้ว จึงคิดว่า “บัดนี้ เราจักเข้าไปสู่ป่าแล้วทำสมณธรรม”

จัดแจงบาตรและจีวรเองทีเดียว ได้ออกไปพร้อมด้วยภิกษุผู้เรียนธรรมแล้วออกไปภายหลังภิกษุทั้งหมดในเวลาใกล้รุ่ง.

พวกภิกษุนั่งสาธยายอยู่ในบริเวณ ไม่ได้กำหนดท่านว่า “อาจารย์.”

พระเถระไปสิ้นสองพันโยชน์แล้ว, เข้าไปหาภิกษุ ๓๐ รูป ผู้อยู่ในอาวาสราวป่าแห่งหนึ่ง ไหว้พระสังฆเถระแล้ว กล่าวว่

“ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของกระผม.”

พระสังฆเถระ. ผู้มีอายุ ท่านเป็นพระธรรมกถิกะ,

สิ่งอะไร ชื่อว่าอันพวกเราพึงทราบได้ ก็เพราะอาศัยท่าน, เหตุไฉนท่านจึงพูดอย่างนี้?

พระโปฏิฐิเถระ. ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงอย่าทำอย่างนี้, ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของกระผม.

[วิธีขจัดมานะของพระโปฏิฐิเถระ]

ก็พระเถระเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนเป็นพระชีนาสพทั้งนั้น.

ลำดับนั้น พระมหาเถระ ส่งพระโปฏิฐิเถระนั้นไปสู่สำนักพระอนุเถระ ด้วยคิดว่า “ภิกษุนี้มีมานะ เพราะอาศัยการเรียนแท้.”

แม้พระอนุเถระ นั้นก็กล่าวกะพระโปฏิฐิเถระนั้น อย่างนั้นเหมือนกัน.

ถึงพระเถระทั้งหมด เมื่อส่งท่านไปโดยท่านองนี้ ก็ส่งไปสู่สำนักของสามเณรผู้มีอายุ ๗ ขวบ ผู้ใหม่กว่าสามเณรทั้งหมด

ซึ่งนั่งทำกรรมคือการเย็บผ้าอยู่ในที่พักกลางวัน.

พระเถระทั้งหลายนำมานะของท่านออกได้ ด้วยอุบายอย่างนี้.

[พระโปฏิฐะหมตมานะ]

พระโปฏิฐะนั้น มีมานะอันพระเถระทั้งหลายนำออกแล้ว จึงประคองอัญชลีในสำนักของสามเณรแล้วกล่าวว่า “ท่านสัตบุรุษ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของผม.”

สามเณร. ตายจริง ท่านอาจารย์ ท่านพูดอะไรนั้น, ท่านเป็นคนแก่ เป็นพหูสูต, เหตุอะไร พึ่งเป็นกิจอันผมควรรู้ในสำนักของท่าน.

พระโปฏิฐะ. ท่านสัตบุรุษ ท่านอย่าทำอย่างนี้, ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของผมให้ได้.

สามเณร. ท่านครับ หากท่านจักเป็นผู้อดทนต่อโอวาทได้ไซ้, ผมจักเป็นที่พึ่งของท่าน.

พระโปฏิฐะ. ผมเป็นได้ ท่านสัตบุรุษ. เมื่อท่านกล่าวว่า ‘จงเข้าไปสู่ไฟ,’ ผมจักเข้าไปแม้สู่ไฟได้ทีเดียว.

[พระโปฏิฐะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสามเณร]

ลำดับนั้น สามเณร จึงแสดงสระๆ หนึ่งในที่ไม่ไกล แล้วกล่าวกะท่านว่า

“ท่านครับ ท่านมุ่งหม่อมตามเดิมนั้นแหละ จงลงไปสู่สระนี้.”

จริงอยู่ สามเณรนั้น แม้รู้ความที่จิ๋ว ๒ ชั้น ซึ่งมีราคามาก อันพระเถระนั้นมุ่งหม่อมแล้ว เมื่อจะทดลองว่า “พระเถระจักเป็นผู้อดทนต่อโอวาทได้หรือไม่” จึงกล่าวอย่างนั้น.

แม้พระเถระก็ลงไปด้วยคำๆ เดียวเท่านั้น.

ลำดับนั้น ในเวลาที่ชายจิ๋วเปี้ยก สามเณรจึงกล่าวกะท่านว่า “มาเถิด ท่านครับ”

แล้วกล่าวกะท่านผู้มายืนอยู่ด้วยคำๆ เดียวเท่านั้นว่า

“ท่านผู้เจริญ ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง มีช่องอยู่ ๖ ช่อง, ในช่องเหล่านั้น เห็นเข้าไปภายใน โดยช่องๆ หนึ่ง, บุคคลผู้ประสงค์จะจับมัน จึงอุดช่องทั้ง ๕ นอกนี้ ทำลายช่องที่ ๖ แล้ว จึงจับเอาโดยช่องที่มันเข้าไปนั่นเอง; บรรดาทวารทั้ง ๖ แม้ท่านจงปิดทวาร ๕ ที่เหลืออย่างนั้นแล้ว จงเริ่มตั้งกรรม^๑ ไว้ในมโนทวาร.”

ด้วยนัยมีประมาณเท่านี้ ความแจ่มแจ้งได้มีแก่ภิกษุผู้เป็นพหูสูต ดุจการลุกโผลงขึ้นแห่งดวงประทีปฉะนั้น.

พระโปฏิฐะนั้น กล่าวว่า “ท่านสัตบุรุษ คำมีประมาณเท่านี้แหละพอละ” แล้วจึงห้อยญาณลงในกรชากาย^๒ ปรรณสมณธรรม.

[ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งปัญญา]

พระศาสดา ทรงนั่งในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์เที่ยว ทอดพระเนตรดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ดำริว่า

“ภิกษุนี้จะเป็นผู้มีปัญญา (กว้างขวาง) ดุจแผ่นดิน ด้วยประการใดแล; การที่เธอตั้งตนไว้ด้วยประการนั้น นั้นแล ย่อมสมควร.”

แล้วทรงเปล่าพระรัศมีไป ประหนึ่งตรัสอยู่กับภิกษุเหล่านั้น ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ปัญญาย่อมเกิดเพราะการประกอบแล,
ความสิ้นไปแห่งปัญญาเพราะการไม่ประกอบ,
บัณฑิตรู้ทาง ๒ แพร่แห่งความเจริญ และความเสื่อมนั้นแล้ว
พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญขึ้นได้”

๑ คำว่า กรรม ในที่นี้ ได้แก่ บริกรรม หรือกัมมัญฐาน.

๒ แปลว่าในกายบังเกิดด้วยอุสิมีในสระ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยคา ความว่า เพราะการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ในอารมณ์ ๓๘.

คำว่า ‘ภฺริ’ นั้น เป็นชื่อว่าแห่งปัญญาอันกว้างขวาง เสมอด้วยแผ่นดิน.

ความพินาศ ชื่อว่า สงฺขโย (ความสิ้นไป).

สองบทว่า เอตฺ เทวธาปถํ คือ ซึ่งการประกอบและการไม่ประกอบนั้น.

บาทพระคาถาว่า ภาวย วิภาวย จ คือ แห่งความเจริญและความไม่เจริญ.

บทว่า ตถตฺตานํ ความว่า บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ โดยประการที่ปัญญากล่าวคือภฺรินี้จะเจริญขึ้นได้.

ในกาลจบพระคาถา พระปฐิตเถระ ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้วดังนี้.

เรื่องพระปฐิตเถระ จบ.

๖. เรื่องพระเถระแก่

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุแก่หลายรูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “วนิ ฉินฺทถ” เป็นต้น.

[พวกภิกษุมืดขรวัสออกบวช]

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ เป็นภิกษุมืดขรวัส เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก ในกรุงสาวัตถี เป็นสหายกันและกัน ทำบุญร่วมกัน ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว คิดว่า “พวกเราเป็นคนแก่, ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือนของพวกเรา” ดังนี้แล้ว ทูลขอบรรพชาแก่พระศาสดา บวชแล้ว.

แต่เพราะความเป็นความแก่ ไม่สามารถเล่าเรียนธรรมได้ จึงให้คนสร้างบรรณศาลาไว้ในที่สุดวิหารแล้วอยู่ร่วมกัน, แม้เมื่อเที่ยวไปบิณฑบาต โดยมากก็ไปเรือนของบุตรและภรรยาที่นั่นแหละ แล้วฉัน.

[พวกภิกษุแก่ร้องให้รำพันถึงอุบาสิกา]

ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่ง มีภรรยาเก่าชื่อนางมธุรสปาณิกา.

นางได้มีอุปการะแก่ภิกษุเหล่านั้นแม่ทุกรูป; เพราะฉะนั้น ภิกษุแม่ทุกรูป ถืออาหารที่ตนได้แล้ว ไปนั่งฉันที่เรือนของนางนั่นแหละ. ฝ่ายนางก็ถวายแองและกับ แก่ภิกษุเหล่านั้น ตามที่จัดไว้.

นาง อันอาหารชนิดใดชนิดหนึ่งถูกต้องแล้ว ได้ทำกาลแล้ว

ลำดับนั้น พระเถระแก่เหล่านั้น ประชุมกันในบรรณศาลาของพระเถระผู้สหาย กอดคอกันและกัน ร้องให้รำพันอยู่ว่า “อุบาสิกาผู้มีฝีมืออันอร่อย ทำกาลเสียแล้ว.”

อนึ่ง (พระเถระแก่เหล่านั้น) อันภิกษุทั้งหลายวิ่งเข้าไปโดยรอบ แล้วถามว่า “นี่เรื่องอะไรกัน? ท่าน” จึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ภรรยาเก่าของสหายของพวกผมทำกาลเสียแล้ว, นางเป็นผู้มีอุปการะแก่พวกผมเหลือเกิน, บัดนี้พวกผมจักได้ผู้เห็นปานนั้นแต่ไหน, พวกผมร้องให้เพราะเหตุนี้.”

[พระศาสดาตรัสถามขาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย]

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมแล้ว.

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ? ในบัดนี้” เมื่อภิกษุกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน, เมื่อนางมธุรสปาณิกานั้น เกิดในกำเนิดกา เทียวไปริมฝั่งสมุทร ถูกลูกคลื่นสมุทร (ซัด) เข้าไปสู่สมุทรให้ตายแล้ว, ภิกษุเหล่านั้น (เกิด) เป็นกา ร้องให้รำไรแล้ว, คิดว่า ‘พวกเราจักนำนางนั้นไป’ จึงพากันวิดมหาสมุทรด้วยจะงอยปาก ลำบากแล้ว,” ทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ตรัสถามขาดก^๑ ให้พิสดารว่า

“เออ ก็ คางของพวกเราล้าแล้ว, และปากซีด,
พวกเราจงดเสี้ยเถิด พวกเรา (วิตต่อไปก็) ไม่สำเร็จ,
เพราะห้วงน้ำใหญ่ ยังเต็มอยู่อย่างเดิม.”

แล้วตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออาศัยป่า คือ รากะ โทสะ และโมหะ จึงถึงทุกข์นี้,
การที่พวกเธอตัดป่านั้นเสีย ควร, พวกเธอจักเป็นผู้หมดทุกข์ได้ด้วยอาการอย่างนั้น” แล้วได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ท่านทั้งหลายจงตัดกิเลสจุกป่า อย่าตัดต้นไม้, ภัยย่อมเกิดแต่กิเลสจุกป่า,
ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงตัดกิเลสจุกป่าและจุกหมูไม้ตั้งอยู่ในป่าแล้ว
เป็นผู้ไม่มีกิเลสจุกป่าเกิด;
เพราะกิเลสจุกหมูไม้ตั้งอยู่ในป่า ถึงมีประมาณนิดหน่อยของนรชน
ยังไม่ขาดในนารีทั้งหลายเพียงใด,
เขาเป็นเหมือนลูกโคที่ยังค่อมน้ำนม มีใจปฏิพัทธ์ในมารดาเพียงนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา รุกข์ ความว่า ก็เมื่อพระศาสดาตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงตัดป่า, ภิกษุเหล่านั้นผู้บวชยังไม่นาน
จะเกิดความคิดในความเป็นผู้ใคร่เพื่อตัดต้นไม้ขึ้นว่า “พระศาสดาย่อมให้เราถือมีดเป็นต้นตัดป่า;”

เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงห้ามภิกษุเหล่านั้นว่า “เราพูดคำนั้น หมายเอาป่าคือกิเลสมีรากจะเป็นต้น (ต่างหาก),
มิได้พูดหมายเอาต้นไม้” จึงตรัสว่า “อย่าตัดต้นไม้.”

บทว่า วนโต ความว่า ภัยแต่สัตว์ร้ายมีสี่หะเป็นต้น ย่อมเกิดจากป่าตามปกติ ฉนั้นใด;
แม้ภัยมีชาติเป็นต้น ย่อมเกิดจากป่ากิเลส ฉนั้นนั่น.

ในสองบทว่า วน วนภูฏญจ นี้ พึงทราบวินิจฉัยว่า ต้นไม้ใหญ่ชื่อว่าป่า, ต้นไม้เล็กที่ตั้งอยู่ในป่านั้น ชื่อว่าหมูไม้ตั้งอยู่ในป่า;

อีกอย่างหนึ่ง ต้นไม้ที่เกิดก่อน ชื่อว่าป่า, ที่เกิดต่อๆ กันมา ชื่อว่า หมูไม้ตั้งอยู่ในป่า (ฉนั้นใด);

กิเลสใหญ่ๆ อันคร่าสัตว์ไว้ในภพ ชื่อว่า กิเลสจุกป่า, กิเลสที่ให้ผลในปัจจุบัน ชื่อว่า กิเลสจุกหมูไม้ตั้งอยู่ในป่า;

อีกอย่างหนึ่ง กิเลสที่เกิดก่อน ชื่อว่า กิเลสจุกป่า, ที่เกิดต่อๆ มา ชื่อว่า กิเลสจุกหมูไม้ตั้งอยู่ในป่า ฉนั้นนั่นเหมือนกัน.

ก็กิเลสชาติแม้ทั้ง ๒ อย่างนั้น อันพระโยคีพึงตัดด้วยญาณที่สัมปยุตด้วยมรรคที่ ๔,
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “จงตัดกิเลสจุกป่า และจุกหมูไม้ตั้งอยู่ในป่า.”

สองบทว่า นิพพนา โทถ แปลว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเกิด.

สองบทว่า ยาวณฺหิ วนภูฏญ ความว่า

หมูไม้ที่ตั้งอยู่ในป่า คือกิเลสนั้น ถึงมีประมาณนิดหน่อย ของนรชน ยังไม่ขาดในนารีทั้งหลาย เพียงใด,

เขาก็เป็นเหมือนลูกโคที่ยังค่อมน้ำนม มีใจปฏิพัทธ์คือมีจิตข้องในมารดา เพียงนั้น.

ในเวลาจบเทศนา พระเถระแก่เหล่านั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

๗. เรื่องสัททิวาหาริกของพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัททิวาหาริกของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุจฉินฺท” เป็นต้น.

[บุตรช่างทองบวชแล้วได้กัมมัญฐานไม่ถูกจริต]

ได้ยินว่า บุตรของนายช่างทองคนหนึ่ง มีรูปสวย บวชในสำนักของพระเถระแล้ว.

พระเถระดำริว่า “พวกคนหนุ่ม มีราคะหนา” แล้วได้ให้อุสุมกัมมัญฐานแก่เธอ เพื่อกำจัดราคะ.

แต่กัมมัญฐานนั้นไม่เป็นที่สบายสำหรับท่าน;

เพราะเหตุนั้น ท่านเข้าไปสู่ป่าแล้ว พยายามอยู่สิ้น ๓ เดือน ไม่ได้แม้ซึ่งคุณมาตราว่าความเป็นผู้มีจิตแน่วแน่แล้ว

จึงมาสู่สำนักของพระเถระอีก, เมื่อพระเถระกล่าวว่า “คุณ กัมมัญฐานปรากฏแก่เธอแล้วหรือ?” จึงบอกความเป็นไปนั้น.

ครั้งนั้น พระเถระกล่าว (กะท่าน) ว่า “การถึงการปลงใจว่า ‘กัมมัญฐานไม่สำเร็จ,’ ดังนี้ ย่อมไม่สมควร”

แล้วบอกกัมมัญฐานนั้นแหละให้ดีขึ้นอีก แล้วได้ให้แก่ท่าน.

แม้ในวาระที่ ๒ ท่านก็ไม่อาจยังคุณวิเศษอะไรๆ ให้เกิดขึ้นได้ จึง (กลับ) มาบอกแก่พระเถระ.

แม้พระเถระบอกกัมมัญฐานนั้นเอง ทำให้มีเหตุมีอุปมา.

ท่านก็มาบอกความที่กัมมัญฐานไม่สำเร็จแม้อีก.

พระเถระคิดว่า

“ภิกษุผู้ทำ (ความเพียร) ย่อมทราบนิเวศธรรม มีความพอใจในกามเป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในตนว่า ‘มีอยู่’ และที่ไม่มีว่า ‘ไม่มี’;

ภิกษุแม้นี้ เป็นผู้ทำ (ความเพียร) มิใช่เป็นผู้ไม่ทำ, เป็นผู้ปฏิบัติ มิใช่เป็นผู้ไม่ปฏิบัติ;

แต่เราไม่รู้อัธยาศัยของภิกษุนั้น, ภิกษุนั้นจักเป็นผู้อันพระพุทเจ้าพึงแนะนำ”

จึงพาท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดาในเวลาเย็น แล้วกราบทูลความเป็นไปนั้นทั้งหมดว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้ เป็นสัททิวาหาริกของข้าพระองค์, ข้าพระองค์ให้กัมมัญฐานชื่อนี้แก่ภิกษุนี้ ด้วยเหตุนี้.”

[พระศาสดาประทานกัมมัญฐานที่เหมาะสมแก่ภิกษุนั้น]

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า “ชื่อว่าอาสยานุสยญาณนั้น ย่อมมีแก่พระพุทเจ้าทั้งหลาย

ผู้บำเพ็ญบารมีแล้ว ยังหมิ่นโลกธาตุให้บังลือแล้ว ถึงความเป็นพระสัพพัญญุนั้นแล” แล้ว ทรงรำพึงอยู่ว่า

“ภิกษุนี้บวชจากสกุลไหนหนอแล?” ทรงทราบว่าเป็น “จากสกุลช่างทอง”,

ทรงพิจารณาอัตภาพที่ล่วงมาแล้ว เห็นอัตภาพ ๕๐๐ ของภิกษุนั้น อันเกิดโดยลำดับเฉพาะในสกุลช่างทองแล้ว

ทรงดำริว่า “ภิกษุหนุ่มนี้ ทำหน้าที่ช่างทองอยู่ตลอดกาลนาน หลอมแต่ทองมีสีสุกอย่างเดียว ด้วยคิดว่า

‘เราจักทำให้เป็นดอกกัณณิกาและดอกปทุมเป็นต้น’,

อุสุมกัมมัญฐานไม่เหมาะสมแก่ภิกษุหนุ่มนี้, กัมมัญฐานที่พอใจเท่านั้น จึงจะเป็นกัมมัญฐานที่สบายแก่เธอ” จึงตรัสว่า

“สารีบุตร เธอจักเห็นภิกษุที่เธอให้กัมมัญฐาน ถ้าปากแล้ว ตลอด ๔ เดือน บรรลุพระอรหัตในภายหลังภัดในวันนี้นั้นแหละ

เธอไปเถิด” ดังนี้แล้ว

ทรงส่งพระเถระไป ทรงนิรมิตดอกปทุมทอง ประมาณเท่าจักรด้วยพระฤทธิ์ แล้วทรงทำให้เป็นเหมือนหลังหยาดน้ำจากใบและก้าน แล้วได้ประทานให้ด้วยพระดำรัสว่า “เอาเถิด ภิกษุ เธอจงถือเอาดอกปทุมนี้ไปวางไว้ที่กองทรายที่ท้ายวิหาร นั่งขัดสมาธิในที่ตรงหน้า แล้วทำบริกรรมว่า ‘โลहितกั โลहितกั (สีแดง สีแดง)’.

เมื่อภิกษุชั้นรับดอกปทุมจากพระหัตถ์ของพระศาสดาท่านั้น, จิตก็เลื่อมใสแล้ว.

ท่านไปยังท้ายวิหาร พูนทรายขึ้นแล้ว เสียบก้านดอกปทุมที่กองทรายนั่นแล้ว นั่งขัดสมาธิในที่ตรงหน้า เริ่มบริกรรมว่า “โลहितกั โลहितกั.”

[ภิกษุชั้นสำเร็จคุณวิเศษ]

ครั้งนั้น นีรวรรณทั้งหลายของท่านระงับแล้วในขณะนั้นนั่นเอง.

อุปจารมาณเกิดแล้ว.

ท่านยังปฐมมาณให้เกิดขึ้น ในลำดับแห่งอุปจารมาณนั้น ให้ถึงความเป็นผู้ชำนาญโดยอาการ^๑ ๕
นั่งอยู่ตามเดิมเที่ยว บรรลุทานทั้งหลายมีหุติยานเป็นต้นแล้ว นั่งเล่นมาณในจุดตณณที่ชำนาญอยู่.

พระศาสดา ทรงทราบว่มาณทั้งหลายเกิดขึ้นแก่ภิกษุชั้นแล้ว ทรงพิจารณาว่า
“ภิกษุนี้จักอาจเพื่อยังคุณวิเศษอันยิ่งให้เกิดขึ้นตามธรรมดาของตนหรือหนอ?” ทรงทราบว่า ‘จักไม่อาจ’
แล้วทรงอธิษฐานว่า “ขอดอกปทุมนั้นจงเหี่ยวแห้งไป”.

ดอกปทุมนั้นได้เหี่ยวแห้งมีสีดำ เหมือนดอกปทุมที่ถูกขยี้ด้วยมือขณะนั้น

ภิกษุชั้นออกจากมาณแล้ว แลดูดอกปทุมนั้น เห็นอนิจจลักษณะว่า

“ทำไมหนอแล ดอกปทุมนี้ถูกขยี้จนกระทั่งปรากฏได้, แม้เมื่ออนุปาทินนกงสังขารอันขรายังครอบงำได้อย่างนี้,
ในอนุปาทินนกงสังขารก็ไม่จำพุดถึง, อันขรอาจจกครอบงำอนุปาทินนกงสังขารแม้นี้.”

ก็ครั้นอนิจจลักษณะนั้น อันท่านเห็นแล้ว, ทุกขลักษณะและอนัตตลักษณะ ก็ย่อมเป็นอันเห็นแล้วเหมือนกัน.

ภพ ๓ ปรากฏแล้วแก่ท่านดุจไฟติดทั่วแล้ว และดุจขาศพอันบุคคลผูกไว้ที่คอ.

ในขณะนั้น พวกเด็กลงสู่สระแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลภิกษุชั้น เด็ดดอกโกมุททั้งหลายแล้ว ทำให้เป็นกองไว้บนบก.

ภิกษุชั้นแลดูดอกโกมุททั้งหลายบนบกและในน้ำ.

ลำดับนั้น ดอกโกมุทในน้ำงามปรากฏแก่เธอประดุจหลังน้ำออกอยู่.

ดอกโกมุทนอกนี้เหี่ยวแห้งแล้วที่ปลายๆ.

ภิกษุชั้นเห็นอนิจจลักษณะเป็นต้นตั้งขึ้นว่า

“ขรย่อมกระทบอนุปาทินนกงสังขารอย่างนี้, ทำไมจึงจกไม่กระทบอนุปาทินนกงสังขารเล่า?”

[จงตัดความเยื่อใย เจริญทางสงบ]

พระศาสดา ทรงทราบว่า “บัดนี้ กัมมัญฐานปรากฏแก่ภิกษุชั้นแล้ว” ทรงนั่งในพระคันธกุฎีเดียว ทรงเปล่งพระรัศมีไป.

๑ อาการ ๕ คือ อาวัชชนะ การนีก, สมาปัชชนะ การเข้า, วุฏฐานะ การออก, อธิฏฐานะ การตั้งอยู่, ปัจจเวกขณะ การพิจารณา.

พระรัศมีนั้นกระทบหน้าภิกษุนั้น.

ครั้นเมื่อท่านพิจารณาอยู่ว่า “นั่นอะไรหนอ?” พระศาสดาได้เป็นประหนึ่งว่าเสด็จมาทรงยืนอยู่ที่ตรงหน้า.

ท่านลุกขึ้นแล้วประคองอัญชลี.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงกำหนดธรรมเป็นที่สบายของเธอแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“เธอจงตัดความเยื่อใยของตนเสีย
เหมือนบุคคลดอนดอกโกมุทที่เกิดในสรรพกาล^๑ ด้วยมือ,
จงเจริญทางแห่งสันติทีเดียว, (เพราะ) พระนิพพานอันพระสุคตแสดงแล้ว.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อัจฉินฺท คือ จงตัดด้วยอรหัตตมรรค.

บทว่า สารทิกํ ได้แก่ ที่เกิดแล้วในสรรพกาล.

บทว่า สนมฺคํ คือ ซึ่งทางอันมีองค์ ๘ ที่ยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน.

บทว่า พฺรหฺม คือ จงเจริญ.

บทว่า นิพฺพานํ ความว่า เพราะพระนิพพานอันพระสุคตทรงแสดงแล้ว; เพราะฉะนั้น ท่านจงเจริญทางแห่งพระนิพพานนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุนั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัตถวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๘. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพ่อค้ามีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “อิธ วสฺส” เป็นต้น.

[พ่อค้าไม่ทราบความตายที่จะมาถึงตน]

ดังได้สดับมา พ่อค้านั้นบรรทุกผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำ จนเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม
จากกรุงพาราณสีแล้ว มาสู่กรุงสาวัตถีเพื่อค้าขาย.

เขาถึงฝั่งแม่น้ำแล้ว คิดว่า “พຽงนี้ เราจึงจักข้ามแม่น้ำ” ปลอดภัยแล้วพักอยู่ที่ฝั่งนั้นนั่นแล.

ตอนกลางคืน มหาเมฆตั้งขึ้นแล้ว ยังฝนให้ตก.

แม่น้ำเต็มด้วยน้ำได้ทรงอยู่ตลอด ๗ วัน.

ถึงในพระนคร พวกชนก็เล่นนักษัตรกันตลอด ๗ วัน.

กิจด้วยผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำ ไม่มี.

พ่อค้าจึงคิดว่า “เรามาสู่ที่ไกล, ถ้าเราจักไปอีก, ความเนิ่นช้าก็จักมี,

เราจักอยู่ทำการงานของเราในที่นี้แหละ ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน แล้วขายผ้าเหล่านี้.”

พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในพระนคร ทรงทราบจิต (ความคิด) ของเขาแล้ว ทรงทำความยิ้มแย้มให้ปรากฏ
อันพระอานนทเถระทูลถามเหตุแห่งการทรงยิ้มแย้ม จึงตรัสว่า “อานนท เธอเห็นพ่อค้ามีทรัพย์มากหรือ?”

อานนท. เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เขาไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของตน จึงได้ตั้งจิตเพื่ออยู่ขายสิ่งของในที่นี้แหละตลอดปีนี้.

อานนท. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อันตรายจักมีแก่เขาหรือ?

พระศาสดาตรัสว่า “ใช่ อานนท เขาเป็นอยู่ได้ตลอด ๗ วัน เท่านั้น ก็จักตั้งอยู่ในปากแห่งมัจจุ^๑” ดังนี้แล้ว
ได้ทรงภษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ความเพียรเครื่องเผือกเลส ควรทำในวันนี้ทีเดียว,
ใครพึงรู้ได้ว่า ‘ความตายจะมีในวันพຽงนี้,’
เพราะว่า ความผิดเพี้ยนด้วยความตายซึ่งมีเสนาใหญ่ นั้น ไม่มีเลย;^๒
มุณีผู้สงบ ย่อมเรียกบุคคลผู้มีปกติอยู่อย่างนั้น มีความเพียร ไม่เกียจคร้าน
ตลอดกลางวันและกลางคืน นั้นแล้ว ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ.’”^๓

อานนท. ข้าพระองค์จักไปบอกแก่เขา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท เธอคุ้นเคยกัน ก็ไปเถิด.

พระเถระไปสู่ที่แห่งเกวียนแล้วเที่ยวไปเพื่อภษิต.

๑ ความตาย

๒ โน อวหารณ คือ [โน ศัพท์นี้] เท่ากับเอว เช่นในคำว่า น โน สม อตถิ ตถาคเตน. [=เนว]

๓ ม. อุป. ๑๔/๓๔๘

พ่อค้าต้อนรับพระเถระด้วยอาหาร.

ลำดับนั้น พระเถระจึงกล่าวกะพ่อค้าว่า “ท่านจักอยู่ในที่นี้ ตลอดกาลเท่าไร?”

พ่อค้า. ท่านผู้เจริญ ผมมาจากที่ไกล, ถ้าจักไปอีก, ความเนิ่นช้าจักมี;
ผมจักอยู่ในที่นี้ ตลอดปีนี้ ขายสิ่งของ (หมด) แล้วจักไป.

อานนท์. อุบาสก อันตรายแห่งชีวิตรู้ได้ยาก, การทำความไม่ประมาท จึงจะควร.

พ่อค้า. ท่านผู้เจริญ ก็อันตรายจักมีหรือ?

อานนท์. เออ อุบาสก, ชีวิตของท่านจักเป็นไปได้ตลอด ๗ วันเท่านั้น.

เขาเป็นผู้มีใจสังเวชแล้ว นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน แล้วรับบาตรเพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา.

[คนเขลาอย่าอย่าไม่รู้อันตรายแห่งชีวิต]

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อทรงทำอนุโมทนาแก่เขา ตรัสว่า

“อุบาสก ธรรมดาบัณฑิต คิดว่า ‘เราจักอยู่ในที่นี้แหละตลอดฤดูฝนเป็นต้น, จักประกอบการงานชนิดนี้ๆ’ ย่อมไม่ควร, ควรคิดถึงอันตรายแห่งชีวิตของตนเท่านั้น” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“คนพาลอย่าคิดที่ ‘เราจักอยู่ในที่นี้ตลอดฤดูฝน, จักอยู่ในที่นี้ ในฤดูหนาว และฤดูร้อน’ หาอันตรายไม่.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า อธิ วสฺสึ ความว่า เราจักอยู่ทำการงานชนิดนี้ๆ ในที่นี้ ตลอดฤดูฝน ๔ เดือน.

บทว่า เหมนตคิมหิสฺส ความว่า คนพาลผู้ไม่รู้ประโยชน์อันเป็นไปในวิภูษธรรมและสัมปรายภพ ย่อมคิดอย่างนี้ว่า

“เราจักอยู่ทำการงานชนิดนี้ๆ ในที่นี้แหละ ตลอด ๔ เดือน แม้ในฤดูหนาว และฤดูร้อน.”

บทว่า อนฺตรายํ ความว่า ย่อมไม่รู้จักอันตรายแห่งชีวิตของตนว่า “เราจักตายในกาล ในประเทศ หรือในวัยชื่อนั้น.”

ในกาลจบเทศนา พ่อค้านั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว,

เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว.

ฝ่ายพ่อค้าตามส่งเสด็จพระศาสดาแล้ว กลับมานอนบนที่นอน ด้วยคิดว่า “ดูเหมือน โรคในศิระจะเกิดขึ้นแก่เรา,”
นอนแล้วด้วยอาการนั้นแหละทำกาลแล้ว บังเกิดในดุสิตวิมาน ดังนี้แล.

เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก จบ.

๙. เรื่องนางกิสาคอติ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางกิสาคอติ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “ตํ ปุตตปสุสมมตํ” เป็นต้น.

[ความตายเป็นของเที่ยง]

เรื่องข้าพเจ้ากล่าวให้พิสดารไว้แล้ว ในการพรรณนาพระคาถาในสหัสสวรรค ว่า

“ก็ผู้ใดไม่เห็นบทอันไม่ตาย พึงเป็นอยู่สิ้น ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่อันเดียวของผู้เห็นอมตบท ยังประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้เห็น.”

ก็ในคราวนั้น พระศาสดาตรัสว่า “กิสาคอติ เมล็ดพันธุ์ผู้กาดประมาณหยาบมือหนึ่ง ท่านได้แล้วหรือ?”

กิสาคอติ. ไม่ได้ พระเจ้าข้า, (เพราะ) ในบ้านทั้งสิ้น คนตายแหล่มีมากกว่าคนเป็นอยู่.

[มัจจุยอมพานระไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า “ท่านเข้าใจว่า ‘บุตรของเราเท่านั้น ตายแล้ว,’ ความตายนั้น เป็นธรรมเที่ยงแท้ของสรรพสัตว์, เพราะมัจจุราชคร่าสรรพสัตว์ ผู้มีอหยาตย์ยังไม่เต็มเปี่ยมเท่านั้น ชดลงไปในสมุทรคืออบาย ดุจห้วงน้ำใหญ่ ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“มัจจุ พานระนั้น ผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์ ผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ ไป
เหมือนห้วงน้ำใหญ่ พัดเอาชาวบ้านผู้กลับไป ฉะนั้น.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ตํ ปุตตปสุสมมตํ ความว่า ซึ่งนระนั้น ผู้ได้บุตรและปศุสัตว์ทั้งหลาย

ซึ่งถึงพร้อมด้วยรูปและกำลังเป็นต้นแล้ว มัวเมาคือประมาทแล้ว ด้วยบุตรและปศุสัตว์ทั้งหลาย อย่างนี้ว่า

“บุตรของเรามีรูปสวย มีกำลังสมบูรณ์ ฉลาด สามารถ กิจทุกอย่าง, โคของเรามีรูปงาม ปราศจากโรค สามารถนำของไปได้มาก, แมโคของเรา มีน้ำนมมาก.”

บทว่า พยาสตตมนสิ ความว่า ชื่อว่าผู้มีใจข้องแล้ว (ในอารมณ์) เพราะได้บรรดาเงินและทอง เป็นต้น

หรือสมณบริวารทั้งหลาย มีบาตรและจีวร เป็นต้น บางอย่างเท่านั้นแล้ว ปรารถนาให้ยิ่งๆ ขึ้นไปกว่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ เพราะข้องอยู่ในบรรดาอารมณ์ทั้งหลาย ที่จะพึงรู้ด้วยจักขุ เป็นต้น

หรือบรรดาสมณบริวารทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้ว ในอารมณ์และบริวารอันตนได้แล้ว นั่นแล.

สองบทว่า สุตตํ คามิ ได้แก้หมู่มืดผู้เข้าถึงความหลับ.

บทว่า มโหโหมว เป็นต้น ความว่า ห้วงมหานทีใหญ่ ทั้งลึกทั้งกว้าง พัดชาวบ้านเห็นปานนั้นไปหมด

โดยที่สุตตมัสสนิ ก็มีให้เหลือไว้ ฉนโธ; มัจจุยอมพานระมีประการดังกล่าวแล้วไป ฉนนั้น.

ในกาลจบเทศนา นางกิสาคอติ ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

เรื่องนางกิสาคอติ จบ.

๑๐. เรื่องนางปฎาจารย์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางปฎาจารย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น สนฺติ ปุตุตา” เป็นต้น.

[ไม่มีใครต้านทานมัจจุได้]

เรื่องข้าพเจ้ากล่าวพิสดารไว้แล้ว ในการพรรณนาพระคาถาในสหัสสวรรค ว่า

“ก็ผู้ใดไม่เห็นความเกิดและความเสื่อม พึงเป็นอยู่สิ้น ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เป็นความเกิดและความเสื่อม
ยังประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น.”

ก็ในกาลนั้น พระศาสดาทรงทราบนางปฎาจารย์ว่ามีความโศกเบาบางแล้ว จึงตรัสว่า

“ปฎาจารย์ ชื่อว่าปิยชนทั้งหลายมีบุตรเป็นต้น ย่อมไม่สามารถเป็นผู้ต้านทานหรือป้องกัน ของบุคคลผู้ไปสู่ปรโลกได้;
เพราะฉะนั้น ชนเหล่านั้น แม้มีอยู่ ก็ชื่อว่าไม่มีแท้. อันการที่บัณฑิตชำระศีลให้หมดจดแล้ว

ชำระหนทางเป็นที่ไปพระนิพพานเพื่อตนนั้นแล ย่อมควร” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บัณฑิตทราบอำนาจเนื้อความว่า ‘บุตรทั้งหลายย่อมไม่มีเพื่อต้านทาน,
บิดาและพวกพ้องทั้งหลาย ก็ไม่มีเพื่อต้านทาน,
เมื่อบุคคลถูกความตายครอบงำแล้ว, ความต้านทานในญาติทั้งหลายย่อมไม่มี’
ดังนี้แล้ว เป็นผู้สำรวมในศีล พึงชำระหนทางเป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจด
พลันทีเดียว.”^๑

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตาณญ ความว่า เพื่อความเป็นผู้ต้านทาน คือ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นที่พึง.

ญาติและผู้ใจดีที่เหลือ เว้นบุตรและมารดาบิดาเสีย ชื่อว่า พวกพ้อง.

บทว่า อนตเคนาธิปนุสส คือผู้ถูกความตายครอบงำ.

จริงอยู่ ในปัจจุบันกาล ปิยชนทั้งหลาย มีบุตรเป็นต้น แม้เป็นผู้ต้านทานได้ ด้วยการให้ข้าวและน้ำ เป็นต้น

และด้วยการช่วยกิจที่เกิดขึ้นแล้ว (แต่) ในเวลาตาย ชื่อว่าย่อมไม่มีเพื่อประโยชน์แก่การต้านทาน

คือเพื่อประโยชน์แก่การป้องกัน เพราะความเป็นผู้ไม่สามารถเพื่อกางกั้นความตาย โดยอุบายอะไรๆ ได้;

เพราะเหตุนี้แล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “นตฺถิ ญฺาตีสฺส ตาณฺตา.”

บทว่า เอตมตฺตวสฺส ความว่า บัณฑิตทราบเหตุนี้แล กล่าวคือ

ความที่ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่สามารถเพื่อจะเป็นผู้ต้านทานแก่กันและกันแล้ว เป็นผู้สำรวม

คือรักษา ได้แก่ คัมภีร์ ด้วยปริสุทธิศีล ๔ พึงชำระหนทางมืองค์ ๘ เป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจดโดยรีบด่วน.

ในกาลจบเทศนา นางปฎาจารย์ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว,

ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยมผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

๑ ใน ๒ พระคาถานี้ จะแปลแต่ต้นมาตามลำดับ คือ ไม่ต้องเติม อิติ เหมือนที่แปลไว้นี้ก็ได.

เรื่องนางปฐาจารา จบ.

มัทควรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๐ จบ.

๒๑. ปกิณณการรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเวฬุวัน ทรงปรารภบุรพกรรมของพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มตตาสุขปริจจาคา” เป็นต้น.

[เกิดภัย ๓ อย่างในเมืองไพศาลี]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมืองไพศาลีได้เป็นเมืองมั่งคั่ง กว้างขวาง มีชนมาก มีมนุษย์เกลื่อนกล่น.

ก็ในเมืองไพศาลีนั้น ได้มีกษัตริย์ครอบครองราชสมบัติตามวาระกันถึง ๗,๗๐๗ พระองค์.

ปราสาทเพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับของกษัตริย์เหล่านั้น ก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน,

เรือนยอดก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน;

สถานที่รื่นรมย์และสระโบกขรณี เพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับอยู่ในพระราชอุทยาน ก็ได้มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน.

โดยสมัยอื่นอีก เมืองไพศาลีนั้นได้เป็นเมืองมีภิกษาหาได้ยาก ข้าวกล้าเสียหาย.

ที่แรก พวกมนุษย์ที่ขัดสนในเมืองไพศาลีนั้น ได้ตายแล้ว (มากกว่ามาก) เพราะโทษคือความทิว .

พวกอมมนุษย์ก็เข้าไปสู่พระนคร เพราะกลิ่นซากศพของมนุษย์เหล่านั้นอันเขาทิ้งไว้ในที่นั้นๆ.

มนุษย์ทั้งหลายได้ตายมากกว่ามาก เพราะอุปัทวะที่เกิดจากอมมนุษย์.

อหิวาตโรคเกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะความปฏิกุลด้วยกลิ่นศพแห่งมนุษย์เหล่านั้น.

ภัย ๓ อย่าง คือ “ภัยเกิดแต่ภิกษาหาได้ยาก ๑ ภัยเกิดแต่อมมนุษย์ ๑ ภัยเกิดแต่โรค ๑” เกิดขึ้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

ชาวนครประชุมกันแล้ว กราบทูลพระราชาว่า “มหาราช ภัย ๓ อย่างเกิดขึ้นแล้วในพระนครนี้,

ในกาลก่อนแต่กาลนี้ จนถึงพระราชาชั้นที่ ๗ ชื่อว่าภัยเห็นปานนี้ไม่เคยเกิดขึ้นแล้ว;

เพราะว่า ในรัชกาลของพระราชาผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ภัยเห็นปานนี้ย่อมไม่เกิดขึ้น.”

พระราชารับสั่งให้ทำการประชุมแห่งชนทั้งปวงในท้องพระโรง แล้วตรัสว่า

“ถ้าว่าความไม่ทรงธรรมของเรามีอยู่ไซ้, ท่านทั้งหลายจงตรวจดูซึ่งเหตุนี้.”

ชาวเมืองไพศาลีตรวจดูประเพณีทุกอย่าง ไม่เห็นโทษอะไรๆ ของพระราชา จึงกราบทูลว่า “มหาราช โทษของพระองค์ไม่มี

จึงปริกษากันว่า “อย่างไรหนอแล ภัยของพวกเรา นี้ ฟังถึงความสงบ?”

บรรดาชนเหล่านั้น, เมื่อบางพวกกล่าวว่า “(ภัยฟังถึงความสงบ) ด้วยการพลีกรรม ด้วยการบวงสรวง ด้วยการกระทำมงคล”,

ชนเหล่านั้นทำพิธีนั้นทั้งหมด ก็ไม่อาจป้องกันได้.

ชนพวกอื่นกล่าวกันอย่างนี้ว่า “ครูทั้ง ๖ มีอำนาจมาก. พอเมื่อครูทั้ง ๖ มาในที่นี้แล้ว, ภัยฟังสงบไป.”

อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก, อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมีฤทธิ์มาก

มีอำนาจมาก ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์; เมื่อพระองค์เสด็จมาในที่นี้แล้ว, ภัยเหล่านี้ฟังถึงความสงบได้.”

ชนแม้ทุกจำพวกขอบใจถ้อยคำของชนเหล่านั้นแล้ว กล่าววว่า “เดี๋ยวนี้ พระผู้มีพระภาคองค์นั้นประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอแล?”

[ชาวเมืองไพศาลีให้ไปทูลเชิญพระศาสดา]

ก็ในกาลนั้น เมื่อดิถีเป็นที่เข้าจำพรรษาใกล้เข้ามาแล้ว,

พระศาสดาทรงประทานปฏิญญาแก่พระเจ้าพิมพิสาร แล้วเสด็จอยู่ในพระเวฬุวัน.

ก็โดยสมัยนั้น เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลิ ทรงบรรลุโสดาปัตติผล พร้อมด้วยพระเจ้าพิมพิสาร ในสมาคมแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ทรงนั่งในที่ใกล้แห่งบริษัทนั้น.

ชาวเมืองไพศาลี ตระเตรียมบรรณาการใหญ่ ส่งเจ้ามหาลิลิจฉวีและบุตรของปุโรหิตไป ด้วยสั่งว่า

“ท่านทั้งหลาย จงยังพระเจ้าพิมพิสารให้ยินยอมแล้ว นำพระศาสดามาในพระนครนี้.”

เจ้ามหาลิลิจฉวีและบุตรปุโรหิตเหล่านั้น ไปแล้ว ถวายบรรณาการแด่พระราชา กราบทูลความเป็นไปนั้นให้ทรงทราบแล้ว

อ้อนวอนว่า “มหาราช ขอพระองค์ทรงส่งพระศาสดาไปยังพระนครแห่งข้าพระองค์.”

พระราชาตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงรู้เอาเองเถิด” แล้วไม่ทรงรับ (บรรณาการนั้น).

ชนเหล่านั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้ว ทูลอ้อนวอนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเมืองไพศาลี เกิดภัย ๓ อย่าง.

เมื่อพระองค์เสด็จไป, ภัยเหล่านั้นก็สงบ. เชิญเสด็จเถิด พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไป.”

พระศาสดาทรงสดับคำของชนเหล่านั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทรงทราบว่

“ในเมืองไพศาลี เมื่อเราสวรรคตบุตร, อาชญาจักแผ่ไปตลอดแสนโกฏิจักรวาล,

ในกาลจบพระสูตร การบรรลุนิพพานจักมีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน, ภัยเหล่านั้นก็จักสงบไป” แล้วทรงรับถ้อยคำของชนเหล่านั้น.

[พระศาสดาเสด็จเมืองไพศาลี]

พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับข่าวว่า “นัยว่า พระศาสดาทรงรับการเสด็จไปยังเมืองไพศาลี”

แล้วรับสั่งให้ทำการปาวร้องในพระนคร เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า “พระองค์ทรงรับการเสด็จเมืองไพศาลีหรือ พระเจ้าข้า?”,

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า “ขอถวายพระพร มหาบพิตร”, ทูลว่า “ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ทรงรอก่อน พระเจ้าข้า,

ข้าพระองค์จัดแจงหนทางก่อน” แล้วรับสั่งให้ปราบพื้นที่ ๕ โยชน์ในระหว่างกรุงราชคฤห์และแม่น้ำคงคา (ต่อกัน) ให้สม่าเสมอ

ให้จัดแจงวิหารไว้ในที่โยชน์หนึ่งๆ จึงกราบทูลกาลเป็นที่เสด็จไปแด่พระศาสดา.

ครั้งนั้น พระศาสดา เสด็จเดินทางกับภิกษุ ๕๐๐ รูป.

พระราชารับสั่งให้โปรยดอกไม้ ๕ สี โดยส่วนประมาณเพียงเขา ในระหว่างโยชน์หนึ่งๆ

แล้วให้ยกธงชัย ธงแผ่นผ้า และต้นกล้วยเป็นต้น ให้กันแควตฉัตร ๒ คันซ้อนกันแต่พระผู้มีพระภาค

กันแควตฉัตรแก่ภิกษุรูปละคันๆ พร้อมทั้งบริวาร ทรงทำบูชาด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น

ทรงอาราธนาพระศาสดาให้ประทับอยู่ในวิหารแห่งหนึ่งๆ ถวายมหาทานแล้ว ให้เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำคงคาโดย ๕ วัน

ทรงประดับเรือในคืนนั้น พลาทรวงส่งข่าวไปแก่ชาวเมืองไพศาลีว่า

“ชาวเมืองไพศาลีจงจัดแจงหนทาง ทำการรับรองพระศาสดาเถิด.”

[ชาวเมืองไพศาลีจัดการต้อนรับพระศาสดา]

ชาวเมืองไพศาลีเหล่านั้น คิดว่า “เราทั้งหลายจักทำบูชาทวิคุณ”^๑
แล้วปราบพื้นที่ประมาณ ๓ โยชน์ ในระหว่างเมืองไพศาลีและแม่น้ำคงคา (ต่อกัน) ให้สมำเสมอ
แล้วตระเตรียมเสวตฉัตรซ้อนๆ กันด้วยเสวตฉัตร เพื่อพระผู้มีพระภาค ๔ คัน เพื่อภิกษุรูปละ ๒ คัน
ทำการบูชาอยู่ ได้มายืนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาแล้ว.

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงขนานเรือ^๒ ๒ ลำ ให้ทำพลับพลา^๓ ให้ประดับด้วยพวงดอกไม้เป็นต้น
ให้บุลาดพุทธอาสน์สำเร็จด้วยรัตนะทุกอย่างไว้.

พระผู้มีพระภาคทรงนั่งบนพุทธอาสน์นั้น.

แม้ภิกษุทั้งหลายก็ขึ้นสู่เรือ นั่งแวดล้อมพระผู้มีพระภาคแล้ว.

พระราชามือตามส่งเสด็จลงไปสู่แม่น้ำประมาณเพียงพระศอ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเสด็จมาทราบใด, หม่อมฉันจักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคานี้แหละตราบนั่น” ส่งเรือไปแล้วก็เสด็จกลับ.

พระศาสดาเสด็จไปในแม่น้ำคงคา ลี้ทางไกลประมาณโยชน์หนึ่งจึงถึงแดนของชาวเมืองไพศาลี.

เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ทรงต้อนรับพระศาสดา ลุยน้ำประมาณเพียงพระศอ นำเรือเข้ายังฝั่งแล้ว เชิญเสด็จพระศาสดาให้ลงจากเรือ.
พอเมื่อพระศาสดาเสด็จขึ้นจากเรือเหยียบฝั่งแม่น้ำเท่านั้น, มหาเมฆตั้งขึ้น ยังฝนโบกขรพรรษาให้ตกแล้ว.

ในที่ทุกๆ แห่ง น้ำประมาณเพียงเข่า เพียงขา เพียงสะเอวเป็นต้น ไหลป่าพัดพาเอาซากศพทั้งปวง ให้เข้าไปในแม่น้ำคงคาแล้ว.
ภูมิภาคได้สะอาดแล้ว.

เจ้าลิจฉวีทั้งหลายทูลให้พระศาสดาประทับอยู่ในที่โยชน์หนึ่งๆ ถวายทานทำการบูชาทวิคุณ นำเสด็จไปสู่เมืองไพศาลี โดย ๓ วัน.

ท้าวสักกเทวราช อันหมู่เทวดาแวดล้อม ได้เสด็จมาแล้ว.

อมนุษย์ทั้งหลายหนีไปโดยมาก เพราะเทวดาทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกันแล้ว.

[น้ามนต์แห่งพระปริตรมีอำนาจมาก]

พระศาสดา ทรงยืนที่ประตูพระนคร ในเวลาเย็น ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาแล้ว ตรัสว่า
“อานนท์ เธอจงเรียนรัตนสูตรนี้ แล้วเที่ยวไปกับเจ้าลิจฉวีกุมารทั้งหลาย ทำพระปริตรในระหว่างกำแพง ๓ ชั้นในเมืองไพศาลี.”

พระเถระเรียนรัตนสูตรที่พระศาสดาประทานแล้ว เอาบาตรสำเร็จด้วยศิลาของพระศาสดาตักน้ำ ยืนอยู่ที่ประตูพระนครแล้ว
ระลึกถึงพระพุทธรูปของพระตถาคตเหล่านี้ทั้งหมด จำเดิมแต่ตั้งความเพียรไว้ ว่า

“พระบารมี ๓๐ ถ้วน คือ “บารมี ๑๐ อุปปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐” มหาบริจาต ๕

จริยา ๓ คือ “โลกัตถจริยา ๑ ญัตตถจริยา ๑ พุทธัตถจริยา ๑” การก้าวลงสู่พระกรรมในภพที่สุต การประสูติ

การเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ การทรงประพาศติความเพียร

๑ ๒ เท่า

๒ เรียงคู่กันไป เช่น เรือแล่นขนานกันไป, เรียกเรือที่ผูกหรือตรึงติดเรียงคู่กันสำหรับข้ามฟาก ว่า เรือขนาน

๓ พลับพลา ที่ประทับชั่วคราวสำหรับรับรองพระเจ้าแผ่นดินและพระบรมราชวงศ์ชั้นสูง.

การชนะมาร การแหงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ เหนือบัลลังก์ไม้โพธิ์ การยังพระธรรมจักรให้เป็นไป โลกุตระธรรม ๙” แล้วเข้าไปยังพระนคร เทียวทำปริตรในระหว่างกำแพงทั้ง ๓ ตลอด ๓ ยามแห่งราตรี.

เมื่อคำสักว่า “ยงกิลจิ” เป็นต้น อันพระเถระนั้นกล่าวแล้วเท่านั้น, น้ำที่สาดขึ้นไปเบื้องบน ตกลงบนกระหม่อมของมนุษย์ทั้งหลาย.

จำเดิมแต่การกล่าวคาถาว่า “ยานีธ ภูตานิ” เป็นต้น, หยาดน้ำเป็นราวกะว่าเทริดเงินพุ่งขึ้นในอากาศ แล้วตกลง ณ เบื้องบน แห่งมนุษย์ทั้งหลายผู้ป่วย.

มนุษย์ทั้งหลายหายโรคในทันใดนั่นเอง แล้วลุกขึ้นแวดล้อมพระเถระ.

ก็จำเดิมแต่บทว่า “ยงกิลจิ” เป็นต้น อันพระเถระกล่าวแล้ว มนุษย์ทั้งหลาย ที่อาศัยกองหยากเยื่อและส่วนแห่งฝาเรือนเป็นต้น ถูกเมสทิน้ำกระทบแล้วๆ ยังไม่หนีไปก่อน ก็(ต้อง)หนีไปแล้วโดยประตุนั้นๆ.

ประตุนั้นทั้งหลาย ไม่มีช่องว่างแล้ว.

มนุษย์เหล่านั้น เมื่อไม่ได้โอกาส ก็ทำลายกำแพงหนีไป.

มหาชนประพรมท้องพระโรงในท่ามกลางพระนครด้วยของหอมทั้งปวง ผูกผ้าเพดานอันวิจิตรด้วยดาวทองเป็นต้นในเบื้องบน ตกแต่งพุทธอาสน์ นำเสด็จพระศาสดามาแล้ว.

พระศาสดา ทรงนั่งบนอาสนะอันตกแต่งแล้ว.

ทั้งภิกษุสงฆ์ ทั้งหมู่เจ้าลิจฉวี นั่งแวดล้อมพระศาสดาแล้ว.

แม้ท้าวสักกเทวราชอันหมู่เทวดาแวดล้อมแล้ว ได้ทรงยืนในโอกาสสมควร.

ฝ่ายพระเถระเทียวไปสู่พระนครทั้งสิ้นโดยลำดับแล้ว มาถึงมหาชนผู้หายโรค ถวายบังคมพระศาสดานั่งแล้ว.

พระศาสดาทรงตรวจดูบริษัทแล้ว ได้ทรงภาษิตนสูตรนั้นนั่นเอง.

ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พันแล้ว.

พระศาสดา ทรงแสดงรัตนสูตรนั้นเหมือนกัน ตลอด ๗ วัน คือ “แม่ในวันรุ่งขึ้น แม่ในวันรุ่งขึ้น” (ก็) (ทรงแสดง) อย่างนั้น ทรงทราบความที่ภัยทั้งปวงสงบแล้ว ตรัสเตือนหมู่เจ้าลิจฉวีแล้ว เสด็จออกจากเมืองไพศาลี.

เจ้าลิจฉวีทั้งหลายทรงทำสักการะทิวคือน นำเสด็จพระศาสดาไปสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา โดย ๓ วันอีก.

[พวงพญานาคทำการบูชาพระศาสดา]

พญานาคทั้งหลายผู้เกิดในแม่น้ำคงคา คิดว่า มนุษย์ทั้งหลายยอมทำสักการะแต่พระตถาคต, เราทั้งหลายจะทำอะไรหนอ?”

พญานาคเหล่านั้นนิรมิตเรือสำเร็จด้วยทองคำ เงิน และแก้วมณี จัดตั้งบัลลังก์สำเร็จด้วยทองคำ เงิน และแก้วมณี

ทำน้ำให้ดาดาศ^๑ด้วยดอกปทุม ๕ สี แล้วพูล้อ่อนวอนพระศาสดา เพื่อประโยชน์เสด็จขึ้นเรือของตนๆ ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงทำการอนุเคราะห์แม่แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด.”

มนุษย์และนาคทั้งหลายยอมทำการบูชาพระตถาคต.

๑ ดาดาศ มากมาย, เกื่อนกลาด, มีทั่วไป

เทวดาทั้งปวง ตั้งต้นแต่เทวดาผู้สถิต ณ ภาคพื้น ตลอดถึงพรหมโลกชั้นนอกนิมิต্ত คิดว่า
“พวกเราทำอะไรหนอ?” แล้วทำสักการะ.

บรรดามนุษย์และอมมนุษย์เหล่านั้น นาคทั้งหลายยกฉัตรซ้อนๆ กันขึ้น ประมาณโยชน์หนึ่ง.

ฉัตรที่ซ้อนๆ กัน อันมนุษย์และอมมนุษย์ทั้งหลาย คือ นาคที่ภายใต้ มนุษย์ที่พื้นดิน ภูมิมัญจกเทวดาที่ต้นไม้ กอไม้ และภูเขาเป็นต้น
อากาศัญญกเทวดาในกลางหาว ต่างก็ยกขึ้นแล้ว ตั้งต้นแต่นาคภพตลอดถึงพรหมโลก โดยรอบจักรวาล ด้วยประการฉะนี้.

ในระหว่างฉัตรมีธงชัย. ในระหว่างธงชัยมีธงแผ่นผ้า.

ในระหว่างๆ แห่งธงเหล่านั้นได้มีเครื่องสักการะมีพวงดอกไม้ จุณ^๑เครื่องอบ และกระแจะ^๒เป็นต้น.

เทพบุตรทั้งหลายประดับประดาด้วยเครื่องอสังการทั้งปวง ถือเพศแห่งคนเล่นมหรสพ ป่าวร้องเที่ยวไปในอากาศ.

ได้ยินว่า สมาคม ๓ แห่งเท่านั้น คือ “สมาคมในเวลาแสดงยมกปาฏิหาริย์ ๑

สมาคมในเวลาเสด็จลงจากเทวโลก ๑ สมาคมในเวลาลงสู่คางคานี้ ๑” ได้เป็นสมาคมใหญ่.

[พระเจ้าพิมพิสารให้เตรียมรับเสด็จพระพุทธเจ้าอีก]

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ทรงตระเตรียมสักการะทิวคูน จากสักการะอันพวกเจ้าลิจฉวีทำ

ได้ทรงยื่นแลดูการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคอยู่ที่ฝั่งโน้น.

พระศาสดาทอดพระเนตรการบริจาคน้ำใหญ่ ของพระราชาทั้งหลายใน ๒ ข้างแห่งแม่น้ำคางคกา

และทรงทราบอัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลายมีนาคเป็นต้น

แล้วทรงนิรมิตพระพุทธรูปพระองค์หนึ่งๆ มีภิกษุของค์ละ ๕๐๐ เป็นบริวารไว้ที่เรือลำหนึ่งๆ.

พระผู้มีพระภาคนั้นอันหมุ่นาคแวดล้อมแล้ว ได้ทรงนั่ง ณ ภายใต้แห่งเศวตฉัตรคันหนึ่งๆ และต้นกล้วยพฤกษ์^๓

และพวงระเบียบดอกไม้.

ทรงนิรมิตพระพุทธรูปพระองค์หนึ่งๆ พร้อมทั้งบริวารในโอกาสแห่งหนึ่งๆ แม้ในเทวดาทั้งหลายมีเทวดาชั้นกุมมัญญกะเป็นต้น.

เมื่อห้องจักรวาลทั้งสี่เกิดเป็นประหนึ่งว่า มีมหรสพอันเดียวและมีการเล่นอันเดียว ด้วยประการฉะนี้แล้ว,

พระศาสดาเมื่อจะทรงทำการอนุเคราะห์แก่นาคทั้งหลาย ได้เสด็จขึ้นสู่เรือแก้วลำหนึ่ง

แม้บรรดาภิกษุทั้งหลาย รูปหนึ่งๆ ก็ขึ้นสู่เรือลำหนึ่งๆ เหมือนกัน.

พญานาคทั้งหลาย นิมนต์ภิกษุผู้มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขให้เข้าไปสู่คางคกา พังธรรมกถาในสำนักของพระศาสดาตลอดคืนยังรุ่ง

ในวันที่ ๒ อังคาสภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข ด้วยของควรรเคี้ยว ด้วยของควรรบริโภคอันเป็นทิพย์.

พระศาสดาทรงทำอนุโมทนา แล้วออกจากคางคกา อันเทวดาในจักรวาลทั้งสี่บูชาอยู่ ทรงข้ามแม่น้ำคางคกาด้วยเรือ ๕๐๐ ลำแล้ว.

พระราชาทรงต้อนรับ อัญเชิญพระศาสดาให้เสด็จลงจากเรือ ทรงทำสักการะทิวคูน จากสักการะอันเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย

ทำในเวลาเสด็จมา นำพระศาสดามาสู่กรุงราชคฤห์ โดย ๕ วัน โดยนัยก่อนนั้นแล.

๑ จุณ ของที่ป่น, ของที่ละเอียด, ผง.

๒ กระแจะ ผงเครื่องหอมต่าง ๆ ที่ประสมกันสำหรับทา เจิม หรืออบผ้า โดยปรกติมีเครื่องประสม คือไม้จันทน์ แก่นไม้หอม ชะมดเชียง
หญ้าฝรั่น.

๓ กปปรุกข ต้นไม้อันยังความปรารถนาให้สำเร็จ; ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง จำพวกคูน หรือราชพฤกษ์ ดอกสีชมพู.

[พวกภิกษุชมพูชานูภาพ]

ในวันที่ ๒ พวกภิกษุกลับจากบิณฑบาตแล้ว ในเวลาเย็น นั่งประชุมกันในโรงธรรม สนทนากันว่า “น่าชม! อานูภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, น่าประหลาดใจ! เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพากันเลื่อมใสในพระศาสนา; พระราชาทั้งหลายทรงทำพื้นที่ให้สม่าเสมอ ในหนทาง ๘ โยชน์ ทั้งฝั่งนี้ฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำคงคา เกลียทรายลง ลาดดอกไม่มีสีต่างๆ โดยส่วนสูงประมาณเพียงเข่า ด้วยความเลื่อมใสอันไปแล้วในพระพุทธเจ้า, น้ำในแม่น้ำคงคาก็ตาดาช ด้วยดอกปทุม ๕ สี ด้วยอานูภาพนาค, เทวดาทั้งหลายก็ยกฉัตรซ้อนๆ กันขึ้นตลอดถึงอกนิมิตฎฐภพ, ห้องจักรวาลทั้งสิ้นเกิดเป็นเพียงดังว่ามีเครื่องประดับเป็นอันเดียว และมีมหรสพเป็นอันเดียว.”

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เครื่องบูชาและสักการะนี้ มิได้บังเกิดขึ้นแก่เราด้วยพุทธานุภาพ, มิได้เกิดขึ้นด้วยอานูภาพนาคและเทวดาและพรหม, แต่บังเกิดขึ้นด้วยอานูภาพแห่งการบริจาคมีประมาณน้อยในอดีต” อันภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนแล้ว ใคร่จะประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า:

[เรื่องสุสิมมาณพ]

“ในอดีตกาล ในเมืองตักกสิลา ได้มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ สังขะ.

เขามีบุตร (คนหนึ่ง) เป็นมาณพชื่อสุสิมะ มีอายุย่างเข้า ๑๖ ปี.

ในวันหนึ่ง สุสิมมาณพนั้นเข้าไปหาบิดาแล้ว กล่าวว่า “พ่อ ผมปรารถนาจะเข้าไปสู่เมืองพาราณสีที่องมนต์.”

ลำดับนั้น บิดากล่าวกะเขาว่า “พ่อ ถ้ากระนั้น พราหมณ์ชื่อนั้นเป็นสหายของพ่อ เจ้าจงไปสู่สำนักของสหายนั้น แล้วเรียนเถิด.”

เขารับคำว่า “ดีละ” แล้วถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ เข้าไปหาพราหมณ์นั้นแล้ว บอกความที่ตนอันบิดาส่งมาแล้ว.

ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นรับเขาไว้ ด้วยคิดว่า “บุตรสหายของเรา”

แล้วเริ่มบอกมนต์กะเขา ผู้มีความกระวนกระวายอันระงับแล้วโดยวันเจริญ^๑.

สุสิมมาณพนั้น เรียนเร็วด้วย เรียนได้มากด้วย ทรงจำมนต์ที่เรียนแล้วๆ ไม่ให้เสื่อมไป ราวกว่าน้ำมันสีหะอันเขาเทไว้ใน

ภาชนะทองคำ ต่อกาลไม่นานนัก ได้เรียนมนต์ทั้งหมดอันตนพึงเรียนจากปากของอาจารย์

ทำการสาธยายอยู่ ย่อมเห็นเบื้องต้นและท่ามกลางแห่งศิลปะที่ตนเรียนแล้วเท่านั้น, (แต่) ไม่เห็นที่สุด.

เขาเข้าไปหาอาจารย์แล้ว กล่าวว่า “ผมย่อมเห็นเบื้องต้นและท่ามกลางแห่งศิลปะนี้เท่านั้น, ย่อมไม่เห็นที่สุด,”

เมื่ออาจารย์กล่าวว่า “พ่อ แม้ฉันก็ไม่เห็น,’ จึงถามว่า “ข้าแต่อาจารย์ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครจะรู้ที่สุด,’

เมื่ออาจารย์กล่าวว่า “พ่อ ฤๅทั้งหลายเหล่านี้ย่อมอยู่ในปาลีสิปตะ ฤๅเหล่านั้นพึงรู้, เจ้าเข้าไปสู่สำนักของท่านแล้วจงถามเถิด”

จึงเข้าไปหาพระปัจเจกพุทธะทั้งหลายแล้ว ถามว่า “ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายย่อมรู้ที่สุดหรือ?”

ปัจเจก. ไช้ เราทั้งหลายย่อมรู้?”

สุสิมะ. ถ้ากระนั้น ขอท่านทั้งหลาย จงบอกแก่ข้าพเจ้า.

ปัจเจก. เราทั้งหลายย่อมไม่บอกแก่คนไม่ใช่บรรพชิต, ถ้าท่านมีประสงค์ด้วยที่สุด, จงบวชเถิด.

สุสิมมาณพนันรับว่า “ดีละ” แล้วบวชในสำนักพระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น.

ลำดับนั้น พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้นกล่าวแก่ท่านว่า “เธอจงศึกษาข้อนี้ก่อน”

แล้วบอกอภิสมาจาริกวัตร โดยนัยเป็นต้นว่า “ท่านพึงนั่งอย่างนี้, พึงหม่ออย่างนี้.”

ท่านศึกษาอยู่ในอภิสมาจาริกวัตรนั้น เพราะความที่ตนอุปนิสัยสมบูรณ์ ต่อกาลไม่นานนัก ก็ตรัสรู้ปัจเจกสัมโพธิปรากฏในเมืองพาราณสีทั้งสิ้น เป็นราวกะว่าพระจันทร์เต็มดวงปรากฏอยู่ในท้องฟ้าได้เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและเลิศด้วยยศ.

ท่านได้ปรินิพพานต่อกาลไม่นานเลย เพราะความที่แห่งกรรมซึ่งอำนาจผลให้เป็นผู้มีอายุน้อยอันตนทำแล้ว.

ลำดับนั้น พระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย และมหาชน (ช่วยกัน) ทำสรีริกิจของท่านแล้ว

ถือเอาธาตุประดิษฐานพระสถูป^๑ไว้ใกล้ประตูพระนคร.

ฝ่ายสังขพราหมณ์ คิดว่า “บุตรของเราไปนานแล้ว, เราจักรู้ความเป็นไปของเขา”

ปรารถนาจะเห็นบุตรนั้น จึงออกจากเมืองตักกสิลา ถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ เห็นหมู่มหาชนประชุมกันแล้ว คิดว่า

“ในชนเหล่านี้ แม้คนหนึ่งจักรู้ความเป็นไปแห่งบุตรของเราเป็นแน่.” จึงเข้าไปแล้ว ถามว่า

“มาณพชื่อสุสิมมาในที่นี่, ท่านทั้งหลายทราบข่าวคราวของเขาบ้างหรือหนอ?”

มหาชนตอบว่า “เออ พราหมณ์ เรา รู้, สุสิมมาณพนันสาธยายไตรเพท ในสำนักของพราหมณ์ชื่อโน้น บวชแล้ว

ทำให้แจ้งซึ่งปัจเจกโพธิปัญญา ปรินิพพานแล้ว, นี้สถูปของท่านอันเราทั้งหลายให้ตั้งเฉพาะแล้ว.”

สังขพราหมณ์นั้น ประหารพื้นดินด้วยมือ ร้องให้คร่ำครวญแล้ว ไปยังลานพระเจดีย์ ถอนหญ้าขึ้นแล้ว

เอาผ้าห่มนำทรายมาเกลี่ยลงที่ลานพระเจดีย์ ประพรมด้วยน้ำในลักจั่น ทำบูชาด้วยดอกไม้ป่า ยกธงแผ่นผ้าด้วยผ้าสาฎกผูกฉัตรของตนในเบื้องบนแห่งพระสถูปแล้วก็หลีกไป.”

[อานิสถแห่งการบริจาคสุขพอประมาณ]

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในกาลนั้น เราได้เป็นสังขพราหมณ์,

- เราได้ถอนหญ้าในลานพระเจดีย์ ของพระปัจเจกพุทธะชื่อสุสิมมา, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงทำหนทาง ๘ โยชน์ให้ปราศจากตอและหนาม ทำให้สะอาด มีพื้นสม่ำเสมอ,
- เราได้เกลี่ยทรายลงในลานพระเจดีย์นั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงเกลี่ยทรายลงในหนทาง ๘ โยชน์แล้ว;
- เราทำการบูชาด้วยดอกไม้ป่าที่พระสถูปนั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงโปรยดอกไม้สีต่างๆ ลงในหนทาง ๘ โยชน์, น้ำในคงคาในที่ประมาณโยชน์หนึ่ง จึงดาตาศไปด้วยดอกปทุม ๕ สี,
- เราได้ประพรมพื้นที่ในลานพระเจดีย์นั้น ด้วยน้ำในลักจั่น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ฝนโบกขรพรรษาจึงตกลงในเมืองไพศาลี,

๑ สถูป (บาลี ฐ. สันสกฤต สตุป) สิ่งก่อสร้างที่มีรูปโอคว่าซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรรูปขามีสรีระธาตุของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เป็นต้น

• เราได้ยกธงผ่านฟ้าขึ้นและผูกฉัตรไว้บนพระเจดีย์นั้น,
ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ห่องจักรวาลทั้งสี่ จึงเป็นราวากะว่ามีมหรสพเป็นอันเดียวกัน ด้วยธงชัย ธงผ่านฟ้า และฉัตร
ซ้อนๆ กันเป็นต้น ตลอดถึงอกนิภูมภาพ,
ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุดังนี้แล บุชาสักการะนั้น เกิดขึ้นแก่เราด้วยพุทธานุภาพก็หาไม่,
เกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งนาคเทวดาและพรหม ก็หาไม่, แต่ว่า เกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งการบริจาคมีประมาณน้อย
ในอดีตกาล” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบุลย์ เพราะสละสุขพมประมาณเสีย,
ผู้มีปัญญา เมื่อเห็นสุขอันไพบุลย์ ก็พึงสละสุขพมประมาณเสีย
(จึงจะได้พบสุขอันไพบุลย์).”

[แก้อรรถ]

บรรดาเหล่านั้น บทว่า มตตาสุขปริจจาคา ความว่า เพราะสละสุขเล็กน้อย พมประมาณ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มตตาสุข.”
สุขอันโอฬาร ได้แก่ สุขคือพระนิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “สุขอันไพบุลย์”, ความว่า ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบุลย์นั้น.
ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า “ก็ชื่อว่าสุขพมประมาณ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ให้จัดแจงภาคโภชนะภาคหนึ่ง แล้วบริโภคอยู่,
ส่วน ชื่อว่านิพพานสุข อันไพบุลย์ คืออันโอฬาร ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้สละสุขพมประมาณนั้นเสียแล้ว ทำอุโบสถบ้าง ให้ทานบ้าง;
เพราะเหตุนั้น ถ้าบุคคลเห็นสุขอันไพบุลย์ เพราะสละสุขพมประมาณนั้นเสีย อย่างนั้น,
เมื่อเช่นนั้น บัณฑิตเมื่อเห็นสุขอันไพบุลย์นั้นโดยชอบ ก็พึงสละสุขพมประมาณนั้นเสีย.
ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ จบ.

๒. เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกาผู้กินไข่ไก่คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปรทุกุชูปธานน” เป็นต้น.

[แม่ไก่ผูกอาฆาตในนางกุมาริกา]

ได้ยินว่า บ้านหนึ่งชื่อปถมหาระ อยู่ไม่ไกลเมืองสาวัตถี.

ในบ้านนั้น มีชาวประมงอยู่คนหนึ่ง.

เขาเมื่อไปยังเมืองสาวัตถี เห็นไข่เต่าริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีแล้ว ถือเอาไข่เต่าเหล่านั้น ไปสู่เมืองสาวัตถี ให้ต้มในเรือนหลังหนึ่งแล้วเคี้ยวกิน ได้ให้ไข่ฟองหนึ่งแก่กุมาริกาในเรือนนั้น.

นางเคี้ยวกินไข่เต่านั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้น ไม่ปรารถนาซึ่งควรเคี้ยวอย่างอื่น.

ครั้งนั้น มารดาของนาง ถือเอาไข่ฟองหนึ่งจากที่แม่ไก่ไข่แล้ว ได้ให้ (แก่นาง).

นางเคี้ยวกินไข่ฟองนั้นแล้ว อันความอยากในรสผูกแล้ว จำเดิมแต่นั้น ก็ถือเอาไข่ไก่มาเคี้ยวกินเองทีเดียว.

ในเวลาตกฟอง^๑ แม่ไก่เห็นกุมาริกานั้นถือเอาไข่ของตนเคี้ยวกินอยู่ ถูกกุมาริกานั้นเบียดเบียนแล้ว ผูกอาฆาต ตั้งความปรารถนาว่า “บัดนี้ เราเคลื่อนจากอัฐภาพ^๒แล้ว พึงเกิดเป็นยักษ์ฉิณี เป็นผู้สามารถจะเคี้ยวกินทารกของเจ้า” ทำกาลแล้ว บังเกิดเป็นนางแมวในเรือนนั้นนั่นเอง.

[การจ้องเวรกันให้เกิดทุกข์]

แม้นางกุมาริกานอกนี้ ทำกาลแล้ว บังเกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนนั้นเหมือนกัน.

แม่ไก่ตกฟองทั้งหลายแล้ว.

นางแมวมาเคี้ยวกินฟองไข่เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ ก็เคี้ยวกินแล้วเหมือนกัน.

แม่ไก่ทำความปรารถนาว่า “เจ้าเคี้ยวกินฟองไข่ทั้งหลายของเราตลอด ๓ คราว บัดนี้ ยังปรารถนาจะเคี้ยวกินเรา, เราเคลื่อนจากอัฐภาพ^๒แล้ว พึงได้เพื่อเคี้ยวกินเจ้าพร้อมทั้งลูก” เคลื่อนจากอัฐภาพ^๒แล้ว บังเกิดเป็นนางเสือเหลือง.

ฝ่ายนางแมวนอกนี้ ทำกาลแล้วบังเกิดเป็นนางเนื้อ.

ในเวลา นางเนื้อนั้นคลอดแล้ว นางเสือเหลืองก็มาเคี้ยวกินนางเนื้อนั้นพร้อมด้วยลูกทั้งหลาย.

สัตว์ทั้ง ๒ นั้น เคี้ยวกินกันอยู่อย่างนี้ ยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกันใน ๕๐๐ อัฐภาพ

ในที่สุด นางหนึ่งเกิดเป็นยักษ์ฉิณี, นางหนึ่งเกิดเป็นกุลธิดาในเมืองสาวัตถี.

เบื้องหน้าแต่นี้ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในพระคาถาว่า “น หิ เวเรน เวรานี” เป็นอาทิ นั้นแล.

แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า “ก็เวรย่อมระงับด้วยความไม่มีเวร, ย่อมไม่ระงับด้วยเวร,” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ชนทั้ง ๒ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ย่อมปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะก่อทุกข์ในผู้อื่น,
ผู้นั้น เป็นผู้ระคนด้วยเครื่องระคนคือเวร ย่อมไม่พ้นจากเวรได้.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปรทุกขุปรธานน ความว่า เพราะก่อทุกข์ในผู้อื่น. อธิบายว่า “เพราะยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น”.

บาทพระคาถาว่า เวรส์สคคส์สุโ ความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ระคนแล้ว ด้วยเครื่องระคนคือเวร อันตนทำให้แก่กันและกัน ด้วยสามารถแห่งการดำและการดำต่อประการและการประหารตอบ เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า เวรา โส น ปริมจติ ความว่า ย่อมถึงทุกข์อย่างเดียว ตลอดกาลเป็นนิตย์ ด้วยสามารถแห่งเวร.

ในกาลจบเทศนา นางยักษิณีตั้งอยู่ในสหรณะทั้งหลาย สมทานศีล ๕ พ้นแล้วจากเวร,

ฝ่ายกุลธิดานอกนี้ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว,

เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่ จบ.

๓. เรื่องภิกษุชานครภททียะ

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยชานครภททียะ ประทับอยู่ในชาติยาวนาน^๑ ทรงปรารภภิกษุชานครภททียะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยํ ทิ กิจจํ” เป็นต้น.

[ภิกษุละเลยสมณกิจ]

ดังได้สดับมา ภิกษุชานครภททียะเหล่านั้น ได้เป็นผู้ชวนชวยในการประดับเชิงเท้า^๒.

สมจริงตามที่พระอุบาลีเถระ กล่าวไว้ว่า

“ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุชานครภททียะ ตามประกอบความเพียรในการประดับเชิงเท้าชนิดต่างๆ กันอยู่:

ทำเองบ้าง ให้คนอื่นทำบ้าง ซึ่งเชิงเท้าหญ้าธรรมดา

ทำเองบ้าง ให้คนอื่นทำบ้าง ซึ่งเชิงเท้าหญ้าปล้อง เชิงเท้าหญ้ามูกะต่าย เชิงเท้าต้นเป้ง เชิงเท้าผ้ากัมพล,

ย่อมละทิ้งอุทเทส (ศึกษารวมวินัย) ปริปุจฉา (การไต่ถาม) อธิศีล (อินทริยสังวร) อธิจิต (สมถภาวนา) อธิปัญญา (วิปัสสนาภาวนา).

ภิกษุทั้งหลาย ตำนานโทษความที่ทำเช่นนั้นของภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลแด่พระศาสดา.

[พระศาสดาทรงตำหนิโทษแล้วเทศนา]

พระศาสดา ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมาด้วยกิจอย่างอื่นแล้ว ชวนชวยในกิจอย่างอื่นแล้ว ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ก็ ภิกษุละทิ้งสิ่งที่ควรทำ, แต่ยอมทำสิ่งที่ไม่ควรทำ;
อาสวะ^๓ทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น
ผู้มีมานะประดุจไม้้ออันยกขึ้นแล้ว ผู้ประมาทแล้ว;
ส่วนสติอันไปในกาย อันภิกษุเหล่าใด ปรารภด้วยดีเป็นนิตย,
ภิกษุเหล่านั้น มีปกติทำเนืองๆ ในกิจที่ควรทำ ย่อมไม่เสพลสิ่งที่ไม่ควรทำ;
อาสวะทั้งหลายของภิกษุเหล่านั้น ผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า ยํ ทิ กิจจํ ความว่า ก็กรรมมีอาทิอย่างนี้คือ “การค้ำครองศีลชั้นอันหาประมาณมิได้ การอยู่ป่าเป็นวัตร การรักษารัฐคงค์ ความเป็นผู้ยินดีในภาวนา” ซื่อว่าเป็นกิจอันควรทำของภิกษุ จำเดิมแต่กาลบวชแล้ว.

แต่ภิกษุเหล่านี้ละเลย คือทอดทิ้งกิจที่ควรทำของตนเสีย.

บทว่า อุกิจจํ เป็นต้น ความว่า ก็การประดับร่ม การประดับรองเท้า

การประดับเชิงเท้า บาตร โอ^๔ ฆมกรก ประคตเอว อังสะ ซื่อว่าเป็นกิจไม่ควรทำของภิกษุ.

๑ สอนมะลิ.

๒ ปาทูกา เชิงเท้า รองเท้า, รองเท้าไม้

๓ อาสวะมี ๔ คือ กามาสวะ อาสวะคือกาม, ภาวาสวะ อาสวะคือภพ, ทิฏฐาสวะ อาสวะคือความเห็นผิด, อวิชชาสวะ อาสวะคือ อวิชา.

๔ โอ ภาษาเขมรเครื่องเงินอย่างหนึ่งสำหรับใส่ของ รูปคล้ายขัน มีขนาดต่าง ๆ, ต่อมาได้อนุโลมเรียกขันเคลือบทรงสูง ว่า ขันโอ.

อธิบายว่า ภิกษุเหล่าใดทำสิ่งนั้น, อาสวะทั้ง ๔ ย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้ชื่อว่า มีมานะประดุจไม้้ออันยกขึ้นแล้ว เพราะการยกมานะเพียงดั่งไม้้อเที่ยวไป ชื่อว่า ประมาทแล้ว เพราะปล่อยสติ.

บทว่า สูสมารทธา ได้แก่ ประคองไว้ดีแล้ว.

สองบทว่า กายคตา สติ ได้แก่ ภาวนาอันเป็นเครื่องตามเห็นกาย.

บทว่า อกิจจํ ความว่า ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่เสพ คือไม่ทำสิ่งที่ไม่ควรทำนั้น มีการประดับบ่มเป็นต้น.

บทว่า กัจเจ ความว่า ในสิ่งอันตนพึงทำ คือในกรณียะ มีการคุ้มครองศีลชั้นธัมมอันหาประมาณมิได้เป็นต้น จำเดิมแต่กาลบวชแล้ว.

บทว่า สาตจจการิโน ได้แก่ มีปกติทำเนืองๆ คือทำไม่หยุด,

อธิบายว่า อาสวะแม้ทั้ง ๔ ของภิกษุเหล่านั้น ผู้ซึ่งว่ามีสติ เพราะไม่อยู่ปราศจากสติ ผู้ซึ่งว่ามีสัมปชัญญะ เพราะสัมปชัญญะ ๔ อย่าง คือ “สาตถกสัมปชัญญะ สัปปายสัมปชัญญะ โคจรสัมปชัญญะ อสัมโมหสัมปชัญญะ” ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือถึงความสิ้นไป ได้แก่ไม่มี.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ จบ

๔. เรื่องพระลฤณภูภักทียเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลฤณภูภักทียเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“มาตริ ปิตริ หนตวา” เป็นต้น

[อาคันตุกษิขุเข้าเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุอาคันตุกะหลายรูปด้วยกัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ผู้ทรงนั่ง ณ ที่ประทับกลางวัน
ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ขณะนั้น พระลฤณภูภักทียเถระเดินผ่านไปในที่ไม้ไกลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระศาสดา ทรงทราบวาระจิต (คือความคิด) ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นหรือ? ภิกษุนี้เข้ามามารดาบิดาแล้ว เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไปอยู่”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นมองดูหน้ากันและกันแล้ว แล่นไปสู่ความสงสัยว่า “พระศาสดา ตรัสอะไรนอแล?” จึงกราบทูลว่า
“พระองค์ตรัสคำนั้นชื่ออะไร?” เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลเข้ามามารดาบิดา เข้าพระราชผู้กษัตริย์ ๒ พระองค์ และเข้าแวนแคว้น
พร้อมด้วยเจ้าพนักงานเก็บส่วยแล้ว เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปอยู่.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สานจริ ได้แก่ ผู้เป็นไปกับด้วยผู้จัดการส่วยให้สำเร็จ คือเจ้าพนักงานเก็บส่วย.

ก็ในพระคาถานี้ บัณชิตพึงทราบวินิจฉัยว่า ตัณหา ชื่อว่า มารดา เพราะให้สัตว์ทั้งหลายเกิดในภพ ๓ เพราะบาลีว่า
“ตัณหายังบุรุษให้เกิด.”

อัสมิมานะ^๑ ชื่อว่าบิดา เพราะอัสมิมานะอาศัยบิดาเกิดขึ้นว่า “เราเป็นราชโอรสของพระราชานี้ชื่อโน้น
หรือเป็นบุตรของมหาอมาตย์ของพระราชานี้ชื่อโน้น” เป็นต้น.

ทิวฐิตุกษนิต ย่อมอิงสัสสตทิวฐิตุกษนิตและอุจเฉททิวฐิตุกษนิตทั้ง ๒ เหมือนชาวโลกอาศัยพระราชานี้,
เพราะฉะนั้น สัสสตทิวฐิตุกษนิตและอุจเฉททิวฐิตุกษนิต จึงชื่อว่าพระราชานี้ผู้กษัตริย์ ๒ พระองค์.

อายตนะ ๑๒^๒ ชื่อว่าแวนแคว้น เพราะคล้ายคลึงกับแวนแคว้น โดยอรรถว่ากว้างขวาง.

ความกำหนดด้วยอำนาจความยินดี ซึ่งอาศัยอายตนะนั้น ดุจบุรุษเก็บส่วย จัดการส่วยให้สำเร็จ ชื่อว่าเจ้าพนักงานเก็บส่วย.

บทว่า อนิโฆ ได้แก่ ไม่มีทุกข์.

บทว่า พุราหมโณ ได้แก่ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว.

ในพระคาถานี้ มีอธิบายดังนี้

“ผู้ที่มีอาสวะสิ้นแล้ว เพราะกิเลสเหล่านั้นมีตัณหาเป็นต้น อันตนกำจัดได้ด้วยตาบคืออหัตตมรรคญาณ จึงเป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไปอยู่.”

๑ การถือตัวว่าเป็นเรา.

๒ อายตนะภายใน ๖ มีจักขุเป็นต้น. ภายนอก ๖ มีรูปเป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว.

(พระคาถาที่ ๒)

แม้ในพระคาถาที่ ๒ เรื่องก็เหมือนกันเรื่องก่อนนั่นเอง.

แม้ในกาลนั้น พระศาสดา ทรงปรารภพระลกุณภูภักทียเถระเหมือนกัน

เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลฆ่ามารดาบิดา ฆ่าพระราชอาผู้เป็นพราหมณ์ทั้ง ๒ ได้แล้ว
และฆ่าหมวด ๕ แห่งนัวรรณ์มีวิจิกจฉานัวรรณ์
เช่นกับหนทางที่เสื่อโคร่งเที่ยวไปที่ ๕ แล้ว เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปอยู่.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า เทว จ โสติเย คือ ผู้เป็นพราหมณ์ทั้ง ๒ ด้วย.

ก็ในพระคาถานี้ พระศาสดา ตรัสสัตตทิกฺขุและอุจเจททิกฺขุ ให้เป็นพระราชอาผู้เป็นพราหมณ์ทั้ง ๒ เพราะพระองค์เป็นใหญ่ในพระธรรม และเพราะพระองค์เป็นผู้ฉลาดในวิธีเทศนา.

บัณฑิตพึงทราบวิเคราะห์ ในบท เวยยกฺขมปลฺยจมี นี้ว่า

หนทางที่เสื่อโคร่งเที่ยวไป มีภัยรอบด้าน เดินไปลำบาก ชื่อว่าทางที่เสื่อโคร่งเที่ยวไปแล้ว,

แม้วิจิกจฉานัวรรณ์ ชื่อว่าเป็นดุจทางที่เสื่อโคร่งเที่ยวไปแล้ว

เพราะความที่วิจิกจฉานัวรรณ์นั้น คล้ายกับหนทางอันเสื่อโคร่งเที่ยวไปแล้วนั้น,

วิจิกจฉานัวรรณ์เช่นกับหนทางที่เสื่อโคร่งเที่ยวไปแล้วนั้น เป็นที่ ๕ แห่งหมวด ๕ แห่งนัวรรณ์นั้น

เพราะฉะนั้น หมวด ๕ แห่งนัวรรณ์ จึงชื่อว่ามีวิจิกจฉานัวรรณ์เช่นกับหนทางที่เสื่อโคร่งเที่ยวไปแล้วเป็นที่ ๕.

ในพระคาถาที่ ๒ นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า “ก็บุคคลฆ่าหมวด ๕ แห่งนัวรรณ์มีวิจิกจฉานัวรรณ์เช่นกับหนทางที่เสื่อโคร่งเที่ยวไปแล้ว เป็นที่ ๕ นี้ไม่ให้มีส่วนเหลือ ด้วยดาบคืออหัตตมรรคญาณ เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ เที่ยวไปอยู่”

บทที่เหลือ เป็นเช่นกับบทที่มีในก่อนนั้นแล ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณภูภักทียเถระ จบ.

๕. เรื่องนายท้าวสาธุการ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุตรของนายท้าวสาธุการ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุบพุทธ” เป็นต้น.

[เด็ก ๒ คนเล่นขลุบ]

ความพิสดารว่า เด็กในพระนครราชคฤห์ ๒ คน คือ “บุตรของบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ และบุตรของบุคคลผู้เป็นมิฉฉาทิฐิ” เล่นขลุบอยู่ด้วยกันเนืองๆ.

ในเด็ก ๒ คนนั้น บุตรของบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อจะทอดขลุบ ระลึกถึงพุทธานุสสติแล้ว กล่าวว่า “นโม พุทธสส” แล้วจึงทอดขลุบ.

เด็กคนนอกนี้ระลึกเฉพาะพระคุณทั้งหลายของพวกเดียริศแล้ว กล่าวว่า “นโม อรหันตาน” แล้วจึงทอด.

ในเด็ก ๒ คนนั้น บุตรของบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ ย่อมชนะ, เด็กคนนอกนี้ ย่อมแพ้.

บุตรของบุคคลผู้เป็นมิฉฉาทิฐินั้น เห็นกิริยาของบุตรผู้เป็นสัมมาทิฐินั้นแล้ว คิดว่า

“เพื่อนคนนี้ ระลึกแล้วอย่างนั้น กล่าวแล้วอย่างนั้น ทอดขลุบไป จึงชนะเรา, แม้เรา ก็จักทำอย่างนั้น (บ้าง)” ได้ทำการสังสมในพุทธานุสสติแล้ว.

[เด็กผู้เป็นสัมมาทิฐิไปป่ากับบิดา]

ภายหลังวันหนึ่ง บิดาของเด็กผู้เป็นสัมมาทิฐินั้น เขียมเกวียนแล้ว ไปเพื่อต้องการไม้ ได้พาเด็กเมื่อนั้นไปแล้ว บรรทุกเกวียนให้เต็มแล้วด้วยไม้ในดง ชับมาอยู่ (ถึง) ภายนอกเมือง ปล่อยโคไปให้อันมีความสำราญด้วยน้ำ ในที่ใกล้ป่าช้า แล้วได้กระทำการจัดแจงภัต.

ลำดับนั้น โคของเขาเข้าไปสู่เมือง กับหมูโคที่เข้าไปสู่เมืองในเวลาเย็น.

ฝ่ายนายสาธุการเที่ยวติดตามโคอยู่ เข้าไปสู่เมืองแล้วในเวลาเย็น พบโคแล้วจึงออกไปอยู่ ไม่ทันถึงประตู

ก็เมื่อเขายังไม่ทันถึงนั้นแหละ, ประตูปิดเสียแล้ว.

ขณะนั้น บุตรของเขาผู้เดียวเท่านั้น นอนแล้วในภายใต้แห่งเกวียนในส่วนแห่งราตรี ก้าวลงสู่ความหลับแล้ว.

[เจริญพุทธานุสสติป้องกันอมนุษย์ได้]

ก็กรุงราชคฤห์ แม้ตามปกติ ก็มากไปด้วยอมนุษย์.

อนึ่ง เด็กนี้ ก็นอนแล้วในที่ใกล้แห่งป่าช้า.

พวกอมนุษย์ในที่ใกล้แห่งป่าช้านั้น เห็นเขาแล้ว.

อมนุษย์คนหนึ่ง ผู้เป็นมิฉฉาทิฐิ เป็นเสี้ยนหนามต่อพระศาสดา, อมนุษย์คนหนึ่ง เป็นสัมมาทิฐิ.

ในอมนุษย์ทั้ง ๒ นั้น อมนุษย์เป็นมิฉฉาทิฐิกล่าวว่า “เด็กคนนี้เป็นภัคษาหารของพวกเรา, พวกเราจึงเคี้ยวกินเด็กคนนี้.”

อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฐินอกนี้ ห้ามอมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฐินั้น ด้วยคำว่า “อย่าเลย, ท่านอย่าขบใจเลย.”

อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฐินั้น แม้อู่อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฐินั้นห้ามอยู่ ก็ไม่เอื้อเพื่อถ้อยคำของเขา จับเท่าเด็กครามาแล้ว.

ในขณะนั้น เด็กนั้นกล่าวว่า “นโม พุทธสส” เพราะความที่ตนเป็นผู้สั่งสมในพุทธานุสสติ.

อมนุษย์กลัวภัยใหญ่ จึงได้ถอยไปยืนอยู่แล้ว.

[อมนุษย์รักษาและบำรุงเด็กผู้นอนให้ป่าคนเดียว]

ลำดับนั้น อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฐินอกนี้ กล่าวกะอมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฐินั้นว่า

“พวกเราทำสิ่งอันไม่ควรทำเสียแล้ว, พวกเราจงทำทัมทกรรมเพื่อเด็กนั้นเสียเถิด” ดังนี้แล้ว ได้ยื่นรักษาเด็กนั้น.

อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฐิ เข้าไปสู่พระนคร ยังธาตุโภชนะของพระราชาให้เต็มแล้ว นำโภชนะมา.

ต่อมา อมนุษย์แม่ทั้ง ๒ เป็นประจวบมารดาและบิดาของเด็กนั้น ปลุกเด็กนั้นให้ลุกขึ้นแล้ว ให้บริโภครโภชนะนั้น

ประกาศความเป็นไปนั้นแล้ว จาริกอักษรที่ธาตุโภชนะ ด้วยอาณูภาพของยักษ์ ด้วยอธิษฐานว่า

“พระราชาเท่านั้น จงเห็นอักษรเหล่านี้, คนอื่นจงอย่าเห็น” ดังนี้แล้ว จึงไป.

ในวันรุ่งขึ้น พวกราชบุรุษทำความโกลาหลอยู่ว่า “พวกโจรลักเอาภัณฑะคือภาชนะไปจากราชตระกูลแล้ว”

จึงปิดประตูทั้งหลาย แล้วค้นดู เมื่อไม่เห็นในพระนคร จึงออกจากพระนคร ตรวจดูข้างโน้นและข้างนี้

จึงเห็นธาตุอันเป็นวิหารแห่งทองคำบนเกวียนที่บรรทุกพิน

จึงจับเด็กนั้น ด้วยความสำคัญว่า “เด็กนี้เป็นโจร” ดังนี้แล้ว แสดงแต่พระราชา.

[เด็กถูกไต่สวน]

พระราชาทอดพระเนตรเห็นอักษรทั้งหลายแล้ว ตรัสถามว่า “นี่อะไรกัน? พ่อ.”

เด็กนั้น กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่ทราบ, มารดาบิดาของข้าพระองค์มาให้บริโภครโภชนะแล้วได้ยื่นรักษาอยู่, ข้าพระองค์คิดว่า ‘มารดาบิดารักษาเราอยู่’ จึงไม่มีความกลัวเลย เข้าถึงความหลับแล้ว, ข้าพระองค์ทราบเพียงเท่านี้.”

ลำดับนั้น แม่มารดาและบิดาของเด็กนั้น ก็ได้ไปสู่นั้นแล้ว.

พระราชาทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้ว ทรงพาชนทั้ง ๓ นั้น ไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลความเป็นไปทั้งปวงแล้ว ทูลถามว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พุทธานุสสติเท่านั้น ย่อมเป็นคุณชาติเครื่องรักษาหรือหนอแล?

หรือว่า อณูสสติอันแม้มีธัมมานุสสติเป็นต้นก็เป็นคุณชาติเครื่องรักษา.”

[พระศาสดาทรงแสดงฐานะ ๖]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสแก่พระราชานั้นว่า “มหาบพิตร พุทธานุสสติอย่างเดียวนั้น เป็นคุณชาติเครื่องรักษาก็หาไม่ได้,

ก็จิตอันชนเหล่าใดอบรมดีแล้วโดยฐานะ ๖ กิจด้วยการรักษาและป้องกันอย่างอื่น หรือด้วยมนต์และโอสถ

ย่อมไม่มีแก่นขนเหล่านั้น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงฐานะ ๖ ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระพุทธเจ้าเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน,
(ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ.

สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระธรรมเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน,
(ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ.
สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระสงฆ์เป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน,
(ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ.
สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในกายเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน,
(ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ.
ใจของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในอันไม่เบียดเบียน ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน,
(ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ.
ใจของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในภavana ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน,
(ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า สุปปพฺพธํ ปพฺพชฺฌนฺติ ความว่า
(ชนเหล่านั้น) ยึดสติอันไปแล้วในพระพุทธเจ้าหลักอยู่นั้นเทียว เมื่อตื่น ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดี.

บทพระคาถาว่า สทา โคตมสาวกา ความว่า ชื่อว่าเป็นสาวกของพระโคตม เพราะความที่ตนเป็นผู้เกิดแล้วในที่สุดแห่งการพึงแห่งพระพุทธเจ้าโคตมโคตร (และ) เพราะความเป็นอันฟังอนุศาสน์ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นนั่นแล.

สองบทว่า พฺพชฺฌนฺติ สติ ความว่า สติของชนเหล่าใด ปราภพพระพุทธคุณทั้งหลายอันต่างด้วยคุณมีว่า “อติปิ โส ภควา” เป็นต้น เกิดขึ้นอยู่ มีอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์, ชนเหล่านั้น ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดีแม้ในกาลทุกเมื่อ.

ก็ชนเหล่านั้น เมื่อไม่อาจ (เพื่อจะกระทำ) อย่างนั้นได้

ทำซึ่งพุทธานุสสติไว้ในใจ ในวันหนึ่ง ๓ เวลา ๒ เวลา (หรือ) แม้เวลาเดียว ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดีเหมือนกัน.

สองบทว่า ธมฺมคฺตา สติ ความว่า

สติที่ปราภพพระธรรมคุณทั้งหลาย อันต่างด้วยคุณมีว่า “สุวากขาโต ภควตา ธมฺโม” เป็นต้น อันเกิดขึ้นอยู่.

สองบทว่า สงฺฆคฺตา สติ ความว่า

สติที่ปราภพพระสังฆคุณทั้งหลาย อันต่างด้วยคุณมีว่า “สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ” เป็นต้น อันเกิดขึ้นอยู่.

สองบทว่า กายคฺตา สติ ความว่า สติอันเกิดขึ้นอยู่ ด้วยสามารถแห่งอาการ ๓๒ ด้วยสามารถแห่งการอยู่ในป่าช้า ๘ ด้วยสามารถแห่งการกำหนดซึ่งธาตุทั้ง ๔ หรือด้วยสามารถแห่งรูปฌาน มีนิกลสินอันเป็นไปในภายใน เป็นต้น.

สองบทว่า อหีสาย รัตโต ความว่า ยินดีแล้วในภavana (การเจริญภavana) อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุผู้มีใจสรวกด้วยภavana แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่.”

บทว่า ภาวณาย ได้แก่ เมตตภาวนา.

จริงอยู่ ภavana ที่เหลือแม่ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาในบทว่า “ภาวณาย” นี้ เพราะความที่ภavana พระองค์ตรัสไว้แล้วในหนหลังแม่โดยแท้, ถึงดังนั้น เมตตภาวนาเท่านั้น พระองค์ทรงประสงค์เอาในบทว่า “ภาวณาย” นี้.

คำที่เหลือ ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในคาถาดังนี้เทียว.

ในกาลจบเทศนา ทวารนั้น ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล พร้อมด้วยมารดาและบิดาแล้ว.

ครั้นภายหลัง ชนแม่ทั้งหมดบวชแล้วบรรลุประอรหัต.

เทศนาได้มีประโยชน์ แม่แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายท้าวสุภาภักดิ์ จบ.

๖. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยกรุงไพศาลี ประทับอยู่ในป่ามหาวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชีรูปใดรูปหนึ่ง ที่พระธรรมสังคากจารย์ กล่าวหมายเอาว่า

“ภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชี รูปใดรูปหนึ่ง อยู่ในราวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ใกล้เมืองไพศาลี.

ก็โดยสมัยนั้นแล ในกรุงไพศาลี มีการเล่นมหรสพตลอดคืนยิ่งรุ่ง.

ครั้งนั้นแล ภิกษุนั้น ได้ยินเสียงกีกก้องแห่งดนตรีที่เขาตีแล้วและประโคมแล้ว คร่ำครวญอยู่ กล่าวคาถาในเวลานี้ว่า

“พวกเราผู้เดียว ย่อมอยู่ในป่า เหมือนไม้ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่า,
ในราตรีเช่นนี้ บัดนี้ ใครเล่าที่เร็วกว่าพวกเรา.”

ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ทุปฺปพฺพชฺชํ ทฺรภฺริมํ” เป็นต้น.

[เสียงกีกก้องเป็นปรปักษ์ต่อสมณเพศ]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเป็นราชโอรสในแคว้นวัชชี สละราชสมบัติที่ถึงแล้วตามวาระ บวชแล้ว, ในกรุงไพศาลี

เมื่อทั่วทั้งพระนคร อันเขาประดับแล้ว ด้วยเครื่องประดับทั้งหลาย มีธงชัยและธงแผ่นผ้า เป็นต้น

กระทำให้นื่องเป็นอันเดียวกันกับชั้นจาตุมาหาราช,

เมื่อวาระเป็นที่เล่นมหรสพ ตลอดคืนยิ่งรุ่ง ในวันเพ็ญเป็นที่บานแห่งดอกโกมุทเป็นไปอยู่,

ได้ยินเสียงกีกก้องแห่งดนตรี มีกลองเป็นต้นที่เขาตีแล้ว และเสียงดนตรีมีพิณเป็นต้น ที่เขาประโคมแล้ว,

เมื่อพระราช ๗,๗๐๗ พระองค์ และข้าราชการบริพารทั้งหลาย มีอุปราชและเสนาบดี เป็นต้นของพระราชเหล่านั้น

ก็มีจำนวนเท่ากันเหมือนกัน ซึ่งมีอยู่ในกรุงไพศาลี ประดับประดาแล้ว ก้าวลงสู่ถนนเพื่อต้องการจะเล่นนักษัตร,

จงกรมอยู่ ที่จงกรมใหญ่ ประมาณ ๖๐ ศอก เห็นพระจันทร์เต็มดวงเด่นอยู่ในกลางท้องฟ้า ยืนฟังแผ่นกระดาน

ณ ที่สุดจงกรมแล้ว มองดูอัตราภาพประดุกไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า เพราะความที่ตนเว้นแล้วจากผ้าสำหรับโปกและเครื่องอสังการ

คิดอยู่ว่า “คนอื่นที่เร็วกว่าเรา มีอยู่หรือหนอ?”

แม้ประกอบด้วยความมีการอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นต้นตามปกติ ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้นแล้ว ในขณะนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น.

[เทวดากล่าวคาถาให้เกิดความสังเวช]

ท่านได้ยินคาถานี้ ซึ่งเทวดาผู้สิงอยู่ในไพรสนต์นั้นกล่าวว่า

“ท่านผู้เดียว อยู่ในป่า เหมือนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า,
ชนเป็นอันมาก ย่อมกระหึ่ม^๑ต่อท่านนั้น
ราวจะว่าพวกสัตว์นรก กระหึ่มต่อชนทั้งหลาย ผู้ไปสู่สวรรค์ ฉะนั้น.”

ด้วยความประสงค์ว่า “เราจักยังภิกษุนี้ให้สังเวช” ในวันรุ่งขึ้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง.

๑ เดินกลับไปกลับมา

๒ กระหึ่ม ครัมใจ, ภูมิภาค, อิมใจ

[พระศาสดาทรงแสดงทุกข์ ๕ อย่าง]

พระศาสดา ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ประสงค์จะทรงประกาศความที่ขมราวาสเป็นทุกข์ จึงทรงรวบรวมทุกข์ ๕ อย่างแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“การบวชก็ยาก การยินดียก็ยาก เรือนที่ปกครองไม่ดี ให้เกิดทุกข์
การอยู่ร่วมกับผู้เสมอกัน^๑ เป็นทุกข์
ไม่พึงเป็นผู้เดินทางไกล และไม่พึงเป็นผู้อันทุกข์ติดตาม.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ความว่า ชื่อว่า การละกองแห่งโกศน้อยก็ตาม มากก็ตาม และเครื่องญาติ บวชมอบอุระ^๒ ในศาสนานี้ เป็นการยาก.

บทว่า ความว่า การที่กุลบุตรแม้บวชแล้วอย่างนั้น สืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิต ด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ยินดียิ่ง ด้วยสามารถแห่งการคุ้มครองกองแห่งศีลไม่มีประมาณและบำเพ็ญข้อปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมให้บริบูรณ์ เป็นการยาก.

บทว่า ความว่า ก็ราชกิจของพระราชา อิศรกิจของอิสรชนทั้งหลาย อันผู้ครองเรือนต้องนำไป, ชนข้างเคียงและสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติธรรม อันผู้ครองเรือนต้องสงเคราะห์, แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ การครองเรือนก็เต็มได้โดยยาก เหมือนหม้อที่ทะลุและมหาสมุทร; เพราะฉะนั้น ชื่อว่าเรือนเหล่านั้น ที่ปกครองไม่ดี จึงชื่อว่าให้เกิดทุกข์ คือให้ลำบากเพื่อจะอยู่ครอบครอง^๓ เพราะเหตุนี้มันแล.

บาทพระคาถาว่า ความว่า จริงอยู่ ชนเหล่าใด เป็นคฤหัสถ์ แม้เสมอกันโดยชาติ โคตร ตระกูล และโกศ ก็ตาม เป็นบรรพชิต เสมอกันโดยคุณทั้งหลาย มีศีล อาจารย์ และพาสุสัจจะเป็นต้นก็ตาม (แต่) กล่าวคำเป็นต้นว่า “ท่านเป็นใคร? เราเป็นใคร?” เป็นผู้ชวนช่วยในอธิกรณ์อยู่, ชนเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ไม่เสมอกัน, ชื่อว่าการอยู่ร่วมกับชนเหล่านั้น เป็นทุกข์.

บาทพระคาถาว่า ความว่า ชนเหล่าใด ชื่อว่าผู้เดินทางไกล เพราะความเป็นผู้ดำเนินไปสู่ทางไกล กล่าวคือ วัฏฏะ; ชนเหล่านั้น ถูกทุกข์ติดตามแท้.

สองบทว่า ความว่า แม้ความเป็นผู้อันทุกข์ติดตาม ก็เป็นทุกข์ แม้ความเป็นผู้เดินทางไกล ก็เป็นทุกข์; เพราะฉะนั้น บุคคลไม่พึงเป็นผู้ชื่อว่าเดินทางไกล เพราะการเดินทางไกล กล่าวคือ วัฏฏะ คือ ไม่พึงเป็นผู้อันทุกข์มีประการดังกล่าวแล้วติดตามด้วย.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุหนึ่งเบื่อง่ายในทุกข์ที่พระองค์ตรัสในฐานะ ๕ แล้ว ทำลายสังโยชน์อันเป็นเบื้องต้น^๔ ๕ อันเป็นส่วนเบื้องต้น^๕ ๕ ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุวัชชีบุตร จบ.

๑ ตามนัยอรรถกถา ประสงค์จะให้หมายความว่า การอยู่ร่วมกับผู้ไม่เสมอกัน.

๒ ถวายชีวิต

๓ อีกนัยหนึ่ง อวสิตุ ๒ เปฯ ทุกขา แปลว่า คือ การอยู่ครอง (เรือน) ชื่อว่าให้ลำบาก เพราะเหตุนี้มันแล.

๔ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพทปราคาส กามราคะ ปฏิฆะ

๕ รุปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

๗. เรื่องจิตตคฤหบดี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภจิตตคฤหบดี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุทโธ สีเลน สมปนโน” เป็นต้น.

[ลากสักการะเกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี]

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในวรรณนาแห่งพระคาถา ในพาลวรรคว่า “อสนต์ ภาวมิจฺเจยฺย” เป็นต้น.

แม้พระคาถา (นี้) ก็มาแล้วในพาลวรรคนั้นเหมือนกัน.

จริงอยู่ ในพาลวรรคนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า “(พระอานนทเถระ ทูลถามพระศาสดาว่า) “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สักการะนี้เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั้น แม่ผู้มาสู่สำนักของพระองค์ท่านนั้นหรือ? หรือแม่ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน?”

พระศาสดา ตรัสว่า “อานนท เมื่อจิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเราก็คือ ไปในที่อื่นก็ดี, สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น, เพราะอุบาสกนี้ เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยศีล, อุบาสกผู้เป็นปานนี้ ย่อมไปประเทศใดๆ; ลากสักการะ ย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้นๆ ที่เดียว” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศ และโภคะ
จะไปประเทศใดๆ, ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้นๆ ที่เดียว.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุทโธ ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศรัทธาอันเป็นโลกียะและโลกุตระ.

บทว่า สีเลน ความว่า ศีลมี ๒ อย่าง คือ ศีลสำหรับผู้ครองเรือน ศีลสำหรับผู้ไม่ครองเรือน, ใน ๒ อย่างนั้น ศีลสำหรับผู้ครองเรือน พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาในบทนี้, ความว่า ผู้ประกอบด้วยศีลสำหรับผู้ครองเรือนนั้น.

บทพระคาถาว่า ยโสโภคสมปิโต ความว่า ผู้ประกอบแล้ว

ด้วยยศสำหรับผู้ครองเรือน กล่าวคือ ความมีอุบาสก ๕๐๐ เป็นบริวาร เช่นของชนทั้งหลายมีอนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น และด้วยโภคะ ๒ อย่าง (คือ) โภคะมีทรัพย์และข้าวเปลือก เป็นต้น อย่าง ๑ กล่าวคืออริยทรัพย์ ๗ อย่าง ๑.

สองบทว่า ยํ ยํ เป็นต้น ความว่า กุลบุตรผู้เห็นปานนี้ ไปสู่ประเทศใดๆ ในทิศทั้งหลายมีปรีติมทิศ เป็นต้น;

ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้วในประเทศนั้นๆ ด้วยลากและสักการะเห็นปานนั้นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องจิตตคฤหบดี จบ.

๘. เรื่องนางจุฬาสุภักทา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภธิดาของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ชื่อจุฬาสุภักทา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ทุเร สนโต ปกาเสนติ” เป็นต้น.

[สองเศรษฐีทำกติกากัน]

ดังได้ลำดับมา เศรษฐีบุตร ชื่ออุคคะ ชาวอุคคนคร ได้เป็นสหายของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตั้งแต่เวลาที่ยังเป็นหนุ่ม.

สหายทั้ง ๒ นั้น เรียนศิลปะอยู่ในตระกูลอาจารย์เดียวกัน ทำกติกากันว่า

“ในเวลาที่เราทั้ง ๒ เจริญวัย เมื่อบุตรและธิดาเกิดแล้ว, ผู้ใดขอธิดาเพื่อประโยชน์แก่บุตร: ผู้นั้นต้องให้ธิดาแก่ผู้นั้น”

เขาทั้ง ๒ เจริญวัยแล้ว ดำรงอยู่ในตำแหน่งเศรษฐีในนครของตนๆ.

สมัยหนึ่ง อุคคะเศรษฐี ประกอบการค้าขาย ได้ไปยังกรุงสาวัตถีด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม.

อนาถบิณฑิกเศรษฐี เรียกนางจุฬาสุภักทาธิดาของตนมาสั่งว่า

“แม่ บิดาของเจ้าชื่ออุคคะเศรษฐีมา, กิจที่ควรทำแก่เขา จงเป็นภาระของเจ้า.”

[อุคคะเศรษฐีขอนางจุฬาสุภักทาเพื่อบุตร]

นางรับว่า “ดีละ” จึงจัดโภชนะมีแกละกับเป็นต้น ด้วยมือของตนเอง จำเดิมแต่วันอุคคะเศรษฐีนั้นมา,

เตรียมวัตถุต่างๆ มีระเบียบดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้เป็นต้นไว้,

ในเวลาบริโภค ก็จักน้ำสำหรับอาบไว้ (คอย) ท่านเศรษฐีนั้น ตั้งแต่เวลาอาบน้ำไป ย่อมทำกิจทุกอย่างสำเร็จเรียบร้อย.

อุคคะเศรษฐี เห็นอาการสมบัติของนางสุภักทานั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใส ในวันหนึ่ง นั่งอยู่กับอนาถบิณฑิกเศรษฐี

ด้วยถาดอันปรารภความสุขแล้ว ให้นางบิณฑิกเศรษฐีระลึก ด้วยถ้อยคำว่า

“ในเวลายังเป็นหนุ่ม เราทั้ง ๒ ทำกติกากันอย่างนี้ไว้แล้ว” จึงขอนางจุฬาสุภักทา เพื่อประโยชน์แก่บุตรของตน.

แต่อุคคะเศรษฐีนั้น โดยปกติเป็นมิถิลาปฏิญญา; เพราะฉะนั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงกราบทูลความนั้นแต่พระศัพท

อันพระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยของอุคคะเศรษฐีแล้วทรงอนุญาต, จึงปรึกษากับภรรยา แล้วรับคำของอุคคะเศรษฐีนั้น

กำหนดวัน (แต่งงาน) แล้ว, ทำสักการะเป็นอันมาก เหมือนอย่างธัญชัยเศรษฐีให้นางวิสาขาผู้เป็นธิดา แล้วส่งไปฉะนั้น,

เรียกนางสุภักทามาแล้ว

ให้โอวาท ๑๐ ข้อ เป็นต้นว่า “แม่ธรรมดาสตรีผู้อยู่ในตระกูลพ่อผู้ ไม่ควรนำไฟภายในออกไปภายนอก”

โดยนัยที่ธัญชัยเศรษฐีให้แก่นางวิสาขานั้นแล

เมื่อจะส่งไป ยึดเอากุฎุมพี ๘ คนให้เป็นผู้รับรองว่า “ถ้าโทษของธิดาข้าพเจ้า เกิดขึ้นในที่ไปแล้ว, พวกท่านต้องชำระ,”

ในวันวันที่ส่งธิดานั้นไป ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว, ส่งธิดาไปด้วยสักการะเป็นอันมาก

ประหนึ่งจะแสดงความเจริญแห่งผลสุจริตทั้งหลาย อันธิดาทำไว้แล้วในภพก่อน ให้ปรากฏแก่ชาวโลก.

ในเวลานางถึงอุคคนครโดยลำดับ มหาชนพร้อมทั้งตระกูลพ่อผู้ ได้ทำการต้อนรับ.

ฝ่ายนางจุฬาสุภักทานั้น แสดงตนแก่ชาวนครทั้งสิ้น เหมือนนางวิสาขา เพื่อทำสิริสมบัติของตนให้ปรากฏ ยืนอยู่บนรถ เข้าไปสู่นคร รับเครื่องบรรณาการที่ชาวนครส่งมาแล้ว ส่งไป (ตอบแทน) แก่ชนเหล่านั้นๆ ด้วยสามารถแห่งวัตถุตามสมควร ได้ทำชาวนครทั้งสิ้นให้เนื่องเป็นอันเดียวกับด้วยคุณของตน.

[พ่อผัวให้นางจุฬาสุภักทาไหว้ซีเปลือย]

ก็ในวันมงคลเป็นต้น พ่อผัวของนาง เมื่อจะทำสักการะแก่พวกซีเปลือย ส่งไปด้วยคำว่า “นางจงมาไหว้พระสมณะทั้งหลายของพวกเรา.”

นางไม่อาจเพื่อจะดูซีเปลือยทั้งหลาย เพราะละอาย ไม่ปรารถนาจะไป.

พ่อผัวนั้น แม่ส่ง (ข่าว) ไปบ่อยๆ ถูคนางห้ามแล้ว จึงโกรธพูดว่า “พวกเธอจงขับไล่มันไปเสีย.”

นางคิดว่า “พ่อผัวไม่อาจยกโทษแก่เรา เพราะเหตุไม่สมควรได้” ให้คนเรียกกุฎุมพีมาแล้ว บอกความนั้น.

กุฎุมพีเหล่านั้น ทราบความที่นางไม่มีโทษ จึงให้เศรษฐียินยอมแล้ว.

เขาบอกแก่ภรรยาว่า “ลูกสะใภ้ไม่ไหว้พระสมณะทั้งหลายของเรา ด้วยเข้าใจว่า “เป็นผู้ไม่มีความละอาย.”

ภรรยาเศรษฐีนั้น คิดว่า “พวกสมณะของลูกสะใภ้ เป็นเช่นไรหนอแล? นางสรรเสริญพระสมณะเหล่านั้นเหลือเกิน” ให้คนเรียกนางมาแล้ว พูดว่า

“พวกพระสมณะของเจ้าเป็นเช่นไร?

เจ้าจึงสรรเสริญพระสมณะเหล่านั้นหนักหนา.

พระสมณะเหล่านั้น มีปกติอย่างไร? มีสมาธิอย่างไร?

เจ้าอันเราถามแล้ว จงบอกเรื่องนั้นแก่เรา.”

ลำดับนั้น นางสุภักทาประกาศคุณทั้งหลายของพระพุทธรเจ้าและพระสาวกของพระพุทธรเจ้า แก่แม่ผัวนั้นอยู่ ให้แม่ผัวยินดีแล้ว ด้วยคำทั้งหลายมีเป็นต้นอย่างนี้ว่า

[ลูกสะใภ้บอกสมณภาพแก่แม่ผัว]

“ท่านผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ท่านเดินยืนเรียบร้อย,

มีจักขุทอดลง พูดพอประมาณ, พวกสมณะของฉัน เป็นเช่นนั้น.

กายกรรมของท่าน สะอาด. วจีกรรมไม่มัวหมอง, มโนกรรมหมดจดดี.

พวกสมณะของฉัน เป็นเช่นนั้น.

ท่านไม่มีมลทิน มีรัศมีดุจสังข์และมุกดา บริสุทธิ์ทั้งภายในภายนอก

เต็มแล้วด้วยธรรมอันหมดจดทั้งหลาย. พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น.

โลกพุดขึ้นเพราะลาภ และพุดลงเพราะเสื่อมลาภ, ท่านผู้ตั้งอยู่อย่างเดียว

เพราะลาภและเสื่อมลาภ. พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น.

โลกพุดขึ้นเพราะยศและพุดลงเพราะเสื่อมยศ, ท่านผู้ตั้งอยู่อย่างเดียว

เพราะยศและเสื่อมยศ. พวกสมณะของฉัน เป็นเช่นนั้น.

โลกพุดขึ้นเพราะสรรเสริญ และพุดลงแม่เพราะนินทา, ท่านผู้สม่าเสมอ
ในเพราะนินทาและสรรเสริญ, พวกสมณะของฉัน เป็นเช่นนั้น.
โลกพุดขึ้นเพราะสุข และพุดลงแม่เพราะทุกข์, ท่านไม่หวั่นไหว
ในเพราะสุขและทุกข์, พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น.”

[นางจุฬาสุภทัตทานิมนต์ภิกษุสงฆ์ฉันอาหาร]

ลำดับนั้น แม่ผัวกล่าวกะนางว่า “เจ้าอาจแสดงสมณะทั้งหลายของเจ้า แม่แก่พวกฉันได้หรือ” เมื่อนางตอบว่า “อาจ” จึงพุดว่า “ถ้ากระนั้น เจ้าจงทำโดยประการที่พวกฉันจะเห็นสมณะเหล่านั้น.”

นางรับว่า “ดีละ” ตระเตรียมมหาทานเพื่อภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขแล้ว ยืนอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน ผินหน้าไปเฉพาะพระเศวตวัน ไหว้โดยเคารพด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ระลึกพระพุทธรูปคุณทั้งหลาย ทำการบูชาด้วยของหอม เครื่องอบ ดอกไม้และธูป กล่าว (อัญเชิญ) ว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้านิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข เพื่อฉันเช้าในวันพรุ่งนี้, ด้วยสัญญาของข้าพเจ้านี้ ขอพระศาสดาจงทรงทราบว่าเป็นผู้ฉันข้าพเจ้านิมนต์แล้ว” ดังนี้แล้ว จึงชั้ดดอกมะลิ ๘ กำไปในอากาศ. ดอกไม้ทั้งหลาย ลอยไป เป็นพาดานอันสำเร็จด้วยระเบียบดอกไม้อันได้คงที่อยู่เบื้องบนพระศาสดา ผู้ทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔.

[สัตบุรุษย่อมปรากฏในที่ไกล]

ในขณะนั้น แมื่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสดับธรรมกถาแล้ว นิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้. พระศาสดา ตรัสว่า “คฤหบดี อาตมภาพรับภัตตรเพื่อฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว,” เมื่อนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนอื่นมาก่อนกว่าข้าพระองค์ ไม่มี, พระองค์ทรงรับภัตตรของใครหนอแล?” ตรัสว่า “คฤหบดี นางจุฬาสุภทัตทานิมนต์ไว้แล้ว.” เมื่อท่านเศรษฐีกล่าวว่า “นางสุภทัตทาอยู่ในที่ไกลในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์แต่ที่นี้มีไซหรือ? พระเจ้าข้า” ตรัสว่า “จะ คฤหบดี, ก็สัตบุรุษทั้งหลาย แม้อยู่ในที่ไกล ย่อมปรากฏเหมือนยืนอยู่เฉพาะหน้า” ดังนี้ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ไกล เหมือนภูเขาคิมพานต์,
(ส่วน) อสัตบุรุษ ย่อมไม่ปรากฏในที่นี้,
เหมือนลูกศรอันเขาชั้ด (ยิง) ไปในราตรี ฉะนั้น.”

[แก่อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุนโต เป็นต้น ความว่า
ปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า สัตบุรุษ เพราะความที่กิเลสทั้งหลายมีรากจะเป็นต้น สงบแล้ว, แต่ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์สัตว์ผู้มีอิการ (บุญ) อันทำไว้แล้ว ในพระพุทธรูปเจ้าในปางก่อน มีกุศลมูลสั่งสมไว้แล้ว (และ) อบรมภาวนาแล้วว่า “สัตบุรุษ.”
บทว่า ปกาเสนติ ความว่า แม้อยู่ในที่ไกล เมื่อมาสู่คลองพระญาณแห่งพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าย่อมปรากฏได้.

บทว่า หิมวันโตว ความว่า เหมือนอย่างว่า ภูเขาหิมพานต์กว้าง ๓๐๐๐ โยชน์ สูง ๕๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘ หมื่น ๔ พัน ย่อมปรากฏแม้แก่ชนทั้งหลายผู้ยืนอยู่ในที่ไกล เหมือนตั้งอยู่เฉพาะหน้า ฉันทะ; สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมปรากฏ ฉันทะนั้น.

บทว่า อสนเตตถ ความว่า

บุคคลพาล นักในทิวฏฐธรรม มีปรโลกอันผ่านไปแล้ว เห็นแก่อามิส บวชเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ชื่อว่า อสัตบุรุษ, อสัตบุรุษเหล่านั้น แม่นั่งในที่นี้ คือ ในที่ใกล้มณฑลแห่งพระชานูเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏ คือ ย่อมไม่ทราบ.

สองบทว่า รตตี ชิตตา คือเหมือนลูกศรที่ยิงไปในราตรีคือ ในที่มืด ประกอบด้วยองค์ ๔.^๑

อธิบายว่า อสัตบุรุษเหล่านั้น ย่อมไม่ปรากฏเพราะความไม่มีแห่งบุรพเหตุ ซึ่งเป็นอุปนิสัยเห็นปานนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิรมิตทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

[วิสกรรมนิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลัง]

แม้ท้าวสักกเทวราชแล ทรงทราบว่า “พระศาสดา ทรงรับนิมนต์ของนางจุฬาสุกัทยาแล้ว” ทรงบังคับวิสกรรมเทพบุตร^๒ว่า “ท่านจงนิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลังแล้ว นำภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ไปสู่อุคคนครในพรุ่งนี้.”

ในวันรุ่งขึ้น วิสกรรมเทพบุตรนั้น นิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลัง แล้ว ได้ยืนอยู่ที่ประตูแห่งพระเชตวัน.

พระศาสดาทรงเลือกแล้ว พาภิกษุชีนาสพผู้บริสุทธ์ทั้งนั้น ๕๐๐ รูป พร้อมด้วยบริวารทรงนั่งในเรือนยอดแล้ว ได้เสด็จไปยังอุคคนคร.

[อุคคเศรษฐีกลับมาเยี่ยมใส่ในพระพุทธศาสนา]

แม้อุคคเศรษฐี พร้อมด้วยบริวาร แลดูทางเสด็จมาแห่งพระตถาคต โดยนัยอันนางสุกัทยาให้แล้ว

เห็นพระศาสดาเสด็จมาด้วยสิริสมบัติใหญ่ เป็นผู้มิใช่ลืมใส่แล้ว ทำสักการะด้วยวัตถุทั้งหลาย มีระเปียบดอกไม้เป็นต้น ต้อนรับแล้ว ถวายบังคม ถวายมหาทาน นิมนต์ซ้ำอีก ได้ถวายมหาทานสิ้น ๗ วัน.

แม้พระศาสดา ทรงกำหนดธรรมเป็นที่สบายของเศรษฐีนั้นแล้ว ทรงแสดงธรรม.

สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ทำเศรษฐีนั้นให้เป็นต้น ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว.

พระศาสดา เพื่อทรงอนุเคราะห์นางสุกัทยา จึงรับสั่งให้พระอนุรุทธเถระกลับ ด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงพักอยู่ในที่นี้แหละ” แล้วได้เสด็จไปยังกรุงสาวัตถีทีเดียว.

ตั้งแต่นั้นมา นครนั้น ได้มีศรัทธาเลื่อมใส ดั่งนี้แล.

เรื่องนางจุฬาสุกัทยา จบ.

๑ วันแรม ๑๔-๑๕ ค่ำ ๑ เที่ยงคืน ๑ ดงทึบ ๑ ก้อนเมฆ ๑.

๒ วิสกรรม วิสสุกมม พระวิษณุกรรม, ชื่อเทวดาองค์หนึ่งซึ่งชำนาญในการช่างทั้งปวง

๙. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อเอกวิหารี^๑ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “เอกาสนิ” เป็นต้น.

[พวกภิกษุทูลเรื่องพระเถระแต่พระศาสดา]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น ได้เป็นผู้ปรากฏในระหว่างแห่งบริษัท ๔ ว่า “นั่งอยู่แต่ผู้เดียว เดินแต่ผู้เดียว ยืนแต่ผู้เดียว.”

ต่อมาภิกษุทั้งหลาย กราบทูลพระเถระนั้นแต่พระตถาคตว่า “พระเถระนี้ ชื่อว่า มีรูปอย่างนี้ พระเจ้าข้า.”

[ภิกษุพึงเป็นผู้สัจ]

พระศาสดา ประทานสาธุการว่า “สาธุ สาธุ” ดังนี้แล้วทรงสั่งสอนว่า “ธรรมตาภิกษุ พึงเป็นผู้สัจ”

แล้วตรัสอานิสงสีในวิเวก แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียว ที่นอนคนเดียว,
พึงเป็นผู้เดียว ไม่เกียจคร้านเที่ยวไป เป็นผู้เดียว ทรมานตน
เป็นผู้ยินดียิ่งในราวป่า.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า เอกาสนิ เอกเสยยิ ความว่า

ที่นั่งของภิกษุผู้ไม่ละมุลกัมมัญฐาน นั่งแม้ในท่ามกลางแห่งภิกษุตั้งพันด้วยการทำไว้ในใจนั้นนั่นแล ชื่อว่า ที่นั่งคนเดียว.

ก็ที่นั่งของภิกษุ ผู้เข้าไปตั้งสติไว้แล้ว นอนเหนือที่นอนอันเขาปูไว้ ในปราสาทเช่นกับโลหปราสาทก็ดี

ในท่ามกลางภิกษุตั้งพันรูปก็ดี เป็นที่รองผ้าลาดอันวิจิตร อันควรแก่ค่ามาก โดย (ตะแคง) ช้างขวา

ด้วยมนสิการในมุลกัมมัญฐาน ชื่อว่าที่นั่งคนเดียว.

ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียวและที่นั่งคนเดียวเห็นปานนั้น.

บทว่า อุตุนทิตโต ความว่า ภิกษุเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน ด้วยการอาศัยกำลังแข็งแรงชีวิต เที่ยวไปแต่ผู้เดียวในทุกๆ อิริยาบถ.

บาทพระคาถาว่า เอโก ทมยตตานิ ความว่า เป็นผู้เดียวเท่านั้นฝึกตน

ด้วยสามารถแห่งการตามประกอบกัมมัญฐานในที่ทั้งหลายมีที่พักกลางคืนเป็นต้น แล้วบรรลุมรรคและผล.

บาทพระคาถาว่า วนนุต รมิตโต สียา ความว่า ภิกษุเมื่อฝึกตนอย่างนั้น ชื่อว่า พึงเป็นผู้ยินดียิ่ง ในราวป่าอันสัจจากเสียงทั้งหลาย มี

เสียงสตรีและบุรุษเป็นต้นทีเดียว. เพราะภิกษุผู้มีปกติอยู่พลุกพล่าน ไม่อาจฝึกตนอย่างนั้นได้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก บรรลุมรรคผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

ตั้งแต่นั้นมา มหาชนย่อมปรารถนาการอยู่คนเดียวเท่านั้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี จบ.

ปกิณณวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๑ จบ

๒๒. นรยวรกค วรรณนา

๑. เรื่องนางปริพาชกาชื่อสุนทร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางปริพาชกาชื่อสุนทร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อภิวาที” เป็นต้น.

[พวกเดียรฉัตรคิดตัดลาภสักการะพระศาสดา]

เรื่องมาโดยพิสดารในอุทานนั้นแล้ว

“ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาค เป็นผู้อันมหาชนสักการะ ทำความเคารพ นับถือ บูชาแล้ว” เป็นต้น.

ส่วนเนื้อความย่อในเรื่องนี้ มีดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า เมื่อลาภสักการะ เช่นกับห้วงน้ำใหญ่แห่งปัญจมหานทีเกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์แล้ว, พวกอัญญาเดียรฉัตรก็เสื่อมลาภสักการะ เป็นผู้อับแสง ประหนึ่งหิ่งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น ร่วมประชุมปรึกษากันว่า “ตั้งแต่กาลแห่งพระสมณโคดมอุบัติขึ้น พวกเราก็เสื่อมลาภสักการะ, ใครๆ ย่อมไม่รู้แม้ความที่เราทั้งหลายมีอยู่, พวกเราจะพึงรวมกันกับใครหนอ? ก่อโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม แล้วยังลาภสักการะของเธอให้เสื่อมสูญ.”

[พวกเดียรฉัตรให้นางสุนทรทำลายพระเกียรติพระศาสดา]

ครั้งนั้น ความคิดได้เกิดขึ้นแก่อัญญาเดียรฉัตรเหล่านั้นว่า “พวกเราร่วมกับนางสุนทร จักสามารถ (ทำได้).”

วันหนึ่ง พวกเขา (แกล้ง) ไม่สนทนากะนางสุนทร ผู้เข้าไปยังตติยาราม ให้อ่านแล้วยืนอยู่.

นางแม่ปราศรัยบ่อยๆ ก็ไม่ได้คำตอบ จึงถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย ถูกใครๆ เบียดเบียนบ้างหรือ?”

เดียรฉัตร. น้องหญิง นางไม่เห็นพระสมณโคดมที่เพ็ญเบียดเบียนพวกเรา ทำให้เสื่อมลาภสักการะหรือ?

นางสุนทร. ดิฉันควรจะทำอย่างไร ในเรื่องนี้?

เดียรฉัตร. น้องหญิง นางแล มีรูปสวย ถึงความเป็นผู้งามเลิศ จงยกโทษขึ้นแก่พระสมณโคดม แล้วให้มหาชนเชื่อถ้อยคำ ทำให้เสื่อมลาภสักการะ.

นางสุนทรนั้น รับรองว่า “ดีละ” แล้วหลีกไป

ตั้งแต่นั้นมา นางถือเอาสิ่งของมีระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ การบูชา และของเผ็ดร้อน เป็นต้น

ในเวลาเย็น เดินบ่าหน้าตรงไปยังพระเชตวัน ในเวลาที่มหาชนฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา แล้วย้อนเข้าพระนคร, ถูกมหาชนถามว่า “ไปไหน” ก็ตอบว่า “ไปสำนักพระสมณโคดม, ฉันทอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดม” แล้วอยู่ในตติยารามแห่งใดแห่งหนึ่ง

อย่างลงสู่ทาง (ที่ไปยัง)พระเชตวันแต่เช้าตรู่ เดินบ่าหน้าสู่พระนคร, นางถูกมหาชนถามว่า “ไปไหน สุนทร?”

ตอบว่า “ฉันทอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดม ให้ท่านยินดีด้วยความยินดีเพราะกิเลสแล้ว จึงกลับมา.”

[พวกภิกษุถูกพวกเดียรฉัตรหาว่าข่านางสุนทร]

แต่นั้นมา โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน พวกเดียรฉัตรให้กหาปณะแก่พวกนักเลงแล้วกล่าวว่า “พวกท่านจงไปข่านางสุนทร แล้วหมกไว้ที่ระหว่งกองหยากเยื่อแห่งระเบียงดอกไม้ ที่ใกล้พระคันธกุฎีของพระสมณโคดม แล้วกลับมา.”

พวกนักเลงก็ได้ทำอย่างนั้น.

ลำดับนั้น เดียรี่ยทั้งหลาย ได้ทำความโกลาหลขึ้นว่า “พวกเราไม่เห็นนางสุนทรี” แล้วทูลแก่พระราชา

ถูกพระราชาตรัสถามว่า “พวกท่านมีความสงสัยที่ไหน?” ทูลว่า

“นางสุนทรีอยู่ในพระเชตวันสิ้นวันเท่านี้, พวกอาตมภาพไม่ทราบความเป็นไปของนางในพระเชตวันนั้น.”

อันพระราชาทรงอนุญาตว่า “ถ้ากระนั้น พวกท่านจงไป, ค้นพระเชตวันนั้นดูเถิด,”

พาพวกอุปัฏฐากของตนไปยังพระเชตวันคั่นอยู่ ก็พบนางสุนทรีนั้น ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้

จึงยกขึ้นเตี้ยเข้าไปยังพระนคร ทูลแก่พระราชาว่า “พระสาวกของพระสมณโคดมฆ่านางสุนทรี

แล้วหมกไว้ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ ด้วยคิดว่า ‘จักปกปิดกรรมลามกที่พระศาสดาทำ.’”

พระราชาตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงไป เทียวประกาศให้ตลอดพระนครเถิด.”

พวกเดียริย์พากันกล่าวคำเป็นต้นว่า “ขอท่านทั้งหลาย จงดุกรรมของพวกสมณสักยบุตรเถิด” ในถนนแห่งพระนคร

แล้วได้ไปยังพระทวารแห่งพระราชนิเวศน์อีก.

พระราชา รับสั่งให้ยกสรีระของนางสุนทรีขึ้นใส่แคร่ในป่าช้าผิติดบ แล้วให้รักษาไว้.

ชาวพระนครสาวดี เว้นพระอริยสาวก ที่เหลือโดยมากพากันกล่าวคำเป็นต้นว่า

“ขอท่านทั้งหลาย จงดุกรรมของพวกสมณสักยบุตรเถิด” แล้วเทียวตำพวกภิกษุ

ในภายในพระนครบ้าง ภายนอกพระนครบ้าง ในป่าบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระตถาคต.

พระศาสดา ตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้น แม้พวกเธอจงกลับใจพวกมนุษย์เหล่านั้นอย่างนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้มักพูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก,
หรือแม้ผู้ใดทำแล้ว กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้ามิได้ทำ,’
ชนแม่ทั้ง ๒ นั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม
ละไปในโลกอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภูตวาที ได้แก่ ผู้ไม่เห็นโทษของบุคคลอื่นเลย ทำการกล่าวเท็จ ตู้อื่นด้วยคำเปล่า.

บทว่า กตฺวา ความว่า หรือผู้ใดทำกรรมลามกแล้ว กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามิได้ทำกรรมนั้น.”

หลายบทว่า เปจฺจ สฺมา ภูวนติ ความว่า ชนแม่ทั้ง ๒ นั้น ไปสู่ปรโลก ย่อมเป็นผู้เสมอกันโดยคติ เพราะการเข้าถึงนรก,

คติของชนเหล่านั้นเท่านั้น ท่านผู้รู้กำหนดไว้แล้ว, แต่อายุของเขาท่านมิได้กำหนดไว้;

เพราะว่าชนทั้งหลายทำบาปกรรมไว้มาก ย่อมไหม้ในนรกนาน, ทำบาปกรรมไว้น้อย ย่อมไหม้สั้นกาลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น;

ก็เพราะกรรมที่ลามกของชนแม่ทั้ง ๒ นั้นนั่นเอง (เป็นเหตุ), เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “นิพินกมฺมา มนุชา ปรตฺถ.”

ก็บทว่า ปรตฺถ สัมพันธ์เข้ากับบทว่า ‘เปจฺจ’ ข้างหน้า.

อธิบายว่า ชนผู้มีกรรมเลวทรามเหล่านั้น ละไปในโลกอื่น คือไปจากโลกนี้ ย่อมเป็นผู้เสมอกันในปรโลก.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[พวกฆ่านางสุนทรีถูกประหารชีวิต]

พระราชาราชบุรุษไปด้วยรับสั่งว่า “พวกเธอจงรู้ความที่คนอื่นฆ่านางสุนทรี.”

ครั้งนั้น นักเลงเหล่านั้น ต้มสุราอยู่ด้วยยกหาปณะเหล่านั้น ทำการทะเลาะกันและกัน.

คนหนึ่งกล่าวคนกะคนหนึ่งว่า “แกฆ่านางสุนทรีด้วยประหาร^๑เพียงทีเดียวแล้ว

หมกไว้ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ ต้มสุราด้วยยกหาปณะที่ได้มาจากการประหารนั้น, เรื่องนั้นยกเล็กเสียเถิด.”

พวกราชบุรุษจึงจับนักเลงนั้นไปแสดงแด่พระราชาราช.

ลำดับนั้น พระราชา ตรัสถามนักเลงเหล่านั้นว่า “พวกเธอฆ่านางสุนทรีหรือ?”

พวกนักเลง. ข้าแต่สมมติเทพ พระเจ้าข้า.

พระราชาราช. ใคร ใช้พวกเธอให้ฆ่า?

พวกนักเลง. พวกอัญญาเดียรถีย์ พระเจ้าข้า.

พระราชาราช รับสั่งให้เรียกพวกเดียรถีย์มาแล้ว ทรงบังคับว่า

“พวกเธอจงไป เทียวกล่าวทั่วพระนครอย่างนี้ว่า ‘นางสุนทรีนี้ ถูกพวกข้าพเจ้าผู้ใคร่ยกโทษแก่พระสมณโคดมขึ้นฆ่าแล้ว; โทษของพระสาวกของพระสมณโคดม ไม่มี, เป็นโทษของข้าพเจ้าฝ่ายเดียว.’”

พวกเดียรถีย์ได้ทำอย่างนั้น.

มหาชนผู้เขลาเชื่อแล้วในคราวนั้น.

พวกเดียรถีย์ก็ดี พวกนักเลงก็ดี ถึงอาชญาเพราะการฆ่าคน.

จำเดิมแต่นั้นมา สักการะได้มีมากแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย (ตามเคย) ดังนี้แล.

เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี จบ.

๒. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัตว์ทั้งหลายผู้อันอนุภาพแห่งผลทุจริตเบียดเบียน
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “กาสาวกณฐา” เป็นต้น

[พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตผู้มีแต่ร่างกระดูก]

ความพิสดารว่า ท่านพระมหาโมคคัลลานะลงจากภูเขาศิขณภูฏพร้อมกับพระสักขณเถระ เห็นอัฐภาพของเหล่าเนรยิกสัตว์
มีเปรตผู้มีแต่ร่างกระดูก เป็นต้น จึงทำการยืมแยม ฎุกพระสักขณเถระถามถึงเหตุที่ทำการยืมแยม ก็กล่าวว่า
“ผู้มีอายุ (กาลนี้) มิใช่กาลแห่งปัญหานี้, ท่านพึงถามผมในสำนักพระตถาคต”
อันพระเถระถามในสำนักพระตถาคตแล้ว บอกความที่ตนเห็นเนรยิกสัตว์มีเปรตผู้มีแต่ร่างกระดูก เป็นต้นแล้ว
จึงบอกกะสทธรมิก ๕ เหล่า ผู้เร่าร้อนอยู่กับด้วยสมณบริขารมีบาตรจีวรและประคต เป็นต้น โดยนัยว่า
“ผู้มีอายุ ผมลงจากภูเขาศิขณภูฏ ได้เห็นภิกษุในพุทธศาสนานี้ไปสู่อากาศ, แม่กายของภิกษุนั้นก็เร่าร้อน.”

[ผู้มีกรรมลามกยอมเข้าถึงนรก]

พระศาสดา ตรัสบอกความที่สัตว์เหล่านั้นบวชในศาสนาพระกัสสปทศพลแล้ว ไม่สามารถทำให้สมควรแก่บรรพชา เป็นผู้ลามก
เพื่อจะทรงแสดงผลแห่งทุจริตกรรมของภิกษุผู้ลามกทั้งหลาย ซึ่งนั่งอยู่แล้ว ณ ที่นั้น ในขณะนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ชนเป็นอันมาก มีคอปันด้วยผ้ากาสาจะ เป็นผู้มิธรรมลามก ไม่สำรวม,
ชนผู้ลามกเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงนรกเพราะกรรมลามกทั้งหลาย.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาสาวกณฐา ได้แก่ ผู้มีคอปันด้วยผ้ากาสาจะ.

บทว่า ปาปธมมา แปลว่า ผู้มิธรรมลามก.

บทว่า อสนัญตา ได้แก่ ผู้เว้นจากการสำรวมทางกาย เป็นต้น.

อธิบายว่า บุคคลผู้ลามกเห็นปานนั้น ย่อมเข้าถึงนรก เพราะอกุศลกรรมทั้งหลายที่ตนทำไว้,

ชนเหล่านั้น ไหม้ในนรกนั้นแล้ว จูติจากนรกนั้น ย่อมไหม้แม้นในเปรตวิสัยทั้งหลายอย่างนั้น เพราะกรรมอันผลัดผลที่ยังเหลือ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน จบ.

๓. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชีวักคุมุทา

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยเมืองไพศาลี ประทับอยู่ในมหาวัน ทรงปรารภเหล่าภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชีวักคุมุทา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เสยโย อโยคฺโผ”^๑ เป็นต้น

[พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้อง]

เรื่อง (มี) มาแล้วในอุตตรนิมุตตธรรมปาราชิกสิกขาบทนั้นแล.

ในกาลนั้นแล พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอพากันกล่าวคุณแห่งอุตตรนิมุตตธรรมของกันและกัน แก่พวกคฤหัสถ์เพื่อประโยชน์แก่ท้องหรือ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ครับ พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว, ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นโดยอเนกปริยาย แล้วตรัสพระคานี้ว่า

“ก่อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโศคยังดีกว่า,

ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโศคก่อนข้าวของชาวแวนแคว้น จะประเสริฐอะไร?”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบอกว่า ยถา... ความว่า ภิกษุผู้ทุศีล คือผู้ไม่มีศีล ไม่สำรวมทางกาย เป็นต้น

ปฎิญาตนว่า “เราเป็นสมณะ” รับก้อนข้าวที่ชาวแวนแคว้นถวายด้วยศรัทธา อันชื่อว่า รัฏฐูปิณฑะอันใด แล้วพึงฉัน,

ก้อนเหล็กอันร้อนมีสีประหนึ่งไฟ อันภิกษุบริโศคแล้ว ยังประเสริฐกว่า คือดีกว่านั้น.

ถามว่าเพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะอัทธภาพอันเดียว พึงถูกไฟไหม้ เพราะการบริโศคก่อนเหล็กนั้นเป็นปัจจัย,

แต่ผู้ทุศีลบริโศคก่อนข้าวที่เขาถวายด้วยศรัทธา พึงไหม้ในนรกตั้งหลายร้อยชาติ.

ในกาลเทศา ขนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชีวักคุมุทา จบ.

๔. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ ซึ่งเป็นหลานของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “จตุตถาริ ฐานานิ” เป็นต้น.

[เขมกะเป็นนักเลงเจ้าชู้ ถูกจับถึง ๓ ครั้ง]

ดังได้สดับมา นายเขมกะนั้นเป็นผู้มีรูปงาม.

โดยมากหญิงทั้งหลายเห็นเขาแล้ว ภูกราคะครอบงำ ไม่สามารถจะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้.

แม้เขาก็ได้เป็นผู้ยินดีในปรทการกรรม^๑ เหมือนกัน.

ต่อมาในเวลากลางคืน พวกราชบุรุษจับเขานำไปแสดงแด่พระราชา.

พระราชามิได้ตรัสอะไรกะเขา ด้วยทรงดำริว่า “เราละอายต่อมหาเศรษฐี” แล้วรับสั่งให้ปล่อยไป.

ฝ่ายนายเขมกะนั้นก็มิได้ตั้งเว้นเลย.

ต่อมา (อีก) พวกราชบุรุษก็จับเขาแล้วแสดงแด่พระราชาถึงครั้งที่ ๒ ที่ ๓.

พระราชาก็รับสั่งให้ปล่อยเช่นเคย.

มหาเศรษฐีทราบเรื่องนั้นแล้ว พาเขาไปสำนักพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้นแล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดแสดงธรรมแก่นายเขมกะนี้ “

[พระศาสดาทรงแสดงโทษแห่งปรทการกรรม]

พระศาสดาตรัสสังเวคกถาแก่เขาแล้ว เมื่อจะทรงแสดงโทษในการเสพภรรยาของคนอื่น ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“นระผู้ประมาทชอบเสพภรรยาของคนอื่น ย่อมถึงฐานะ ๔ อย่างคือ:

การได้สิ่งที่มีโทษ (เป็นที่ ๑) การนอนไม่ได้ตามความปรารถนา (เป็นที่ ๒)

การนินทาเป็นที่ ๓ นรกเป็นที่ ๔.

ได้สิ่งมีโทษอย่าง ๑, คติลามกอย่าง ๑,

ความยินดีของบุรุษผู้กลัว กับด้วยหญิงผู้กลัว มีประมาณน้อยอย่าง ๑,

พระราชายอมลงอาชญาอันหนักอย่าง ๑,

เพราะฉะนั้น นระไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฐานานิ ได้แก่ เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย.

บทว่า ปมตโต ได้แก่ ประกอบด้วยการปล่อยสติ.

บทว่า อาปชชติ คือ ย่อมถึง.

๑ กรรมคือการคบหาซึ่งภรรยาของคนอื่น.

บพว่า ปรุหารรูปเสวี ความว่า เข้าไปเสพภรรยาของคนอื่นอยู่ ชื่อว่ามักประพฤตินอกทาง.

บพว่า อุปญญาลาภ ได้แก่ การได้อกุศล.

บพว่า น นิคามเสยย์ ความว่า

บุคคลนั้น ไม่ได้การนอนอย่างที่ดีนปรารถนา ย่อมได้การนอนตลอดกาลนิดหนึ่งเท่านั้น ซึ่งตนไม่ปรารถนา.

บพว่า อุปญญาโมจ ความว่า การได้สิ่งอันไม่เป็นบุญนี้ อย่าง ๑

คติอันลามก กล่าวคือนรก เพราะสิ่งอันไม่เป็นบุญนั้น (เป็นเหตุ) อย่าง ๑ ย่อมมีแก่บุคคลนั้น อย่างนี้.

สองบพว่า รติจ โลกิกา ความว่า แม้ความยินดีของบุรุษผู้กล้านั้น กับหญิงผู้กล้ามีประมาณน้อย คือมีนิดหน่อย.

บพว่า ครุภ ความว่า อนึ่ง พระราชาย่อมลงอาชญาอย่างหนัก ด้วยสามารถแห่งการตัดมือเป็นต้น.

บพว่า ตุสฺมา เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้เสพภรรยาของคนอื่น ย่อมถึงฐานะทั้งหลายมีสิ่งมิใช่บุญ เป็นต้นเหล่านั้น; เพราะฉะนั้น นระจึงไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น.

ในกาลจบเทศนา นายเขมกะ ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว.

ตั้งแต่นั้นมา มหาชนยังกาลให้ผ่านไปอย่างสบาย.

[บุรพกรรมของนายเขมกะ]

ถามว่า “ก็บุรพกรรมของนายเขมกะนั้น เป็นอย่างไร?”

แก้ว่า “ดังได้สดับมา ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป เขาเป็นนักมวยที่เก่งที่สุด

ยกธงทอง ๒ แผ่นขึ้นไว้ที่กาญจนสถูปของพระศพลแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้ว่า

“เว้นหญิงที่เป็นญาติสาโลหิตเสีย หญิงที่เหลือเห็นเราแล้วจงกำหนด.”

นี่เป็นบุรพกรรมของเขาด้วยประการฉะนี้.

เพราะฉะนั้น หญิงของคนเหล่านี้ เห็นเขาในที่ที่เขาเกิดแล้ว จึงไม่สามารถเพื่อจะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้ ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของเศรษฐีชื่อเขมกะ จบ.

๕. เรื่องภิกษุว่ายาก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุว่ายากรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “กุโส ยถา” เป็นต้น.

[ภิกษุเด็ดหญ้าแล้วสงสัย]

ได้สดับมา ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่แก่ง^๑เด็ดหญ้าต้นหนึ่ง เมื่อความรังเกียจเกิดขึ้น, จึงเข้าไปภิกษุรูปหนึ่ง บอกความที่กรรมอันตนทำแล้ว ถามว่า “ผู้มีอายุ ภิกษุใดเด็ดหญ้า, โทษอะไร ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น?” ลำดับนั้น ภิกษุนอกนี้ กล่าวกะเธอว่า “ท่านทำความสำคัญว่า ‘โทษอะไร มี’ เพราะเหตุแห่งหญ้าที่ท่านเด็ดแล้ว, โทษอะไร ย่อมไม่มีในที่นี้, แต่ท่านแสดงแล้ว ย่อมพ้นได้” แม้ตนเองก็ได้เอามือทั้ง ๒ ถอนหญ้าแล้วถือไว้. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระศาสดา.

[กรรมที่บุคคลทำย่อหย่อนไม่มีผลมาก]

พระศาสดา ทรงติเตียนภิกษุนั้นโดยอเนกปริยาย เมื่อทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“หญ้าคาที่บุคคลจับไม่ดี ย่อมตามบาดมือนั่นเอง ฉันท, คุณเครื่องเป็นสมณะ ที่บุคคลลูบลำไม่ดี ย่อมคร่าเขาไปในนรก ฉันท, การงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ย่อหย่อน, วัตรใดที่เศร้าหมอง, พรหมจรรย์ที่ระลึกรด้วยความรังเกียจ, กรรมทั้ง ๓ อย่างนั้น ย่อมไม่มีผลมาก. หากว่าบุคคลพึงทำ (กรรมใด) ควรทำกรรมนั้น (จริง), ควรบากบั่นทำกรรมนั้นให้มั่น; เพราะว่าสมณธรรมเครื่องละเว้น ที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี้ยขลุ่ย.”

[แก้รรถ]

หญ้าที่มีคมชนิดใดชนิดหนึ่ง โดยที่สุตแม่ใบตาล ชื่อว่า กุโส ในพระคานานั้น.

หญ้านั้น ผู้ใดจับไม่ดี ย่อมตามบาด คือ ย่อมแผลบมือของผู้นั้น ฉันท;

แม้คุณเครื่องเป็นสมณะกล่าวคือสมณธรรม ก็ฉันทเหมือนกัน ชื่อว่าอันบุคคลลูบลำไม่ดี เพราะความเป็นผู้มีศีลขาด เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า นิรยายูปกชุตติ ความว่า ย่อมให้เกิดในนรก.

บทว่า สลิธ ได้แก่ การงานใดๆ ที่บุคคลทำ ทำให้เป็นการยึดถือไว้ย่อหย่อน โดยทำหละหลวม.

บทว่า สงกิลิฐฐ ความว่า ชื่อว่า เศร้าหมอง เพราะการเที่ยวไปในอโคจร มีหญิงแพศยา เป็นต้น.

บทว่า สงกสสรุ ได้แก่ พึงระลึกรด้วยความสงสัยทั้งหลาย คือ

เห็นสงฆ์แม้ที่ประชุมกันด้วยกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดากิจ มีกิจด้วยอุโบสถ เป็นต้น

แล้วระลึกรด้วยความสงสัยของตน คือ รังเกียจ ได้แก่ระแวงอย่างนี้ว่า

“ภิกษุเหล่านี้ ทราบความประพฤติของเรา มีประสงค์จะยกวัตรเรา จึงประชุมกันแน่แท้.”

๑ สยจิจจ ไม่ได้ตั้งใจ ไม่ได้เจตนา (ภาษาเก่า)

สองบพว่า น ต โหติ ความว่า พรหมจรรย์ กล่าวคือ สมณธรรมนั้น คือเห็นปานนั้น ย่อมไม่มีผลมากแก่บุคคลนั้น, เพราะไม่มีผลมากแก่เธอ ก็ย่อมไม่มีผลมากแม้แก่ทายกผู้ถวายภิกษาแก่เธอ (ด้วย).

บพว่า กุยิรา เจ ความว่า เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงทำการงานใด, จงทำการงานนั้นจริงๆ.

บาทพระคาถาว่า ทพหเมเน ปรกกเม ความว่า

ควรทำการงานนั้นให้เป็นของอันตนทำมั่นคง คือเป็นผู้มีการสมาทานดำรงมั่นทำการงานนั้น.

บพว่า ปรีพพาไซ ได้แก่ สมณธรรมที่บุคคลทำด้วยการยึดถือย่อหย่อน อันถึงภาวะมีความขาดเป็นต้น.

บพว่า กุยโย ความว่า สมณธรรมเห็นปานนั้น ย่อมไม่สามารถที่จะนำออกซึ่งอสุติ มีอสุติคือราคะเป็นต้น ที่มีอยู่ ณ ภายใน, โดยที่แท้ ย่อมเกลี้ยอสุติ มีอสุติคือราคะเป็นต้น แม้อย่างอื่น ณ เบื้องบนของผู้นั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรียผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

ภิกษุแม้นั้น ดำรงอยู่ในความสังวรแล้ว ภายหลังเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุว่ายาก จบ.

๖. เรื่องหญิงชู้หึง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงชู้หึงคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อกต” เป็นต้น.

[หญิงชู้หึงทำกรรมชั่วแล้วคิดปกปิด]

ได้ยินว่า สามีของหญิงนั้น ได้ทำความเขยชิดกับหญิงรับใช้ในเรือนคนหนึ่ง.

หญิงชู้หึงนั้น มัดมือมัดเท้าหญิงรับใช้คนนั้นไว้แล้ว ตัดหูและจมูกของเขา ชังไว้ในห้องว่างห้องหนึ่ง ปิดประตูแล้ว เพื่อจะปกปิดความที่กรรมนั้นอันตนทำแล้ว (ชวนสามี) ว่า “มาเถิด นาย, เราจักไปวัดฟังธรรม” พาสามีไปวัด นั่งฟังธรรมอยู่ ขณะนั้น พวกญาติผู้เป็นแขกของนางมายังเรือน (ของนาง) แล้ว เปิดประตูเห็นประการอันแปลกนั้นแล้ว แก่หญิงรับใช้ ออก. หญิงรับใช้นั้นไปวัด กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระทศพล ในท่ามกลางบริษัท ๔.

[กรรมชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง]

พระศาสดา ทรงสดับคำของหญิงรับใช้นั้นแล้ว ตรัสว่า

“ขึ้นชื่อว่าทุจริต แม้เพียงเล็กน้อย บุคคลไม่ควรทำ ด้วยความสำคัญว่า ‘ชนพวกอื่นย่อมไม่รู้กรรมนี้ของเรา’ (ส่วน) สุจริตนั้นแหละ เมื่อคนอื่นแม้ไม่รู้ ก็ควรทำ, เพราะฉะนั้นขึ้นชื่อว่าทุจริต แม้บุคคลปกปิดทำ ย่อมทำการตามเผาผลาญในภายหลัง, (ส่วน) สุจริตย่อมยังความปรามาสอย่างไร้เดียงสาให้เกิดขึ้น” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“กรรมชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า, (เพราะ) กรรมชั่ว ย่อมเผาผลาญในภายหลัง,
ส่วนบุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่ตามเดือดร้อน,
กรรมนั้น เป็นกรรมดี อันบุคคลทำแล้วดีกว่า.”

[แก้กรรม]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกฺกณฺโฏ ความว่า

กรรมอันมีโทษยังสัตว์ให้เป็นไปในอบาย ไม่ทำเสียเลย ดีกว่า คือประเสริฐ ได้แก่ ยอดเยี่ยม.

สองบทว่า ปจฺจนา ตปฺปติ ความว่า เพราะกรรมนั้น ย่อมเผาผลาญในกาลที่ตนตามระลึกถึงแล้วๆ ไร่ไป.

บทว่า สุกฺกตฺ ความว่า ส่วนกรรมอันไม่มีโทษ มีสุขเป็นกำไร ยังสัตว์ให้เป็นไปในสุคติอย่างเดียว บุคคลทำแล้ว ดีกว่า.

สองบทว่า ยํ กตฺวา ความว่า บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง คือ ในกาลเป็นที่ระลึกถึง ชื่อว่า ย่อมไม่ตามเดือดร้อน คือ เป็นผู้มิโสมนัสอย่างเดียว, กรรมนั้น อันบุคคลทำแล้ว ประเสริฐ.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกและหญิงนั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

ก็แลชนทั้งหลายทำหญิงรับใช้นั้นให้เป็นไท ในที่นั้นนั้นแล แล้วทำให้เป็นหญิงมีปกติประพฤดิธรรม ดังนี้แล.

เรื่องหญิงชู้หึง จบ.

๗. เรื่องอาคันตุกภิกษุ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้อาคันตุกะหลายรูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “นครี ยถา” เป็นต้น.

[พวกภิกษุไปกรุงสาวัตถีเพื่อเฝ้าพระศาสดา]

ได้ยินว่า พวกภิกษุเหล่านั้น เข้าจำพรรษาอยู่ในปัจฉิมศตวรรษแห่งหนึ่ง ได้อยู่เป็นสุขในเดือนแรก.

ในเดือนท่ามกลาง พวกโจรได้มาปล้นหมู่บ้านอันเป็นที่โคจรของภิกษุเหล่านั้น จับชาวบ้านเป็นเชลยไป.

จำเดิมแต่กาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้พากันปฏิสังขรณ์ปัจฉิมศตวรรษนั้น เพื่อประโยชน์จะป้องกันพวกโจร จึงไม่ได้โอกาสจะอุปฐากภิกษุเหล่านั้นอย่างแข็งแรง.

พวกภิกษุเหล่านั้นจำพรรษา หาความสำราญมิได้ (ครั้น) ออกพรรษาแล้ว ได้ไปสูกรุงสาวัตถี เพื่อจะเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

[พระศาสดาตรัสถามสุขทุกข์กะภิกษุเหล่านั้น]

พระศาสดาทรงทำการปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้น ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพากันอยู่สบายหรือ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์อยู่สบายแต่ในเดือนแรกเท่านั้น, ในเดือนท่ามกลาง พวกโจรได้ปล้นหมู่บ้าน, จำเดิมแต่กาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายพากันปฏิสังขรณ์นคร ไม่ได้โอกาสจะบำรุงอย่างแข็งแรง;

เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์ จึงจำพรรษาหาความสำราญมิได้” จึงตรัสว่า

“ช่างเถอะ ภิกษุทั้งหลาย, พวกเธออย่าได้คิดเลย, ธรรมดาว่า ความอยู่เป็นสุขสำราญตลอดกาลเป็นนิตย์ อันบุคคลหาได้ยาก; ธรรมดาว่า ภิกษุ รักษาอัตภาพนั้นแหละ เหมือนกับพวกมนุษย์เหล่านั้น คุ่มครองนครฉะนั้น ย่อมควร” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ท่านทั้งหลายควรรักษาตน เหมือนกับพวกมนุษย์ป้องกันปัจฉิมศตวรรษ
ทั้งภายในและภายนอก ฉะนั้น,
ขณะอย่าเข้าไปล่วงท่านทั้งหลายเสีย; เพราะว่า คนทั้งหลายผู้ล่วงเสียซึ่ง
ขณะ เป็นผู้เบียดเสียดกันในนคร เศร้าโศกอยู่.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุนทรพาหิริ เป็นต้น ความว่า ภิกษุทั้งหลาย

ปัจฉิมศตวรรษนั้น อันมนุษย์เหล่านั้นช่วยกันทำที่มั่นทั้งหลาย มีประตูและกำแพง เป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายใน
เขาทำที่มั่นทั้งหลายมีป้อมและคูเป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายนอก

เพราะเหตุนี้ ปัจฉิมศตวรรษนั้น จึงเป็นเมืองที่พวกมนุษย์ทำที่มั่นทั้งภายในทั้งภายนอก รักษาแล้วฉันท;

ก็พวกท่านจงเข้าไปตั้งสติไว้ จงปิดทวารทั้ง ๖ อันเป็นภายใน ไม่ปล่อยสติซึ่งรักษาทวาร ทำอายตนะภายใน ๖ เหล่านี้

ให้มั่น ด้วยการไม่ถือเอาโดยประการที่อายตนะภายนอก ๖ ซึ่งยึดถืออยู่ จะเป็นไปเพื่อขจัดอายตนะภายในเสีย

ไม่ละสติที่รักษาทวาร เพื่อไม่ให้อายตนะภายนอกเหล่านั้นเข้าไป ประพุดติอยู่ ชื่อว่ารักษาตนไว้ ฉะนั้น.

บาทพระคาถาว่า ขโณ โว มา อปจจคา ความว่า ก็ผู้ใดไม่ปกครองตนอย่างนั้น,
ขณะนี้แม้ทั้งสิ้น คือ “ขณะเป็นที่บังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้านี้ ขณะบังเกิดในมัชฌิมประเทศ ขณะอันได้สัมมาทิฐิ
ขณะไม่ขาดแคลนแห่งอายตนะทั้ง ๖ ประการ” ย่อมก้าวล่วงเสียซึ่งบุคคลผู้นั้น; ขณะนั้นจงอย่าก้าวล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย.

บทว่า ขณติตา เป็นต้น ความว่า เพราะว่า บุคคลเหล่าใดล่วงเสียซึ่งขณะนั้น, และขณะนั้นล่วงเสียซึ่งบุคคลเหล่านั้น;
ชนเหล่านั้นเป็นผู้เบียดเสียดกันในนรก คือบังเกิดในนรกนั้นแล้ว เสร้าโศกอยู่.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสังเวช ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอาคันตุกภิกษุ จบ.

๘. เรื่องนิครนถ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกนิครนถ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อลัชชิตาเย” เป็นต้น.

[พวกนิครนถ์ได้วาทะกับพวกภิกษุ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเห็นพวกนิครนถ์แล้ว สนทนากันว่า
“ผู้มีอายุ พวกนิครนถ์เหล่านี้ ประเสริฐกว่าพวกชีเปลือย ซึ่งไม่ปกปิดโดยประการทั้งปวง,
(เพราะว่า) พวกนิครนถ์ที่ปกปิดแม้ข้างหน้าข้างเดียวเท่านั้น ก็เห็นจะเป็นผู้มีความละอาย (อยู่บ้าง).”

พวกนิครนถ์ฟังคำนั้นแล้ว กล่าววาทะว่า “พวกเรา ย่อมปกปิดเพราะเหตุที่นั่นหาไม่ได้,
พวกเราปกปิดเพราะเหตุนี้ คือ กิเลสอย่างอื่น มีฝุ่นและธุลีเป็นต้นนั้นเทียว เป็นของเนื่องด้วยชีวิตินทรีย์,
เมื่อเป็นอย่างนั้น ละอายอย่างอื่น มีฝุ่นและธุลีเป็นต้นเหล่านั้น อายตกลลงในภาชนะภิกษาทั้งหลายของพวกเรา” ดังนี้แล้ว
ทำการพูดกับภิกษุเหล่านั้นอย่างมากมาย ด้วยสามารถแห่งการโต้ตอบวาทะกัน.

ภิกษุทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้น ในกาลที่ตนนั่งแล้ว.

[ผู้สมทานผิตยอมถึงทุกคติ]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ละอายในสิ่งอันไม่ควรละอาย ไม่ละอายในสิ่งอันควรละอาย
ยอมเป็นผู้มีทุกคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าแน่แท้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“สัตว์ทั้งหลาย ละอายเพราะสิ่งอันไม่ควรละอาย
ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย สมทานมิจฉาทิฎฐิ ย่อมถึงทุกคติ.
สัตว์ทั้งหลาย มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่าควรกลัว และ
มีปกติเห็นในสิ่งอันควรกลัวว่าไม่ควรกลัว สมทานมิจฉาทิฎฐิ ย่อมถึงทุกคติ.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลัชชิตาเย ได้แก่ เพราะภิกษุอันไม่ควรละอาย.

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าสิ่งอันไม่ควรละอาย.

ก็สัตว์เหล่านั้น เมื่อปกปิดภิกษุเหล่านั้นแล้วเทียวไป ชื่อว่าย่อมละอาย เพราะภิกษุอันไม่ควรละอายนั้น.

บทว่า ลัชชิตาเย ความว่า เพราะองค์อันยังหิริให้กำเริบอันไม่ปกปิดแล้ว.

จริงอยู่ องค์อันยังหิริให้กำเริบ ชื่อว่าสิ่งอันควรละอาย ก็สัตว์เหล่านั้น เมื่อไม่ปกปิดองค์อันยังหิริให้กำเริบนั้นเทียวไป
ชื่อว่า ย่อมไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย.

เพราะเหตุนี้ เมื่อสัตว์เหล่านั้น ละอายเพราะสิ่งอันไม่ควรละอายอยู่ ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอายอยู่

ชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ เพราะภาวะคือความยึดถือเปล่า และเพราะภาวะคือความยึดถือโดยประการอื่น,

สัตว์เหล่านั้นสมทานมิจฉาทิฎฐินั้นแล้วเทียวไปอยู่ ชื่อว่าสมทานมิจฉาทิฎฐิ ย่อมถึงทุกคติอันต่างโดยอบายมีนรก เป็นต้น.

บท อภเย เป็นต้น ความว่า ภาชนะภิกษา ชื่อว่าสิ่งอันไม่ควรกลัว

เพราะกิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ และภัยคือทุจริต หากเกิดขึ้นเพราะอาศัยภาชนะภิกษาไม่

ก็สัตว์ทั้งหลายปกปิดภาชนะภิกษานั้นเพราะความกลัว ชื่อว่ามีปกติเห็นในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่าควรกลัว.

ก็องค์อันยังหิริให้กำเริบนั้น ชื่อว่าสิ่งอันควรกลัว เพราะกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยองค์อันยังหิริให้กำเริบ.

และเพราะไม่ปกปิดองค์อันยังหิริให้กำเริบนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันควรกลัวว่าไม่ควรกลัว.

สัตว์ทั้งหลายชื่อว่าสมาทานมัจฉาทิฏฐิ เพราะความที่ตนสมาทานการยึดถือเปล่านั้น และการยึดถือโดยประการอื่น ย่อมถึงทุกติ.

ในกาลจบเทศนา พวกนิครนถ์เป็นอันมาก มีใจสังเวชแล้วบวช.

เทศนาสำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนิครนถ์ จบ.

๙. เรื่องสาวกเดียรฉัตร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกสาวกเดียรฉัตร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อวชเช” เป็นต้น.

[บุตรพวกเดียรฉัตรสอนบุตรไม่ให้ไหว้สมณะ]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พวกสาวกอัญญาเดียรฉัตร เห็นพวกลูกๆ ของตนพร้อมทั้งบริวาร เล่นอยู่กับพวกลูกของพวกอุบาสกผู้เป็นสัมมาทิฐิ ในเวลาลูกเหล่านั้นมาเรือนแล้ว จึงต่างให้กระทำปฏิญาณว่า “สมณะพวกศากยบุตร พวกเจ้าไม่พึงไหว้, แม้วีหารของสมณะเหล่านั้น พวกเจ้าก็ไม่พึงเข้าไป.”

วันหนึ่ง ลูกของพวกอัญญาเดียรฉัตรเหล่านั้น กำลังเล่นอยู่ในที่ใกล้แห่งซุ้มประตูนอกพระเชตวันวิหาร มีความกระหายน้ำขึ้น. ที่นั้น พวกเขาจึงส่งเด็กของอุบาสกคนหนึ่งไปสู่พระวิหาร สั่งว่า “เจ้าไปตักน้ำในวิหารนั้นแล้ว จงนำมาเพื่อพวกเราบ้าง.” เด็กนั้นก็เข้าไปยังพระวิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลความขอนั้น.

[บุตรพวกเดียรฉัตรนับถือพระพุทธศาสนา]

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสแก่เด็กนั้นว่า “เจ้าเท่านั้นตักน้ำแล้วไป จงส่งแม่พวกเด็กนอกนี้มา เพื่อต้องการแก้การตักน้ำในที่นี้เทียว.” เขาได้ทำอย่างนั้น.

พวกเด็กเหล่านั้นมาตักน้ำแล้ว.

พระศาสดารับสั่งให้หาเด็กเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสธรรมกถาที่สบายแก่เด็กเหล่านั้น ทรงทำเด็กเหล่านั้นให้มีศรัทธามั่นคงแล้ว ให้ตั้งอยู่ในสสรณะและศีล.

เด็กเหล่านั้นไปสู่เรือนของตนๆ แล้ว แจ้งความนั้นแก่มารดาและบิดา.

ครั้งนั้น มารดาและบิดาของพวกเขา ถึงความโหม่นสปริเทวนาว่า “ลูกของพวกเรา เกิดเป็นคนมีปฏิญญาวิบัติเสียแล้ว.”

ครั้งนั้น คนที่สนิทสนมของพวกนั้น เป็นคนฉลาด มากกล่าวธรรมแก่คนเหล่านั้น เพื่อต้องการแก้อันยังความโหม่นสปริให้สงบ.

มารดาและบิดาของพวกเด็กเหล่านั้น ฟังถ้อยคำของคนเหล่านั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

“พวกเราจักมอบพวกเด็กๆ เหล่านี้แก่พระสมณโคดมเสียทีเดียว” ดังนี้แล้ว นำไปสู่พระวิหารพร้อมด้วยหมู่ญาติเป็นอันมาก.

[ความเห็นเป็นเหตุให้สัตว์ไปทุกคติและสุคติ]

พระศาสดา ทรงตรวจดูอาสยะ^๑ของคนเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความรู้ว่ามีโทษ ในธรรมที่หาโทษมิได้
มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ ในธรรมที่มีโทษ
เป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งมีจกาทิฐิ ย่อมไปสู่ทุกคติ.

สัตว์ทั้งหลาย รู้ธรรมที่มีโทษ โดยความเป็นธรรมมีโทษ
รู้ธรรมที่หาโทษมิได้ โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้
เป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งสัมมาทิฐิ ย่อมไปสู่สุคติ.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อวชฺช คือ ในสัมมาทิฐิ มีวัตถุ ๑๐ และในธรรมที่เป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฐินั้น.

บทว่า วชฺชมนฺติโน คือ มีมติเกิดขึ้นว่า “นี้มีโทษ.”

แต่สัตว์เหล่านั้น มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ ในธรรมที่มีโทษ คือมิจฉาทิฐิมีวัตถุ ๑๐ และคือธรรมอันเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉาทิฐินั้น.

อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลาย เชื่อว่าผู้ถือด้วยดีซึ่งมิจฉาทิฐิ เพราะความที่ตนถือด้วยดีแล้วซึ่งมิจฉาทิฐินั้น

คือความรู้ธรรมที่หาโทษมิได้ โดยความเป็นธรรมมีโทษ และรู้ธรรมที่มีโทษ โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้ แล้วยึดถือมั่น
ย่อมไปสู่ทุกคติ.

ความแห่งพระคาถาที่ ๒ บัณฑิตพึงทราบโดยความตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

ในกาลจบเทศนา คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ดำรงอยู่ในสภาวะ ๓ แล้ว พึงธรรมอื่นๆ อีกอยู่ ก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องสาวกเดียรถีย์ จบ.

นिरยวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๒ จบ.

๒๓. นาควรรค วรรณนา

๑. เรื่องของพระองค์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี^๑ ทรงปรารภพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อหิ นาโคว” เป็นต้น.

[พระศาสดาถูกพวกมิจฉาทิฎฐิต้า]

เรื่อง ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในวรรณนาแห่งพระคาถาแรกแห่งอัปมาทวรรคนั้นแล.

จริงอยู่ ในที่นั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ฉะนี้ว่า

“พระนางมาคันทिया ไม่อาจทำอะไรๆ แก่หญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุขเหล่านั้นได้ จึงทรงดำริว่า

“เราจักทำกิจที่ควรทำ แก่พระสมณโคดมให้ได้,” ดังนี้ แล้วให้สินจ้างแก่ชาวนครทั้งหลายแล้ว กล่าวว่

“พวกท่านพร้อมกับพวกผู้ชายที่เป็นทาสและกรรมกร จงดำรงบริภาษพระสมณโคดมผู้เสด็จเที่ยวเข้ามาภายในพระนคร ให้หนีไป.”

พวกมิจฉาทิฎฐิ ผู้ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้ติดตามพระศาสดาผู้เสด็จเข้าไปภายในพระนคร ดำอยู่ บริภาษอยู่ ด้วยอักษโกสวัตถุ ๑๐ ว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นโค เจ้าเป็นพา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน, สுகติไม่มีสำหรับเจ้า, ทุกติเท่านั้นอันเจ้าพึงหวัง.”

[พระอานนท์ทูลให้เสด็จไปนครอื่น ก็ไม่เสด็จไป]

ท่านพระอานนท์สดับคำนั้นแล้ว ได้กราบทูลคำนี้กะพระศาสดาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวนครเหล่านี้ ย่อมด่า ย่อมบริภาษเราทั้งหลาย, เราทั้งหลายไปในที่อื่นจากพระนครนี้เกิด.”

พระศาสดา. ไปไหน อานนท์?

พระอานนท์. สุนครอื่น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อมนุษย์ทั้งหลายในที่นั้น ดำอยู่ บริภาษอยู่ เราจักไปในที่ไหนอีก อานนท์?

พระอานนท์. สุนครอื่นแม้จากนครนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อมนุษย์ในที่นั้น ดำอยู่ บริภาษอยู่ เราทั้งหลายจักไปในที่ไหน (อีก) เล่า อานนท์?

พระอานนท์. สุนครอื่นแม้จากนครนั้น (อีก) พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ การทำการอย่างนั้นไม่ควร,

อธิกรณ์เกิดขึ้นในที่ใด, เมื่อมันสงบแล้วในนั้นนั่นแหละ, การไปสู่ที่อื่นจึงควร;

อานนท์ ก็เขาพวกไหนเล่า ย่อมด่า?

พระอานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนทั้งหมด จนกระทั่งทาสและกรรมกร ย่อมด่า.

[พระศาสดาทรงอดกลั้นคำล่วงเกินได้]

พระศาสดา ตรัสว่า “อานนท์ เราเป็นเช่นกับช้างที่เข้าสู่สงคราม,
การอดทนต่อลูกศรที่แล่นมาจาก ๔ ทิศ เป็นภาระของช้างที่เข้าสู่สงคราม ฉันทไ,
ชื่อว่า การอดทนถ้อยคำที่ขุ่นทุศีล แม้มาก กล่าวแล้ว เป็นภาระของเรา ฉันทันนั้นเหมือนกัน”
เมื่อทรงปรารภพระองค์แสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ ในนาควรรคว่า

“เราจักอดกลั้นคำล่วงเกิน เหมือนช้างอดทนลูกศรที่ตกจากแล่งในสงคราม
ฉันทัน, เพราะชนเป็นอันมากเป็นผู้ทุศีล.
ชนทั้งหลาย ย่อมนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม,
พระราชาย่อมทรงสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้ว,
บุคคลผู้อดกลั้นคำล่วงเกินได้ ฝึก (ตน) แล้ว
เป็นผู้ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย,
ม้าอัสตร ๑ ม้าสินธพผู้อาชาไนย ๑ ช้างใหญ่ชนิดกฤษณ ๑
ที่ฝึกแล้ว ย่อมเป็นสัตว์ประเสริฐ,
แต่บุคคลที่มีตนฝึกแล้ว ย่อมประเสริฐกว่า (สัตว์พิเศษนั้น).” ...

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาโคว คือ เหมือนช้าง.

สองบทว่า จาปาโต ปตติ ความว่า หลุดออกไปจากธนู.

บทว่า อติวากย ความว่า ซึ่งคำล่วงเกิน ที่เป็นไปแล้วด้วยสามารถแห่งอนริยโวรหาร^๑ ๘.

บทว่า ตติชิสฺส ความว่า ช้างใหญ่ที่เขาฝึกหัดดีแล้ว เข้าสู่สงคราม เป็นสัตว์อดทน

ไม่พรั่นพริ้งซึ่งลูกศรที่หลุดจากแล่งตกลงที่ตน ชื่อว่า ย่อมทนทานต่อการประหารทั้งหลาย มีประหารด้วยหอกเป็นต้นได้ ฉันทไ,
เราก็จักอดกลั้น คือจักทนทานคำล่วงเกิน มีรูปอย่างนั้น ฉันทันนั้นเหมือนกัน.

บทว่า ทุสฺสึโล หิ ความว่า เพราะโลกียมหาชนนี้เป็นอันมาก เป็นผู้ทุศีล

ที่ยาวเปล่งถ้อยคำเสียดสี ด้วยอำนาจแห่งความชอบใจของตน, การอดกลั้น คือการวางเฉย ในถ้อยคำนั้น เป็นภาระของเรา.

๑ อนริยโวรหาร ๘ คือ

๑. อทิฏฐุ อทิฏฐวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่เห็นว่าเห็น
๒. อสสุเต สุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ได้ยินว่าได้ยิน.
๓. อมูเต มุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่รู้ว่ารู้.
๔. อวิญญาเต วิญญาตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ทราบชัดว่าทราบชัด.
๕. ทิฏฐุ อทิฏฐวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่เห็นว่าไม่เห็น.
๖. สุตเต อสสุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ได้ยินว่าไม่ได้ยิน.
๗. มูเต อมุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่รู้ว่าไม่รู้.
๘. วิญญาเต อวิญญาตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ทราบชัดว่าไม่ทราบชัด.

บพว่า สุมิตี ความว่า ก็ชนทั้งหลาย เมื่อจะไปสู่ท่ามกลางมหาชน ในสมาคมสถาน มีอุทยานและสนามกีฬาเป็นต้น เทียมโคหรือม้าที่ฝึกแล้วเท่านั้นเข้าที่ยานแล้ว ย่อมนำไป.

บพว่า ราชา ความว่า แม้พระราชา เมื่อจะเสด็จไปสู่ที่เห็นปานนั้นนั้นแหละ ย่อมทรงสัตว์พาหนะเฉพาะที่ฝึกแล้ว.

บพว่า มนุสเสสุ ความว่า แม้นในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ฝึกแล้ว คือ ผู้สิ้นพยศแล้วแล^๑ ด้วยอริยมรรค ๔ เป็นผู้ประเสริฐ.

บพว่า โยติวากย ความว่า บุคคลโดยย่ออดกลั้น คือ ย่อมไม่ได้ตอบ ไม่พรั่งพรึง ถึงคำล่วงเกินมีรูปเช่นนั้น แม้อันเขากล่าวซ้ำซากอยู่, บุคคลผู้ฝึกแล้วเห็นปานนั้น เป็นผู้ประเสริฐ.

ม้าที่เกิดจากแม่ม้า โดยพoha ชื่อว่า ม้าอัสดร.

บพว่า อาชานียา ความว่า ตัวสามารถเพื่อจะพลันรู้เหตุที่นายสารถิผู้ฝึกม้าให้กระทำ.

ม้าที่เกิดในแคว้นสินธพ ชื่อว่า ม้าสินธพ.

ช้างใหญ่ที่เรียกว่า กุญชร ชื่อว่า มหานาค.

บพว่า อุตตหนโต เป็นต้น ความว่า

ม้าอัสดรก็ดี ม้าสินธพก็ดี ช้างกุญชรก็ดี เหล่านี้ที่ฝึกแล้วเที่ยว เป็นสัตว์ประเสริฐ, ที่ยังไม่ฝึก หาประเสริฐไม่,

แต่บุคคลใด ชื่อว่ามีตนฝึกแล้ว คือหมดพยศแล้ว เพราะความที่ตนเป็นผู้ฝึกด้วยอริยมรรค ๔,

บุคคลนี้ย่อมประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะ มีม้าอัสดร เป็นต้นเช่นนั้น คือย่อมเป็นผู้ยิ่งกว่าสัตว์พาหนะมีม้าอัสดร เป็นต้นเหล่านั้น แม่ทั้งสิ้น.

ในกาลจบเทศนา มหาชนแม่ทั้งหมดนั้น ผู้รับสินจ้างแล้วยืนด่าอยู่ในที่ทั้งหลาย มีถนนและทางสามแยก^๒ เป็นต้น บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องของพระองค์ จบ.

๑ นิพพิเสวโนว มีความเสพผิดออกแล้วเที่ยว.

๒ วิธีสิงฆาฎกาทีสุ ในที่ทั้งหลายมีถนนและตรอกมีสัญญาณเพียรดั่งกระจับ เป็นต้น.

๒. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นความชัง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เคยเป็นนายหัตถาจารย์^๑ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น หิ เอเตหิ” เป็นต้น.

[ความชังฝึกชังให้ตีได้ เพราะได้นัยจากภิกษุ]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง ภิกษุนั้น เห็นนายความชัง^๒ ผู้ตั้งใจว่า “เราจักฝึกชังสักตัวหนึ่ง” แล้วไม่อาจเพื่อจะให้ชังสำเหนียก เหตุที่ตนปรารถนาได้ อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี จึงเรียกภิกษุทั้งหลายซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้มาแล้ว กล่าววว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย หากว่านายหัตถาจารย์นี้ พึงแทงชังตัวนี้ในที่ชื่อโนนไซ้, เขาพึงให้มันสำเหนียกเหตุนี้ได้โดยเร็วทีเดียว.” เขาสดับคำของภิกษุนั้นแล้ว จึงทำอย่างนั้น ก็ฝึกชังตัวนั้นให้เรียบร้อยได้.^๓

ภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดา.

[ฝึกตนดีแล้ว ย่อมไปสู่ที่ไม่เคยไปได้]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “เขาว่าเธอพูดอย่างนั้น จริงหรือ?”

เมื่อภิกษุนั้น ทูลรับว่า “จริง พระเจ้าข้า” ทรงติเตียนภิกษุนั้นแล้ว ตรัสว่า

“บุรุษเปล่า เธอต้องการอะไร ด้วยยานคือชัง หรือยานอย่างอื่น ที่ฝึกแล้ว?

เพราะเชื่อว่าคนผู้สามารถเพื่อจะไปสู่สถานที่ไม่เคยไปด้วยยานเหล่านี้ หามิได้, แต่ผู้มีตนฝึกดีแล้ว อาจไปสู่สถานที่ไม่เคยไปได้;

เพราะฉะนั้น เธอจงฝึกตนเท่านั้น, เธอจะต้องการอะไรด้วยการฝึกสัตว์พาหนะเหล่านั้น” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็บุคคลพึงไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปด้วยยานเหล่านี้ เหมือนคนผู้ฝึก (ตน) แล้ว
ไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปได้ด้วยตนที่ฝึกแล้ว ทรมานดีแล้วฉะนั้น ไม่ได้.”

[แก้รรถ]

พระคาถานั้น มีความว่า ก็บุคคลใดๆ พึงไป สูทิศ คือพระนิพพาน ที่นับว่ายังไม่ได้ไป เพราะความเป็นทิศที่ตนยังไม่เคยไป แม้โดยที่สุดด้วยความฝัน ด้วยยานทั้งหลาย มียานคือชังเป็นต้นเหล่านี้ได้,

เหมือนบุคคลผู้ฝึก (ตน) แล้ว คือผู้หมดพศ มีปัญญา ไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปแล้วนั้น คือบรรลุถึงภูมิแห่งท่านที่ฝึก (ตน) แล้ว ด้วยตนที่ฝึกแล้ว ด้วยการฝึกอินทรีย์ในส่วนเบื้องต้น ทรมานดีแล้ว ด้วยอริยมรรคภาวนาในส่วนเบื้องหลัง ฉะนั้น ก็หามิได้; เพราะฉะนั้น การฝึกตนเท่านั้น จึงประเสริฐสำหรับเธอ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นความชัง จบ.

๑ หตถิ-อาจริย ความชัง

๒ หตถิทมกั ซึ่งบุคคลผู้ฝึกซึ่งชัง.

๓ สุนทนต์ ให้เป็นสัตว์ที่ฝึกดีแล้ว.

๓. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพวกบุตรของพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ชนปาลโก” เป็นต้น.

[บุตรบำรุงบิดาเพราะอยากได้สมบัติ]

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี มีสมบัติประมาณ ๘ แสน

ทำอวามงคลแก่บุตร ๔ คน ผู้เจริญวัยแล้ว ได้ให้ทรัพย์ ๔ แสน.

ต่อมา เมื่อพราหมณ์ของเขาทำกาละ^๑ไปแล้ว, พวกบุตรจึงปรึกษาร่วมกันว่า “หากพ่อของเรานี้จักนำพราหมณ์คนอื่นมาไชร^๒, ด้วยอำนาจแห่งบุตรทั้งหลายที่เกิดในท้องของนาง ตระกูลก็จักทำลาย. เอาเถิด พวกเรา (ช่วยกัน) สงเคราะห์ท่าน.”

พวกเขาบำรุงพราหมณ์เฒ่าผู้นั้นอยู่ ด้วยปัจจัยมีอาหารเครื่องนุ่งห่มเป็นต้นอันประณีต ทำกิจมีอันนวดพื้นมือและเท้าเป็นต้นอยู่ ครั้นบำรุงแล้ว วันหนึ่ง เมื่อพราหมณ์เฒ่าผู้นั้น นอนหลับกลางวันและลุกขึ้นแล้ว,

จึงนวดพื้นมือและเท้า พลางพูดถึงโทษในฆราวาสต่างๆ กันแล้ว วิงวอนว่า

“พวกผมจักทะนุบำรุงคุณพ่อโดยทำนองนี้ตลอดชีพ, ขอคุณพ่อโปรดให้แม่ทรัพย์ที่ยังเหลือแก่พวกผมเถิด.”

พราหมณ์ให้ทรัพย์แก่บุตรอีกคนละแสน แบ่งเครื่องอุปโภคทั้งหมดให้เป็น ๔ ส่วน มอบให้ เหลือไว้เพียงผ้านุ่งห่มของตน.

บุตรคนหัวปีทะนุบำรุงพราหมณ์ผู้นั้น ๒-๓ วัน.

[พราหมณ์เที่ยวขอรานเขากิน]

ต่อมาวันหนึ่ง ลูกสะใภ้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู พูดกะพราหมณ์เฒ่าผู้นั้น ผู้อาบน้ำแล้วเดินมาอยู่ อย่างนี้ว่า

“ทรัพย์ ๑๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ ที่คุณพ่อให้แก่บุตรคนหัวปี ยิ่งกว่า (บุตรทั้งหลาย) มีอยู่หรือ,

คุณพ่อให้ทรัพย์แก่บุตรทุกคน คนละ ๒ แสนมีใช่หรือ? ไฉนคุณพ่อจึงไม่รู้จักทางแห่งเรือนของบุตรที่เหลือเล่า?”

แม้เขาคุกคามนางว่า “อิหญิงถ้อย มึงจงฉิบหาย,” โกรธแล้วได้ไปยังเรือนของบุตรคนอื่น.

โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน เขาถูกลูกสะใภ้อื่นให้เตลิดไปจากเรือนผู้นั้น ด้วยอุบายนี้เหมือนกันแล (คือได้ไปยังเรือนของบุตรคนอื่น)

เมื่อไม่ได้การเข้าไปแม้ในเรือนหลังหนึ่ง อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ จึงบวชเป็นชีปะขาว^๓ เที่ยวภิกษาอยู่

โดยกาลล่วงไป ทรุโตรมลงเพราะชรา มีสรีระเศร้าหมองเพราะโภชนาไม่ดีและนอนลำบาก

เที่ยวภิกษาอยู่ (กลับ) มา ทอดหลังลงนอน ก้าวลงสู่ความหลับแล้ว

ลุกขึ้นนั่งมองดูตน ซึ่งมีความกระวนกระวายระงับแล้ว ไม่เห็นที่พึ่งของตนในบุตรทั้งหลาย จึงคิดว่า

“ได้ยินว่าพระสมณโคดมไม่สยิวพระพักตร์ มีพระพักตร์เบิกบาน” ตรัสถ้อยคำไพเราะ ทรงฉลาดในการต้อนรับ, เราอาจเข้าไปหาพระสมณโคดมแล้ว ได้รับการต้อนรับ.”

เขาจัดแจงผ้านุ่งผ้าห่มเรียบร้อยแล้ว หยิบภาชนะภิกษาถือไม้เท้า ได้ไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า.

๑ ตาย

๒ ชีปะขาว นักบวชนุ่งขาวห่มขาว. ‘ชีผ้าขาว’

๓ อุตุตามนุโช มีพระพักตร์หงาย.

จริงอยู่ แม้พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ก็กล่าวคำนี้ไว้ว่า

“ครั้งนั้นแล พราหมณ์มหาศาลคนใดคนหนึ่ง ผู้เศร้าหมอง มีผ้าห่มอันเศร้าหมอง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยสถานที่พระองค์ประทับอยู่.”

พระศาสดา ทรงทำปฏิสันถารกับเขาผู้นั้น ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า

“พราหมณ์ เพราะอะไรหนอแล ท่านจึงเป็นผู้เศร้าหมอง มีผ้าห่มอันเศร้าหมอง?”

พราหมณ์ทูลว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์มีบุตรอยู่ ๔ คนในโลกนี้, บุตรเหล่านั้น ถูกภรรยาอุยง จึงซบข้าพระองค์ออกเสียจากเรือน.”

[พระศาสดาให้พราหมณ์เรียนคาถา]

พระศาสดา ตรัสว่า

“พราหมณ์ ถ้ากระนั้น ท่านจงเรียนคาถาเหล่านี้, เมื่อหม่อมหาชนประชุมกันในสภา, เมื่อบุตรทั้งหลาย นั่งแล้ว, จงกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าจักเพลิดเพลิดด้วยบุตรที่เกิดแล้วเหล่าใด
และปรารถนาความเจริญแก่บุตรเหล่าใด,
บุตรเหล่านั้นถูกภรรยาอุยง^๑ ย่อมรุกรานข้าพเจ้า เหมือนสุนัขรุกรานสุกรฉะนั้น.
ได้ยินว่า บุตรเหล่านั้นเป็นอสัตบุรุษ เลวทราม เรียกข้าพเจ้าว่า ‘พ่อ พ่อ’
พวกเขาคือรากษส (มาแล้ว) โดยรูปเพียงดังบุตร ย่อมทอดทิ้งข้าพเจ้า
ผู้ถึงความเสื่อม (แก่)
บิดาแม่ของเหล่าพาลชน เป็นคนแก่ ต้องเที่ยวขอรานที่เรือนของชนเหล่าอื่น
เหมือนม้าที่แก่ใช้การงานไม่ได้ ถูกเขาพรากไปจากอาหาร^๒ ฉะนั้น.
นัยว่า ไม้เท้าของข้าพเจ้าแล ยังประเสริฐกว่า,
บุตรทั้งหลายไม่เชื่อฟัง จะประเสริฐอะไร,
(เพราะ) ไม้เท้ากันโคดุกี้ได้, อนึ่ง กันสุนัขก็ได้,
มีไว้ (ยัน) ข้างหน้าเวลามีตค้ำก็ได้, (ใช้) หยั่งลงไปในที่ลึกก็ได้,
เพราะอานุภาพแห่งไม้เท้า (คนแก่เช่นข้าพเจ้า)พลาดแล้วก็กลับยืนขึ้น (ได้).”

[พราหมณ์ได้อุบายดี]

เขาเรียนคาถาเหล่านั้น ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว, เมื่อพวกบุตรระดับประดาด้วยสรรพาลังการแล้ว
ย่างเข้าไปสู่สถานนั้น นั่งเหมือนอาสนะที่ควรแก่ค่ามาก ในท่ามกลางพวกพราหมณ์ ในวันประชุมพราหมณ์เห็นปานนั้น,
ตกลงใจว่า “กาลนี้เป็นกาลของเราแล้ว” เข้าไปสู่ท่ามกลางสภา ชูมือขึ้นแล้วกล่าวว่า
“ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าประสงค์จะกล่าวคาถาแก่ท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลายจักฟังไหม?”,
เมื่อพราหมณ์เหล่านั้น กล่าวว่ “กล่าวเถิดๆ พราหมณ์ พวกเราจักฟัง,” ได้ยินกล่าวเทียว.

๑ บุตรเหล่านั้นคบคิดกับภรรยา ก็ว่า.

๒ จากรางหญ้า (เป็นที่เคี้ยวกิน) ก็ว่า.

ก็โดยสมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีวัตรอยู่อย่างนี้ว่า

“บุตรใดใช้สอยทรัพย์ที่เป็นของมารดาบิดา (แต่) ไม่เลี้ยงมารดาบิดา, บุตรนั้น ต้องถูกฆ่า.”

เพราะฉะนั้น บุตรของพราหมณ์เหล่านั้น จึงฟุบลงแทบเท้าของบิดา วิงวอนว่า

“คุณพ่อครับ ขอคุณพ่อโปรดให้ชีวิตแก่พวกกระผมเถิด.”

เพราะความที่หทัยของบิดาเป็นธรรมชาติอ่อนโยน เขาจึงกล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าให้บุตรน้อยทั้งหลายของข้าพเจ้าพินาศเสียเลย, พวกเขาก็จักเลี้ยงดูข้าพเจ้า.”

ทันใดนั้น มนุษย์ทั้งหลาย จึงกล่าวกะพวกบุตรของเขาว่า

“ท่านผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้ไป หากพวกท่านจักไม่ประคับประคองบิดาให้ดีไซ้, พวกเราก็จักฆ่าพวกท่านเสีย.”

บุตรเหล่านั้นกลัวแล้ว เญยบิดาให้นั่งบนตั่ง ยกขึ้นนำไปสู่เรือนด้วยตนเอง ทาสีระด้วยน้ำมัน ขัดสี (ให้สะอาด)

ใช้วัตถุมักกลิ่นหอมเป็นต้นชะโลมแล้ว ให้เรียกพราหมณ์ทั้งหลายมาแล้ว สั่งว่า

“ตั้งแต่วันนี้ไป เธอทั้งหลายจงประคับประคองบิดาของพวกฉันให้ดี,

ถ้าเธอทั้งหลายจักถึงความประมาทแล้วไซ้, พวกฉันจักกำราบ^๑เธอทั้งหลายเสีย” แล้วให้บริโภคน้ำอันประณีต.

[พราหมณ์คิดถึงอุปการคุณของพระศาสดา]

พราหมณ์อาศัยโภชนะดีและการนอนสบาย โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ก็เกิดมีกำลังมีอินทรีย์เปล่งปลั่ง มองดูอัธภาพแล้ว ดำริว่า

“สมบัตินี้ เราได้เพราะอาศัยพระสมณโคดม” ถือเอาผ้าคู่ ๑ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นบรรณาการ

ไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีปฏิสันถารอันพระองค์ทรงทำแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

วางผ้าคู่ที่ลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ย่อมแสวงหาทรัพย์เป็นส่วนแห่งอาจารย์ เพื่ออาจารย์, ขอพระโคตมผู้เจริญ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของข้าพระองค์ โปรดรับทรัพย์เป็นส่วนอาจารย์.”

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับผ้าคู่ที่นั้น เพื่ออนุเคราะห์เขาแล้ว ทรงแสดงธรรม.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ดำรงอยู่ในสภาวะแล้ว จึงกราบทูลอย่างนี้ว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายธรรมา^๒ ๒ ที่ จากธรรมา^๒ ๔ ที่ ซึ่งบุตรทั้งหลายให้แก่ข้าพระองค์นั้น แต่พระองค์.”

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสว่า “งามละ พราหมณ์, แต่เราก็จักไปสู่สถานที่ชอบใจเท่านั้น” แล้วทรงส่งเขาไป.

พราหมณ์ไปถึงเรือนแล้ว บอกพวกบุตรว่า “พ่อทั้งหลาย พระสมณโคตมเป็นสหายของพ่อ,

พ่อถวายธรรมา^๒ ๒ ที่แก่พระองค์. เจ้าทั้งหลายอย่าละเลยในเมื่อพระองค์เสด็จมาถึงนะ.”

บุตรทั้งหลายรับว่า “ดีละ คุณพ่อ.”

[พระศาสดาโปรดบุตรพราหมณ์]

วันรุ่งขึ้น พระศาสดาเสด็จไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปถึงประตูเรือนแห่งบุตรคนหัวปี (ของพราหมณ์).

๑ นิคคนทิสสาม

๒ ภัตตประจำ

เขาเห็นพระศาสดาแล้วรับบาตร เขียวเสด็จให้เข้าไปสู่เรือน เขียวให้นั่งประทับ ณ บัลลังก์ซึ่งควรแก่ค่ามากแล้ว ได้ถวายโภชนาอันประณีต.

พระศาสดาได้เสด็จไปสู่เรือนของบุตรพราหมณ์ทั้งสี่ตามลำดับ คือ “วันรุ่งขึ้น ของบุตรนอกนี้, วันรุ่งขึ้น ของบุตรนอกนี้.” พวกเขาทุกคนได้ทำสักการะอย่างนั้นเหมือนกัน.

ต่อมาวันหนึ่ง บุตรคนหัวปี เมื่อการมงคลปรากฏเฉพาะแล้ว จึงพูดกะบิดาว่า “คุณพ่อครับ พวกกระผมจะให้มงคลแก่ใคร?”

พราหมณ์. พ่อไม่รู้จักคนอื่น, พระสมณโคตมเป็นสหายของพ่อมิใช่หรือ?

บุตรคนหัวปี. ถ้ากระนั้น คุณพ่อโปรดนิมนต์พระองค์พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้.

พราหมณ์ได้ทำอย่างนั้น.

วันรุ่งขึ้น พระศาสดา พร้อมด้วยบริวาร ได้เสด็จไปยังบ้านของเขา.

เขานิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งในเรือนซึ่งฉาบด้วยโคลมยสด ประดับด้วยสรรพาลังการแล้ว อังคาสด้วยมธูปายาสแซ่ และด้วยขานียะอันประณีต.

ก็ในระหว่างแห่งภัตตรนั้นแหละ บุตร ๔ คนของพราหมณ์นั่งในสำนักพระศาสดา กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ประคับประคองบิดาของพวกข้าพระองค์ ไม่ประมาท, โปรดทอดพระเนตรอรรถภาพของท่านเถิด.”

[การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคล]

พระศาสดาตรัสว่า

“ท่านทั้งหลายทำกรรมงามแล้ว, ชื่อว่า การเลี้ยงมารดาบิดา โบราณกษัตริย์ทั้งหลาย (เคย) ประพฤติมาแล้วเหมือนกัน” แล้วตรัสมาตุโปสกนาชชาติ* ในเอกาทสนีบาตนี้โดยพิสดารว่า

“เพราะข้างนั้นหลีกไปเสีย ต้นอ้อยข้างและไม่โมกมัน จึงออกขึ้นไสว” ดังนี้เป็นต้น แล้วได้ทรงภาสิตพระคาถานี้ว่า

“กุญชร นามว่า ธนपालกะ ตกมันจัด ห้ามได้ยาก ถูกขังไว้
ไม่บริโภคนพอนพญา. กุญชรระลึกถึง (แต่) นาควัน.”^๒

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธนपालโก นาม นั้น

เป็นชื่อของช้างที่พระเจ้ากาสิกราช ทรงส่งนายหัตถาจารย์ไปให้จับในนาควันอันรื่นรมย์ในครั้งนั้น.

บทว่า กุญชรปภเทโน ความว่า ตกมันจัด.

อันที่จริง ในกาลเป็นที่ตกมันของช้างทั้งหลาย หมวกหูทั้ง ๒ ย่อมแตกเยิ้ม,

แม้ตามปกติ ในกาลนั้น ช้างทั้งหลาย ย่อมไม่นำพาซึ่งขอ ปฏัก หรือโตมร ย่อมเป็นสัตว์ดุร้าย,

แต่ช้างธนपालะนั้น ดุร้ายนักทีเดียว; เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า กุญชรปภเทโน ทูณินวารโย.”

๑ ขุ. ชา. ๒๗/๓๐๓. ตพฐกถา. ๖/๑.

๒ สุมรติ เป็นอีกรูปหนึ่งของ สรติ. นาควนสสุ แปลกันว่า ซึ่งป่าแห่งไม้กาะทิง เป็นฉันทวิภังคิงในอรรถกถาวิภังคิ.

บาทพระคาถาว่า พุทโธ กหฬิ น ภูณชติ ความว่า ช้างธนปาลกะนั้น มิได้ถูกตกปลอกไว้, แต่ถูกเขานำไปสู่โรงช้าง ให้แควดวงด้วยม่านอันวิจิตรแล้ว พักไว้บนพื้นที่ซึ่งทำการประพรมด้วยของหอม มีเพดานวิจิตรคาดไว้ ณ เบื้องบน แม้อันพระราชาก็บำรุงด้วยโภชนะมีรสเลิศต่างๆ ควรแก่พระราชาก็มิไยดีจะบริโภคะอะไรๆ, อันคำว่า “พุทโธ กหฬิ น ภูณชติ” (นี้) พระศาสดา ตรัสหมายถึงอาการเพียงช้างถูกส่งเข้าไปสู่โรงช้าง.

สองบทว่า สุมรติ นาควนสส ความว่า ช้างธนปาลกะนั้น ระลึกถึงนาควัน ซึ่งเป็นที่อยู่อันนารัณรมย์แท้ หามีได้, ก็มารดาของช้างนั้น ได้เป็นสัตว์ถึงทุกข์เพราะพรากรจากบุตรในป่า, ช้างนั้นบำเพ็ญมาตาปิตุอุปภูฐานธรรมนั้นแล, ดำริว่า “ประโยชน์อะไรของเราด้วยโภชนะนี้,” ระลึกถึงมาตาปิตุอุปภูฐานธรรม ซึ่งประกอบด้วยธรรมเท่านั้น; ก็ช้างนั้น อยู่ในนาควันนั้นนั้นแล อาจบำเพ็ญมาตาปิตุอุปภูฐานธรรมนั้นได้, เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า “สุมรติ นาควนสส ภูณชโร.”

เมื่อพระศาสดา ครั้นทรงนำบุรพจริยาของพระองค์นี้มาตรัสอยู่นั้นแล, บุตรของพราหมณ์แม่ทั้งหมด ยังอัสสุธาร^๑ให้ไหลแล้ว มี หทัยอ่อน เจียโสตกลงสดับแล้ว.

ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบถึงธรรมเป็นที่สบายของพวกเขาแล้ว จึงทรงแสดงธรรมประกาศสัจจะทั้งหลาย.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์พร้อมกับบุตรและลูกสะใภ้ทั้งหลาย ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า จบ.

๔. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มิตฺติ ยทา” เป็นต้น.

[พระเจ้าปเสนทิโกศลง่วง เพราะเสวยจุกินไป]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระราชาเสวยข้าวสุกแห่งข้าวสารทะนนานหนึ่ง กับสุปพยัญชนะพอควรแก่ข้าวสุกนั้น.

วันหนึ่ง ท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ยังไม่ทรงบรรเทาความเมาในภัตตรได้เลย ได้เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา มีพระรูปอันลำบาก พลิกไปข้างนี้และข้างนี้ แม้ถูกความง่วงครอบงำ เมื่อไม่สามารถจะบรรทมตรงๆ ได้ จึงทรงนั่ง ณ ที่สุดข้างหนึ่ง.

[พระศาสดาทรงติการบริโภคน้ำ]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า “มหาบพิตร พระองค์ยังไม่ทันได้ทรงพักผ่อนเลย เสด็จมากระมัง?”

พระราชา. “ถูกละ พระเจ้าข้า, ตั้งแต่กาลที่บริโภคน้ำแล้ว หม่อมฉันมีทุกข์มาก”

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า “มหาบพิตร คนบริโภคน้ำมากเกินไป ย่อมมีทุกข์อย่างนี้” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ในกาลใด บุคคลเป็นผู้กินมาก มั่งง่วง และมักนอนหลับกระสับกระส่าย
ประหนึ่งสุกรใหญ่ ที่ถูกปรนปรีด้วยอาหาร ฉะนั้น,
ในกาลนั้น เขาเป็นคนมีนินทา ย่อมเข้าไปถึงห้อง[นอน] รั้าไป.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิตฺติ ความว่า ผู้อันความท้อแท้และความง่วงเหงาครอบงำ.

บทว่า มหคฺคฺมฺโส ความว่า ผู้บริโภคน้ำมาก เหมือนอาหารที่ตกลงพร้าหมณ อลังสาฎกพร้าหมณ ตัดถวักกพร้าหมณ กากมาสกพร้าหมณ และภุตตวมิกพร้าหมณ คนใดคนหนึ่ง

บทว่า นิวาปฺปญฺญู ความว่า ถูกปรนปรีแล้วด้วยข้าวหมุ มีรา เป็นต้น.

จริงอยู่ สุกรบ้านเขาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เวลายังอ่อน ในเวลามีสิริระอ้วน ไม่ได้เพื่อจะออกจากเรือนไปข้างนอก
ส่ายไปส่ายมาในที่ต่างๆ มีได้เตี้ยงเป็นต้นแล้ว ย่อมนอนหายใจพุดพาด^๑ อยู่เท่านั้น.

ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ว่า “บุคคลผู้มีความง่วงงุน กินจุ และเมื่อไม่อาจยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยอิริยาบถอย่างอื่น
มักนอนหลับ มีปกติพลิกกลับไปกลับมา เหมือนสุกรใหญ่ที่ถูกปรนปรีด้วยเหยื่อฉะนั้น ในขณะที่;
ในขณะที่นั้น เขาย่อมไม่อาจเพื่อมนสิการไตรลักษณ์ คือ “อนิจจํ ทุกฺขํ อนตฺตา” ได้,
เพราะไม่มนสิการไตรลักษณ์เหล่านั้น จึงชื่อว่ามีปัญหาที่บ ย่อมเข้าห้อง คือ ไม่พ้นไปจากการอยู่ในห้อง”

[พระศาสดาทรงบอกอุบายบรรเทาการกินจุ]

ในกาลจบเทศนา พระศาสดา ได้ตรัสพระคาถานี้ด้วยสามารถอุปการะแก่พระราชาวา

๑ อสสนฺโต หายใจออกอยู่ ปสฺสนฺโต หายใจเข้าอยู่.

“คนผู้มีสติทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้วนั้น
ย่อมมีโรคภัยไข้เจ็บน้อย แก่ช้า อายุยืน”

ดังนี้แล้ว โปรดให้อุตตรมาณพเรียนไว้แล้ว ทรงแนะนำอุบาย ว่า

“เธอพึงกล่าวคาถานี้เฉพาะในเวลา que พระราชาเสวย, และพึงให้พระราชาทรงลดโภชนะลงด้วยอุบายนี้.”

เขาได้กระทำเช่นนั้น.

สมัยต่อมา พระราชาทรงกระปรี้กระเปร่า มีพระสรีระเบา ทรงถึงความสำราญ

เพราะความที่ทรงมีพระกระยาหารทะนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง

ทรงมีความคุ่นเคยบังเกิดขึ้นในพระศาสดาแล้ว ทรงให้ออสทิสทานเป็นไป ๗ วัน.

ในเพราะทรงอนุโมทนาทาน มหาชนซึ่งมาประชุม (ณ ที่นั้น) บรรลุคุณวิเศษใหญ่แล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล จบ.

๕. เรื่องสามเณร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรชื่อนาม ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิทํ ปุเร” เป็นต้น.

[สามเณรประกาศธรรม]

ได้ยินว่า สามเณรนั้นได้เป็นบุตรน้อยคนเดียวของอุบาสิกาคณหนึ่ง.

ครั้งนั้น นางให้เธอบรรพชาในกาลที่เธอเป็นเด็กที่เดียว.

ตั้งแต่นั้นที่บรรพชาแล้ว เธอได้เป็นผู้ศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร.

เธอได้กระทำวัตรแก่อาจารย์ อุปัชฌายะ และพระอาคันตุกะทั้งหลายที่เดียว.

ตลอด ๘ วันของเดือน เธอลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ เข้าไปตั้งน้ำในโรงน้ำ

ปิดกวาดโรงธัมมัสสวนะ ตามประทีป ประกาศธัมมัสสวนะ ด้วยน้ำเสียงอันไพเราะ.

ภิกษุทั้งหลายทราบเรื่องของเธอแล้ว ย่อมเชื่อเชียวว่า “จงกล่าววทภาณเถิด สามเณร.”

เธอไม่กระทำอิดเอื้อนใดๆ ว่า “ลมเสียดแทงหทัยของผม, หรือโรคไอบีเยดเบียนผม”

ขึ้นสู่ธรรมาสัน กล่าววทภาณ เหมือนจะให้น้ำในอากาศตกลง เมื่อจะลง ย่อมกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าให้ส่วนบุญ ในเพราะการกล่าวนี้แก่มารดาและบิดาของข้าพเจ้า.”

มนุษย์ทั้งหลาย หาทราบความที่เธอให้ส่วนบุญแก่มารดาและบิดาไม่.

[ยักษิณีเคยเป็นมารดาของสามเณร]

ก็มารดาของเธอเกิดเป็นยักษิณีในอัทภาพเป็นลำดับ.

นางมากับเทวดาทั้งหลาย ฟังธรรมแล้ว ย่อมกล่าว (รับ) ส่วนบุญ^๑ ที่สามเณรให้ ว่า “ฉันขออนุโมทนา พ่อ.”

ก็ธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นที่รักของโลกพร้อมทั้งเทวโลก;

เพราะฉะนั้น พวกเทวดาที่มีความละเอียด มีความเคารพในสามเณร ย่อมสำคัญเธอเหมือนมหาพรหม และกองเพลิง.

อนึ่ง พวกเทวดาย่อมเห็นนางยักษิณีนั้นเป็นที่น่าเคารพ เพราะเคารพในสามเณร.

ในสมัยทั้งหลาย มีสมัยฟังธรรม และสมัยที่ยักษ์ประชุมกันเป็นต้น อมนุษย์ทั้งหลายย่อมให้อาสนะที่ดี น้ำที่ดี อาหารที่ดี

แก่นางยักษิณี ด้วยคิดว่า “นางยักษิณีตนนี้ เป็นมารดาของสามเณร”

ยักษ์ทั้งหลายแม้ที่ศักดิ์ใหญ่ เห็นนางยักษิณีนั้นแล้ว ย่อมหลีกทางให้, ย่อมลุกขึ้นจากอาสนะ.

๑ ถัดบพว่า ปตติ นี้ไป บทว่า อนุโมทนา หรือ อนุโมทนา ฟังตกลงไปเสีย

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ตยา ฟังมีในที่แห่งบทที่มาแล้วว่า สามเณเรน.

[ยักขิณีเข้าสิงกายสามเณร]

ครั้งสามเณรนั้น ถึงความเจริญ[วัย] มีร่างกายเติบโตเต็มที่^๑

ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้น ไม่สามารถจะบรรเทาความไม่ยินดียิ่งลงได้ ปล่อยผมและเล็บไว้อย่าง มีฝ้านุ่งและผ้าห่มมอมแมม ไม่แจ่มแก่ใครๆ หยิบบาตรจิวขึ้นแล้ว ได้ไปเรือนของมารดาลำพังคนเดียว.

อุบาสิกาเห็นบุตรแล้วไหว้ กล่าวว่า

“พ่อ ครั้งก่อน พ่อมาในที่นี้ พร้อมกับอาจารย์และอุปัชฌายะ หรือพร้อมกับภิกษุหนุ่มและสามเณร, เพราะเหตุไร ในวันนี้พ่อจึงมาคนเดียวเล่า?”

เธอแจ้งความที่ตนกระสัน^๒ (ให้มารดาทราบ) แล้ว.

อุบาสิกามีศรัทธา แม้แสดงโทษในฆราวาสโดยประการต่างๆ ตักเตือนบุตรอยู่ ก็ไม่อาจให้เธอยินยอมได้ (แต่) ก็ไม่เลือกไปเสีย ด้วยคิดว่า “ถึงอย่างไร เธอพึงกำหนดได้แม้ตามธรรมดาของตน” กล่าวว่า

“พ่อ โปรดรออยู่นกว่าฉันจะจัดยาคุณและภัตเพื่อพ่อเสร็จ, ฉันจักนำผ้าที่ขบใจมาถวายแก่พ่อผู้ดีมีคุณุ กระทำภัตกิจแล้ว” แล้วได้ตกแต่งอาสนะถวาย.

สามเณรนั่งลงแล้ว.

อุบาสิกจัดแจงยาคุณและของเคี้ยวเสร็จโดยครู่เดียวเท่านั้น ได้ถวายแล้ว.

ลำดับนั้น อุบาสิกาคิดว่า “เราจักจัดแจงภัต” นั่งลงในที่ไม่ไกล ชาวข้าวอยู่.

สมัยนั้น นางยักขิณีนั้นใคร่ครวญอยู่ว่า “สามเณรอยู่ที่ไหนหนอแล? เธอได้รักษาอาหาร หรือยังไม่ได้”

ทราบความที่เธอนั่งอยู่แล้วด้วยความเป็นผู้ใคร่จะสืบ จึงคิดว่า

“ก็เธออย่าพึงยังความละอายให้เกิดขึ้นแก่เรา ในระหว่างเวทดาทั้งหลายเลย, เราจะไป จักกระทำอันตรายในการสีกของเธอ” ดังนี้แล้ว จึงมาสิงในสรีระของสามเณรนั้น บิดคอให้ล้มลงเหนือแผ่นดิน.

เธอมีตาทั้ง ๒ เหลือก มีน้ำลายไหล ตื่นนอนอยู่บนแผ่นดิน.

อุบาสิกาเห็นอาการแปลกนั้นของบุตร รีบมาช้อนบุตรแล้ว ให้นอนบนตัก^๓.

ชาวบ้านทั้งสิ้น มากะทำการเช่นสรวง มีพิธีกรรมเป็นต้น.

[อุบาสิกาคำครวญ]

ส่วนอุบาสิกาคำครวญ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“ชนเหล่าใด ย่อมรักษาอุบาสที่ประกอบด้วยองค์ ๗ ตลอดดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักษ์ และตลอดปาริหารียปักษ์ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่, ยักข์ทั้งหลายย่อมไม่เล่นด้วยชนเหล่านั้น

๑ วุฑฒิ์ อนุวาย ปริปกกนิทริโย สามเณรมีอายุได้ ๒๐ ปี

๒ อุ-กณฐ พึงชานชะเง้อดูทางโน้นทางนี้ เบื่อหน่าย (สำหรับบรรพชิต ก็อยากสีก)

๓ อรุสุ บนขาอ่อนทั้งหลาย. ที่แปลว่าตัก เพราะเข้าใจว่า อุบาสิกางนั่งขัดสมาธิ แล้ววางสามเณรลงบนตัก. (นอนหนุนตัก?)

ข้าพเจ้าได้สดับคำของพระอรหันต์ทั้งหลายดังนี้:

ในวันนี้ บัดนี้เอง ข้าพเจ้านั้นเห็นอยู่ ยักข์ทั้งหลาย เล่นกับสามนุสามเณร”

นางยักษิณีฟังคำของอุบาสิกแล้ว จึงกล่าวว่า

“ยักข์ทั้งหลาย ย่อมไม่เล่นกับเหล่าชนผู้รักษาอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘
ตลอดดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักษ์ และตลอดปาริหารียปักษ์
ผู้ประพฤติพรหมจรรย์อยู่, ท่านได้สดับคำของพระอรหันต์ทั้งหลายดังนี้
ดีแล้ว.”

ดังนี้แล้ว จึงกล่าว (ต่อไปอีก) ว่า

“ขอท่านจงบอกคำนี้ของยักข์ทั้งหลาย กะสามนุสามเณร ผู้รู้สึกขึ้นแล้วว่า
‘ท่านอย่าได้กระทำให้บาปกรรมในที่แจ้งหรือในที่ลับ;
หากว่าท่านจักกระทำให้บาปกรรมก็ตาม กำลังกระทำอยู่ก็ตาม
ท่านถึงจะเหาะหนีไป ก็ห้ามมีการหลุดพ้นจากทุกข์ไม่.’”

นางยักษิณีตนนั้นกล่าวว่า “ความพินยอมไม่มีแก่ท่าน ผู้แม้กระทำให้บาปกรรมอย่างนี้แล้ว เหาะหนีไปอยู่เหมือนนก”
ดังนี้แล้ว ก็ปล่อยสามเณร.

สามเณรนั้น ลืมตาขึ้นแล้ว เห็นมารดากำลังสยายผม ร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่ และชาวบ้านทั้งสิ้น ประชุมกันอยู่แล้ว
ไม่ทราบความที่ตนถูกยักข์สิง จึงนึกสงสัยขึ้นว่า “เมื่อก่อนเรานั่งบนตั่ง, มารดาของเรานั่งชาวข้าว ณ ที่ไม้ไผ่,
แต่บัดนี้ เรา (กลับ) นอนเหนือแผ่นดิน; นี้อะไรกันหนอ?” นอนอยู่เดียว กล่าวกะมารดาว่า

“โยม ชนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงคนที่ตายไปแล้ว
หรือยังเป็นอยู่ (แต่) ไม่ปรากฏ;
โยม โยมเห็นฉันซึ่งเป็นอยู่. ไฉนจึงร้องไห้ถึงฉันเล่า? โยม.

ครั้งนั้น มารดาเมื่อจะแสดงโทษในการมาเพื่อจะสึกอีก ของบุคคลผู้ละวัตรอุกามและกิเลสตามบวชแล้ว แก่เธอ จึงกล่าวว่า

“ลูก [ลูกแล้ว] ชนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงคนที่ตายไปแล้ว
หรือยังเป็นอยู่ (แต่) ไม่ปรากฏ;
ก็ผู้ใดละกามทั้งหลายได้แล้ว ยังจะเวียนมาในกามนี้อีก,
ลูก ชนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงผู้นั้นบ้าง,
เพราะเขา (ถึง) เป็นอยู่ต่อไป ก็เหมือนตายแล้ว.”

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะแสดงโทษในการครอบครองเรือน ทำการครอบครองเรือนให้เป็นเช่นกับเถาวัลย์เถียว และ
ให้เป็นเช่นกับเหว จึงกล่าวอีกว่า

“พ่อ พ่อถูกยกขึ้นจากเถาวัลย์แล้ว ยังปรารถนาจะตกลงสู่เถาวัลย์ (อีก),
พ่อ พ่อถูกยกขึ้นจากเหวแล้ว ยังปรารถนาจะตกลงไปสู่เหว (อีก).”

ต่อมา เพื่อจะแสดงว่า “ลูก ขอพ่อจงมีความเจริญเกิด, ก็ฉันจะปรับทุกข์แก่ใคร จะให้ใครช่วยคิดเนื้อความนี้ว่า
‘บุตรน้อยของเรานี้ อันเรานำออกให้บวชในพระพุทธศาสนา ประหนึ่งภัณฑะที่ถูกลำออกจากเรือนซึ่งกำลังถูกไฟไหม้แล้ว

ยังปรารถนาเพื่อร้อนร้อนในฆราวาสอีก, ขอท่านทั้งหลายจงช่วยวิงวอน^๑ จงช่วยต้านทาน แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด” นางจึงกล่าวคาถานี้กะสามานุกรนั้นว่า

“ขอท่านทั้งหลายจงช่วยวิงวอน ความเจริญจงมีแก่ท่าน,
ข้าพเจ้าจะปรับทุกข์แก่ใครเล่า ท่านเป็นดุจภักษะ ซึ่งถูกนำออกจากเรือนที่
ถูกไฟไหม้แล้ว ยังปรารถนาเพื่อจะถูกไหม้อีก.”

สามานุกรนั้น, เมื่อมารดา กล่าวอยู่, ก็กำหนดได้ จึงกล่าวว่า “ฉันไม่มีความต้องการด้วยความเป็นคฤหัสถ์.”

ครั้งนั้น มารดาของเธอกล่าวว่า “สาธุ พ่อ” พอใจแล้ว ให้บริโภคนิเวศอันประณีต ถามว่า “พ่อ พ่อมีกัลปนเท่าไร?” ทราบความที่เธอ มีกัลปนครบแล้ว ก็จัดแจงไตรจีวรให้.

เธอมีบาตรจีวรครบ ได้อุปสมบทแล้ว.

ต่อมา พระศาสดาเมื่อจะทรงยังความอุตสาหะในการข่มจิตให้เกิดขึ้นแก่เธอผู้อุปสมบทแล้วไม่นาน จึงตรัสว่า “ธรรมดว่าจิตนี้ เทียวจาริกไปในอารมณ์ต่างๆ ตลอดกาลนาน, ชื่อว่าความสวัสดี ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่ข่มจิตนั้นลงไปได้, เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรทำความเพียรในการข่มจิต เหมือนนายหัตถาจารย์ทำความพยายามในการข่มข้างซบมันด้วยขอ ฉะนั้น” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“เมื่อก่อน จิตนี้ได้เทียวจาริกไป ตามอาการที่ปรารถนา
ตามอารมณ์ที่ใคร่ (และ) ตามความสบาย,
วันนี้ เราจักข่มมันด้วยโยนิโสมนสิการ ประหนึ่งนายควาญช้างข่มข้างที่ซบมัน
ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า;

ก่อนแต่นี้ ชื่อว่าจิตนี้เทียวจาริกไปในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้นตลอดกาลนาน ชื่อว่าตามอาการที่ปรารถนา ด้วยสามารถแห่งอาการแห่งกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น อันเป็นเหตุปรารถนา

ชื่อว่า (เทียวไป) ตามอารมณ์เป็นที่ใคร่ ด้วยสามารถแห่งอารมณ์เป็นที่เกิดความใคร่แห่งจิตนั้นนั่นแหละ

ชื่อว่า ตามความสบาย เพราะเมื่อมันเทียวด้วยอาการใด ความสุขจึงมี ก็เทียวไปด้วยอาการนั้นนั่นแหละ,

วันนี้ เราจักข่มมันด้วยโยนิโสมนสิการ คือจักไม่ยอมให้มันก้าวล่วงได้ เหมือนบุรุษผู้กุมขวิด (ในมือ) ผู้ฉลาด

คือนายหัตถาจารย์ ข่มข้างซบมัน คือตักมัน ไว้ด้วยขอ ฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ธรรมมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก ผู้เข้าไปเพื่อสดับธรรมพร้อมกับพระสาณ.

ก็ท่านผู้มีอายุนั้น เรียนพระพุทธรวจนะคือพระไตรปิฎกแล้ว ได้เป็นพระธรรมกถิกะที่เชี่ยวชาญ ดำรง (ชีพ) อยู่ตลอด ๑๒๐ ปี ยังชมพูทวีปทั้งสิ้นให้กระฉ่อน แล้วปรินิพพาน ดังนี้แล.

เรื่องสามานุกร จบ.

๖. เรื่องช้างชื้อปาเวระกะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภช้างชื้อปาเวระกะของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“อุปมาพราต” เป็นต้น.

[ช้างของพระเจ้าโกศลติดหล่ม]

ดังได้สดับมา ช้างนั้น ในกาลเป็นหนุ่ม เป็นสัตว์มีกำลังมาก โดยสมัยอื่นอีก ถูกกำลังแห่งลมซึ่งเกิดขึ้นเพราะชราตตทอน
ลงไปสู่สระใหญ่สระหนึ่ง ติดอยู่ในหล่มแล้ว ไม่ได้อาจเพื่อจะขึ้นได้.

มหาชนเห็นช้างนั้นแล้ว จึงสนทนากันขึ้นว่า “ช้างชื้อแม่เห็นปานนี้ ยังถึงทุพพลภาพนี้.”

พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงบังคับนายหัตถาจารย์ว่า “เธอจงไป จงยกช้างนั้นให้ขึ้นจากหล่ม.”

เขาไปแล้วแสดงการรบขึ้นที่นั่น ให้ตีกลองรบขึ้นแล้ว.

ช้างซึ่งเป็นเชื้อชาติแห่งสัตว์มีมานะ ลุกขึ้นโดยเร็ว ดำรงอยู่บนบกได้.

ภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุนั้นแล้ว จึงกราบทูลแต่พระศาสดา.

พระศาสดา ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวนั้นถอนตนขึ้นจากหล่มคือเปือกตมตามปกติก่อน, ส่วนเธอทั้งหลาย เล่นลงแล้วในหล่มคือกิเลส;
เพราะฉะนั้น แม่เธอทั้งหลายจงเริ่มตั้ง (ความเพียร) โดยแยบคายแล้ว ถอนตนขึ้นจากหล่มคือกิเลสนั้นเกิด”
แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ท่านทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาท, จงตามรักษาจิตของตน,
จงถอนตนขึ้นจากหล่ม ประหนึ่งช้างที่จมลงในเปือกตม ถอนตนขึ้นได้
ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปมาพราต ความว่า ท่านทั้งหลายจงยินดีใน ความไม่อยู่ปราศจากสติ.

บทว่า สจิตต ความว่า จงรักษาจิตของตน ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น โดยอาการที่มันจะทำความก้าวล่วงไม่ได้.

บทว่า สนโน ความว่า ช้างที่จมลงไปแล้วในเปือกตมตัวนั้น ทำความพยายาม ด้วยเท้าหน้าและเท้าหลัง ถอนตนขึ้นพ้นจาก
เปือกตม ดำรงอยู่บนบกได้ ฉะนั้น,

แม้ท่านทั้งหลายก็จงถอนตนขึ้นจากหล่มคือกิเลส คือยังตนให้ดำรงอยู่บนบกคือพระนิพพาน ฉะนั้นเกิด.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ดำรงอยู่ในพระอรหัตตผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องช้างชื้อปาเวระกะ จบ.

๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยป่าชื่อบาลีไลยกะ ประทับอยู่ในไพรสมณที่ชื่อรักขิตะ ทรงปรารภภิกษุเป็นอันมาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “สเจ ลเถถ” เป็นต้น.

[ภิกษุ ๕๐๐ รูปอยากเข้าเฝ้าพระศาสดา]

เรื่องมาในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า “ปรเจ น วิชานนติ” เป็นต้น ในยมกวรรค^๑ แล้วแล.

อันที่จริง ข้าพเจ้ากล่าวเรื่องนี้แล้วว่า

“...ความประทับอยู่ของพระตถาคตเจ้าผู้ซึ่งพญาช้างในไพรสมณที่ชื่อรักขิตะนั้น บำรุงอยู่ ได้ปรากฏไปในสกลชมพูทวีปแล้ว.

ตระกูลใหญ่มีอาทิอย่างนี้ คือ “ท่านอนาถบดินทิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา” ส่งข่าวไปจากพระนครสาวัตถี แก่พระอานนทเถระว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงพระศาสดาแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด.”

ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป แม้ผู้มีปกติอยู่ในทิศ ออกพรรษาแล้ว เข้าไปหาพระอานนทเถระ วิงวอนว่า “อานนท์ ผู้มีอายุ เราทั้งหลายพึงธรรมกถาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ต่อกาลนานแล้ว, ดีละ อานนท์ผู้มีอายุ เราทั้งหลายพึงได้เพื่อฟังธรรมกถา ณ ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค.”

[ช้างป่าไลยกะจับไม้จะตีพระอานนท์]

พระเถระ พาภิกษุเหล่านั้นไป ณ ไพรสมณที่ชื่อว่ารักขิตะนั้นแล้ว ดำริว่า

“การเข้าไปสู่สำนักพระตถาคตเจ้า ผู้มีปกติประทับอยู่พระองค์เดียวตลอดไตรมาส พร้อมกับภิกษุประมาณเท่านี้ ไม่สมควร” ดังนี้แล้ว องค์เดียวเท่านั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา.

ช้างชื่อบาลีไลยกะเห็นท่านแล้ว จับไม้เล่นแปรไป.

พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นแล้ว ตรัสว่า “เจ้าจงหลีกเลี่ยงไป บาลีไลยกะ, อย่าห้าม, นั่นเป็นพุทธปฏิมากร.”

มันทั้งท่อนไม้ลงในที่นั่นนั่นเอง ถ้ามโดยเอื้อเพื่อถึงการรับบาตรและจีวร.

พระเถระมิได้ให้.

ช้างคิดว่า “ถ้าภิกษุนี้จักเป็นผู้มีวัตรอันเรียนแล้วไซ้, ท่านจักไม่วางบริวารของตนลงบนแผ่นดินที่ทรงนั่งของพระศาสดา.”

พระเถระวางบาตรและจีวรลงบนพื้น.

แท้จริง ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวัตรทั้งหลาย ย่อมไม่วางบริวารของตนลงบนที่นั่งหรือที่นอนของครู.

พระเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามว่า “เธอมารูปเดียวเท่านั้นหรือ?” ทรงสดับความที่พระเถระมากับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสว่า

“ก็ภิกษุพวกนั้นอยู่ที่ไหนเล่า?” เมื่อพระเถระกราบทูลว่า

๑ ธรรมปทภูมิฎกกา ภาค ๑ เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี.

“ข้าพระองค์ เมื่อไม่ทราบจิตของพระองค์ จึงพักไว้ข้างนอก (ก่อน) แล้วมาเฝ้า,” ตรัสว่า
“จงเรียกพวกภิกษุเหล่านั้นเข้ามาเถิด.”

พระเถระได้กระทำดังนี้.

[เที่ยวไปคนเดียว ดึกๆไปกับเพื่อนชู้]

พระศาสดาทรงทำปฏิสนธากับภิกษุเหล่านั้นแล้ว, เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้สุขุมาล และเป็นกษัตริย์ผู้สุขุมาล,
พระองค์ผู้เดียวทรงยืนและทรงนั่งอยู่ตลอดไตรมาส ทรงทำกรรมที่ทำได้โดยยากแล้ว,
ผู้กระทำวัตรและปฏิวัตรที่ดี ผู้ถวายวัตถุมีน้ำบ้วนพระโอษฐ์เป็นต้นก็ดี ขรอยจะมีได้มี,”
จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย กิจทุกอย่าง ช่างชื่อปาลีไลยกะทำแล้วแก่เรา,
อันที่จริง การที่บุคคลเมื่อได้สหายผู้มีรูปเช่นนี้ อยู่ร่วมกัน สมควรแล้ว,
เมื่อบุคคลไม่ได้ ความเที่ยวไปคนเดียวเท่านั้นเป็นการประเสริฐ” แล้วได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ไว้ในนาควรรคว่า

“ถ้าว่า บุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตัว
มีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ ว่าเป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซ้,
เขาพึงครอบงำอันตรายทั้งสิ้นเสียแล้ว พึงเป็นผู้มีใจยินดี มีสติ
เที่ยวไปกับสหายนั้น.

หากว่าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตัว
มีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ ว่าเป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซ้,
เขาพึงเที่ยวไปคนเดียว เหมือนพระราชาทรงละแฉ้วนแฉ้วน ที่ทรงชนะเด็ด
ขาดแล้ว (หรือ) เหมือนช่างชื่อมาดั่งคะละโหลงแล้ว เที่ยวไปในป่าตัว
เดียวฉนั้น.

ความเที่ยวไปแห่งบุคคลคนเดียวประเสริฐกว่า,
เพราะคุณเครื่องเป็นสหายไม่มีอยู่ในชนพาล;
บุคคลนั้นพึงเป็นผู้ๆ เดียวเที่ยวไป เหมือนช่างชื่อมาดั่งคะ ตัวมีความ
ชวนชวายน้อย เที่ยวไปอยู่ในป่าฉนั้น และไม่พึงทำบาปทั้งหลาย.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิปภั คือผู้ประกอบด้วยปัญญาเครื่องรักษาตน.

บทว่า สาธุวิหาริธี คือผู้มีธรรมเครื่องอยู่อันเจริญ เป็นบัณฑิต.

บทว่า ปริสฺสยานิ เป็นต้น ความว่า เขาเมื่อได้สหายผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรมเช่นฉนั้น พึงครอบงำอันตรายทั้งหลาย คือ
“อันตรายที่ปรากฏ มีสีหะและพยัคฆ์ เป็นต้น และอันตรายที่ปกปิดมีราคะและโทสะ เป็นต้น” ทั้งหมดทีเดียว
แล้ว พึงเป็นผู้มีใจ ยินดี มีสติมั่นคง เที่ยวไป คืออยู่กับสหายนั้น.

สองบทว่า ราชาว รุณฺหิ ความว่า เหมือนพระราชารู้ฤทธิ ทรงแฉ้วนแฉ้วนฉนั้น.

ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า

“พระราชามีผู้มีภูมิประเทศอันพระองค์ทรงชนะเด็ดขาดแล้ว ทรงละแฉ่นแฉ่นที่ทรงชนะเด็ดขาดแล้วเสีย ด้วยทรงดำริว่า ‘ชื่อว่าความเป็นพระราชานี้ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาทอันใหญ่, ประโยชน์อะไรของเราด้วยราชสมบัติที่เราครอบครองแล้ว’ ลำดับนั้นแหละเสด็จเข้าไปยังป่าใหญ่ ผนวชเป็นดาบส เทียวเสด็จไปเฉพาะพระองค์เดียวในอิริยาบถทั้ง ๔ ฉันใด; บุคคลก็พึงเที่ยวไปเฉพาะผู้เดียว ฉันนั้น.”

สองบพว่า มาตังครณญเฏว นาคโค ความว่า เหมือนอย่างว่า พญาช้างตัวนี้ได้นามว่า “มาตังคะ” เพราะพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า “เราแลยอมอยู่นัวเนียดด้วยพวกช้างพลาย ช้างพัง ช้างสะเทิน และลูกช้างทั้งหลาย. เรายอมเคี้ยวกินหญ้าที่เขาเด็ดปลายแล้ว. และเขายอมเคี้ยวกินกิ่งไม้^๑อันพอหักได้ ที่เราหักลงแล้วๆ. และเรายอมดื่มน้ำที่ชุน.

เมื่อเราหยั่งลง (สู่ท่อน้ำ) และก้าวขึ้น (จากท่อน้ำ), เหล่าช้างพังยอมเดินเสียดสีกายไป,

ถ้าอย่างไร เราตัวเดียวเท่านั้น พึงหลีกออกไปจากโคลงอยู่” ดังนี้แล้ว

ดำเนินไปด้วยความรู้ ละโคลงแล้ว ย่อมเที่ยวไปในป่านี้ตามสบาย ตัวเดียวเท่านั้น ในอิริยาบถทั้งปวง ฉันใด;

บุคคลพึงเที่ยวไปคนเดียวเท่านั้น แม้ฉันนั้น.

บพว่า เอกสสุ ความว่า ความเที่ยวไปแห่งบรรพชิตผู้ยินดียิ่งแล้วในเอภิกภาพ ตั้งแต่กาลที่ตนบวช ชื่อว่า ผู้ๆ เดียวเท่านั้น ประเสริฐ.

บาทพระคาถาว่า นตฺถิ พาลเ สหายตา ความว่า เพราะคุณธรรมนี้ คือ “จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐

รุดงคคุณ ๑๓ วิปัสสนาญาณ มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ อมตมทานิพพาน” ชื่อว่าคุณเครื่องเป็นสหาย.

บุคคลไม่อาจบรรลुकุณเครื่องเป็นสหายนั้น เพราะอาศัยเหล่าพาลชน

เพราะฉะนั้น คุณเครื่องเป็นสหาย จึงชื่อว่าไม่มีในพาลชน.

บพว่า เอโก เป็นตัน ความว่า เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงเป็นผู้ๆ เดียวเท่านั้นเที่ยวไปในอิริยาบถทั้งปวง,

และไม่พึงทำบาปทั้งหลาย แม้มีประมาณน้อย.

อธิบายว่า “บุคคลนั้น พึงเป็นผู้ๆ เดียวเท่านั้นเที่ยวไป เหมือนช้างชื่อมาตังคะ ตัวมีความชวนชวายน้อย คือ ไม่มีอาลัย

เที่ยวไปตามสบายในสถานที่ๆ ตนปรารถนาแล้วๆ ในป่านี้ ฉะนั้น, และไม่พึงทำบาปทั้งหลายแม้มีประมาณน้อย.

เพราะฉะนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงเนื้อความนี้ว่า

“แม้ท่านทั้งหลาย เมื่อไม่ได้สหายมีรูปเช่นนี้ พึงเป็นผู้เที่ยวไปคนเดียวเท่านั้น” จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้แก้ภิกษุเหล่านั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง ๕๐๐ รูป ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกษุ จบ.

๑ สาขาภงค์ ซึ่งรุกขาวัยวะอันบุคคลพึงหักคือกิ่งไม้. Faggots แขนงกิ่งไม้เล็ก ๆ

๘. เรื่องมาร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ กุฏิซึ่งตั้งอยู่ในป่า ที่ข้างป่าหิมพานต์ ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตถมฺหิ” เป็นต้น.

[มารทูลให้พระศาสดาทรงครองราชสมบัติ]

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระราชาทั้งหลายทรงครอบครองราชสมบัติเบียดเบียนเหล่ามนุษย์.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นมนุษย์ทั้งหลายถูกเบียดเบียนด้วยการลงอาชญา ในรัชสมัยของพระราชา ผู้มิได้ตั้งอยู่ในธรรม ทรงดำริด้วยสามารถแห่งความกรุณาอย่างนี้ว่า

“เราอาจเพื่อจะครอบครองราชสมบัติโดยธรรม ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ชนะเอง ไม่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ให้ผู้อื่นเศร้าโศก^๑ หรือหนอ?”

มารผู้มีบาป ทราบพระปริวิตกข้อนั้นของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงดำริว่า

“พระสมณโคดมทรงดำริว่า ‘เราอาจเพื่อครอบครองราชสมบัติหรือหนอ?’

บัดนี้ พระสมณโคดมนี้ จักเป็นผู้ใคร่เพื่อครอบครองราชสมบัติ,

ก็ชื่อว่าราชสมบัตินี้ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เมื่อพระสมณโคดมครอบครองราชสมบัติอยู่นั้นอยู่, เราอาจเพื่อจะได้โอกาส; เราจะไป, จักยังความอุตสาหะให้เกิดขึ้นแก่พระองค์.” แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงครอบครองราชสมบัติ, ขอพระสุคตเจ้าจงทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ชนะเอง ไม่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ให้ผู้อื่นเศร้าโศก.”

[พระศาสดาตรัสถามเหตุผลที่มารทูล]

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสถามว่า “มารผู้มีบาป ก็ท่านเห็นอะไร ของเรา ผู้ซึ่งท่านกล่าวอย่างนี้?”

เมื่อมารกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าแล ทรงอบรมอิทธิบาททั้ง ๔ ดีแล้ว,

ก็พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงจำนงหวัง พึ่งทรงน้อมนึกถึงเขาหลวงหิมวันต์ว่า “จงเป็นทอง”

และเขาหลวงที่ทรงน้อมนึกถึงนั้น พึ่งเป็นทองทีเดียว, แม้ข้าพระองค์จักทำกิจที่ควรทำด้วยทรัพย์เพื่อพระองค์,

เพราะเหตุนี้ พระองค์จักทรงครอบครองราชสมบัติโดยธรรม” ดังนี้แล้ว ทรงยังมารให้สังเวชด้วยคาถา^๒ เหล่านี้ว่า

“บรรพต พึ่งเป็นของล้วนด้วยทองคำที่สุกปลั่ง

แม้ความที่บรรพตนั้น (ทวีชั้น) เป็น ๒ เท่า” ก็ยังไม่เพียงพอแก่บุคคลหนึ่ง,

บุคคลทราบดังนี้แล้ว พึ่งประพฤติแต่พอสมควร.

ผู้เกิดมาคนใด ได้เห็นทุกข์ว่า มีกามใดเป็นแดนมอบให้ (เป็นเหตุ),

โฉนผู้ที่เกิดมาคนนั้น จะพึงน้อมไปในกามนั้นได้เล่า?

๑ โดยพยัญชนะแปลว่า เราอาจหรือหนอแลเพื่ออันเป็นผู้ไม่เบียดเบียนเอง ... ครอบครองราชสมบัติโดยธรรม.

ศัพท์ อนุด ปัจจัย ๖ ศัพท์ มี อหน เป็นต้น เป็นปฐมวิภัติลงในอรรถตติยวิภัติ เป็นวิภัติกัตาในหุตวๆ สมานกาลกิริยาใน การตุ.

๒ ส. ส. ๑๕/๑๗๐.

๓ แม้ประชุมแห่งบรรพต ๒ ลูก ก็ว่า.

ผู้เกิดมารู้จักอุปธิ (สภาพเข้าไปทรงไว้) ว่า ‘เป็นธรรมเครื่องข้อง’ ในโลกแล้ว
พึงศึกษาเพื่อนำอุปธินั้นนั้นแล ออกเสีย.”

แล้วตรัสว่า “มารผู้ลามก โอวาทของท่านเป็นอย่างอื่นที่เดียวแล, ของเราก็เป็นอย่างอื่น (คนละอย่างกัน),
ขึ้นชื่อว่าการปริกาธรรมกับท่านย่อมไม่มี, เพราะเราย่อมสอนอย่างนี้” แล้วได้ภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“เมื่อความต้องการเกิดขึ้น สหายทั้งหลายนำความสุขมาให้,
ความยินดีด้วยปัจจัยนอกนี้ๆ (ตามมีตามได้) นำความสุขมาให้,
บุญนำความสุขมาให้ในขณะสิ้นชีวิต,
การละทุกข์ทั้งปวงเสียได้นำความสุขมาให้.
ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่มารดา นำความสุขมาให้ในโลก,
อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่บิดา นำความสุขมาให้.
ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่สมณะ นำความสุขมาให้ ในโลก,
อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่พรหม นำความสุขมาให้.
ศีลนำความสุขมาให้ตราบเท่าชรา, ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้ว นำความสุขมาให้,
การได้เฉพาะซึ่งปัญญา นำความสุขมาให้,
การไม่ทำบาปทั้งหลาย นำความสุขมาให้.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตถมฺหิ ความว่า

ก็เมื่อกิจ มีการทำจิรวเป็นต้นก็ดี มีระงับอธิกรณ์เป็นต้น บังเกิดขึ้นแก่บรรพชิตบ้าง,
(หรือ) เมื่อกิจ มีกสิกรรมเป็นต้นก็ดี มีการถูกเหล่าชนผู้อาศัยร่วมด้วยฝักฝ่ายที่มีกำลังอำยิก็ดี บังเกิดขึ้นแก่คฤหัสถ์บ้าง,
สหายเหล่าใดสามารถเพื่อยังกิจนั้นให้สำเร็จได้ หรือให้สงบได้, สหายผู้เห็นปานนั้นนำความสุขมาให้.

สองบทว่า ตถฺฐึ สฺวา ความว่า

ก็แม้คฤหัสถ์ทั้งหลาย ผู้ไม่สิ้นโทษแล้วด้วยของแห่งตน จึงปรารภ ทุจริตกรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้น,
แม้บรรพชิตทั้งหลายผู้ไม่สิ้นโทษแล้วด้วยปัจจัยของตน จึงปรารภอเนสนามีประการต่างๆ,
เพราะเหตุนี้ คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้ง ๒ นั้น จึงไม่ประสบความสุขเลย;

เพราะฉะนั้น ความสิ้นโทษด้วยของมีอยู่แห่งตนนอกนี้ๆ คือเล็กน้อยหรือมากมายนี้เอง นำความสุขมาให้.

บทว่า ปุณฺณํ ความว่า ก็บุญกรรมที่เริ่มทำได้ตามอริยาศัยอย่างไหนนั้นแล นำความสุขมาให้ในมรณกาล.

บทว่า สฺพพสฺส ความว่า อนึ่ง พระอรหันต์ กล่าวคือการละวิญญูทุกข์ทั้งสิ้นได้นั้นแล ชื่อนำความสุขมาให้ในโลกนี้.

การปฏิบัติชอบในมารดา ชื่อว่า มตเตยฺยตา.

การปฏิบัติชอบในบิดา ชื่อว่า เปตเตยฺยตา.

การทะนุบำรุงมารดาบิดานี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยบทแม่ทั้งสอง.

อันที่จริง มารดาและบิดาทราบว่าบุตรทั้งหลายไม่บำรุงแล้ว ย่อมฝังทรัพย์อันเป็นของมีอยู่แห่งตนเสียในแผ่นดินบ้าง
ย่อมสละให้แก่ชนเหล่าอื่นบ้าง,

อนึ่ง การนินทาย่อมเป็นไปแก่บุตรเหล่านั้นว่า “คนพวกนี้ไม่ทะนุบำรุงมารดาบิดา,”
บุตรเหล่านั้นย่อมบังเกิดแม่ในคุณนรก เพราะกายแตกทำลายไป;

ส่วนบุตรเหล่าใดทะนุบำรุงมารดาบิดาโดยเคารพ, บุตรเหล่านั้นย่อมได้รับทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของมารดาบิดาเหล่านั้น
ทั้งย่อมได้ซึ่งการสรรเสริญ, เพราะร่างกายแตกทำลายไป ย่อมบังเกิดในสวรรค์;

เพราะฉะนั้น แม่ทั้งสองข้างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “นำความสุขมาให้” ดังนี้.

การปฏิบัติชอบในบรรพชิตทั้งหลาย ชื่อว่า สามมณฺญตา.

การปฏิบัติชอบในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธ และพระสาวกแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีบาปอันลอยเสียแล้วเท่านั้น
ชื่อว่า พรหมณฺญตา.

ความเป็นคือการบำรุงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธ และพระพุทธรูปทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยปัจจัย ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสแล้วแม่ด้วยบททั้ง ๒.

แม่ข้อนี้ พระองค์ก็ตรัสว่า ชื่อว่า นำความสุขมาให้ในโลก (นี้).

บทว่า สึลฺ เป็นต้น ความว่า

แท้จริง เครื่องอลังการทั้งหลายมีแก้วมณี คุ้มหุ และผ้าแดง เป็นต้น ย่อมงดงามสำหรับเหล่าชนผู้ตั้งอยู่แล้วในวัยนั้นๆ เท่านั้น,
เครื่องอลังการของคนหนุ่ม จะงดงามในกาลแก่ หรือเครื่องอลังการของคนแก่ จะงดงามในกาลหนุ่ม ก็หาไม่,

อนึ่ง (เครื่องอลังการที่ตกแต่งไม่ถูกกาลนี้) ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายอย่างเดียว

เพราะให้การครหาบังเกิดขึ้นว่า “คนนั้นชะรอยจะเป็นบ้า;”

ส่วนศีลมีศีล ๕ และศีล ๑๐ เป็นต้นเป็นประเภท ย่อมงดงามในทุกๆ วัย ทั้งแก่คนหนุ่ม ทั้งแก่คนแก่ทีเดียว,

ย่อมนำมาแต่ความโสมนัสอย่างเดียว เพราะให้ความสรรเสริญบังเกิดขึ้นว่า “แม่! ท่านผู้นี้มีศีลหนอ”

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “สุขิ ยาว ชรา สึลฺ.”

สองบทว่า สุทธา ปติภฺรุตฺตา ความว่า

ศรัทธาที่เป็นโลกิยะและโลกุตระแม่ทั้ง ๒ อย่าง เป็นคุณชาติไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นแล้วเทียว นำความสุขมาให้.

บาทพระคาถาว่า สุโข ปญญาปฏิลาโภ ความว่า การได้เฉพาะปัญญาแม่ที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ นำความสุขมาให้.

สองบทว่า ปาปานํ อกรณํ ความว่า อนึ่ง การไม่กระทำบาปทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งเสตุฆาตวิริตี^๑ นำความสุขมาให้ในโลกนี้.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

นาควรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๓ จบ.

๑ ด้วยสามารถแห่งวิริตีเครื่องฆ่าซึ่งบาปธรรมนับเนื่องแล้วในอริยมรรคชื่อว่า เสตุ. แปลเป็นภาวสาธนะก็ได้.